

საბჭოთა სამართლის  
ნორმების შეფარდება

შრომა „საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება“ ეხება სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას. მასში განხილულია საკითხები: სამართლის ნორმები და მათი სახეები, სამართლის ნორმის სტრუქტურა, კანონის მუხლებსა და ნორმატულ აქტებში სამართლის ნორმის გადმოცემის ფორმები, სამართლის ნორმის შეფარდების ცნება და მისი სტადიები, სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტება და ა. შ. შრომა ემყარება საბჭოთა მეცნიერების მიღწევებს; მასში ზემოაღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით კრიტიკულად არის განხილული ბურჟუაზიულ მეცნიერთა შეხედულებანი.

შრომის საფუძველი გახდა ლექციები სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიაში თემაზე: „საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება“, რომელიც სპეციალური კურსის სახით იკითხება იურიდიულ ფაკულტეტზე. შრომა გამოდგება დამხმარე სახელმძღვანელოდ, რადგანაც მასში განხილულია ამ სპეციალური კურსის პროგრამით გათვალისწინებული ყველა საკითხი.

## წიგნის პედაგოგია

სამართლის ნორმის შეფარდება სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია. გაბატონებული კლასის იდეოლოგიები სახელმწიფოსა და სამართლის წარმოშობიდანვე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამართლის ნორმის რეალიზაციის საკითხს. ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში მონათმფლობელური იდეოლოგიის ცნობილი წარმომადგენლები საგანგებოდ ამუშავებდნენ სამართლის ნორმის შეფარდების თეორიულ საკითხებს<sup>1</sup>. მათი აზრით, მონობა საზოგადოების არსებობის აუცილებელი პირობაა, ამიტომ სამართლის ნორმები, რომლებიც მონათმფლობელობას იცავენ, განურჩევლად სოციალური მდგომარეობისა, ყველას მიერ უნდა იქნეს შესრულებული. პლატონის გადმოცემით, მონათმფლობელური საბერძნეთის ცნობილი იდეოლოგი სოკრატე, რომელსაც ათენის სასამართლომ სიკვდილით დასჯა შეუფარდა, თავისი მეგობრის — კრიტონის წინადადებაზე — გაქცეულიყო ციხიდან და ამით თავიდან აეცდინა უსამართლო განაჩენი, აღნიშნავს: „ეთქვათ, გადავწყვიტე ციხიდან გაქცევა, ამ დროს ჩვენთან გაჩნდა კანონები და თვით სახელმწიფო კითხვით: გვითხარი, სოკრატე, ეს რა გადაგიწყვეტია, გინდა შენი მოქმედებით... დალუპო კანონები და მთელი სახელმწიფო? როგორ ფიქრობ, განა შეიძლება ძლიერი და უვნებელი დარჩეს ისეთი სახელმწიფო, რომელშიც სავალდებულო ძალა არა აქვს სასამართლო განაჩენებს და ისინი კერძო პირთა ნებით უქმდებიან?“<sup>2</sup>.

სამართლის ნორმების რეალიზაციის პრობლემისადმი ინტერესი

<sup>1</sup> Платон, Критон, 50 В, С; Этика Аристотеля. Перевод с греческого с приложением «Очерки истории греческой этики до Аристотеля; Э. Радлова, СПб, стр. 102—103. Риторика Аристотеля с греческого перевела Н. Платонова, СПб, 1894, гл. 66 — 67; E. Michelakis. Platons Lehre von der Anwendung des Gesetzes, München, 1953, гл. 17.

<sup>2</sup> Платон, Критон, 50 В, С.

არ შენელებულა ფეოდალიზმისა და კაპიტალიზმის ეპოქებშიც. გაბატონებული კლასების იდეოლოგიები კლასობრივი ბრძოლის გამწვავებასთან ერთად ცდილობენ სრულყოფილ სამართლის ნორმის რეალიზაციის საშუალებებიც. ყველა ექსპლოატატორულ საზოგადოებაში სამართალი მიზნად ისახავს კერძო საკუთრებაზე დამყარებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგებას და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სამართლის ნორმების ზემოქმედების გზით ისეთი ურთიერთობების ჩამოყალიბება-განმტკიცებას, რომლებიც მხოლოდ გაბატონებული კლასის ინტერესებს შეესაბამება.

სოციალისტურ საზოგადოებაში, რომლის სამართალსაც კაცობრიობის ისტორიაში არსებული ყველა ტიპის სამართლისაგან განსხვავებული მიზნები და ამოცანები გააჩნია, განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს სოციალისტური კანონების დაცვასა და შესრულებას. სკკპ XXIV ყრილობაზე ლ. ი. ბრეჟნევი მიუთითებდა, რომ სახელმწიფო ორგანოები და საბჭოთა მოქალაქენი „მოვალენი არიან ყველაფერი იღონონ, რათა უზრუნველყონ კანონების უმკაცრესად დაცვა, სამართლის, კანონის პატივისცემა თითოეული ადამიანის პირადი მრწამსი უნდა გახდეს“<sup>1</sup>.

საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება საზოგადოებრივი ურთიერთობებისადმი, რის მოწესრიგებასაც საბჭოთა ხალხის ინტერესთა შესაბამისად ახდენენ კომპეტენტური სახელმწიფოებრივი ორგანოები და ზოგჯერ საზოგადოებრივი ორგანიზაციებიც, ფართო შემოქმედებითი საქმიანობაა და იგი სოციალისტური კანონიერების პრინციპებს ემყარება. სამართლის ნორმის შემფარდებელი ორგანოები თავიანთ საქმიანობაში ხელმძღვანელობენ სოციალისტური საზოგადოების საერთო ინტერესებით, რომელიც განსაზღვრავს საბჭოთა სამართლის ნორმების შინაარსს. ამიტომ სამართლის ნორმით დადგენილი ქცევის წესების მიხედვით გარკვეულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგება ნორმის შეფარდებისას გამოორიცხავს ამ ნორმათა შემფარდებელი ორგანოების თვითნებობას. საბჭოთა სამართლის ნორმის დადგენისას კანონმდებელს მისი შინაარსი გადმოცემული აქვს ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე, რადგანაც, ჯერ ერთი, სოციალისტურ საზოგადოებაში არ არსებობს ურთიერთდაპირისპირებული ინტერესების მქონე ანტაგონისტური კლასები და, გარდა ამისა, საბჭოთა საზოგადოების ხელმძღვანელი მუშათა კლასის ინტერესები, რომელიც საბჭოთა კანონმდებლობის საფუძველია, წარმოადგენს მთელი საბჭოთა ხალხის ნება-სურვილსაც. ამის გამო საბჭო-

<sup>1</sup> სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, თბ., 1971, გვ. 103.

თა სამართლის ნორმების რეალიზაცია, კერძოდ, კომპეტენტური ორგანოების მიერ სამართლის ნორმის შეფარდება, ხდება ამ ნორმების შინაარსის ზუსტი შესაბამისობით, რაც გამორიცხავს სუბიექტივიზმს ნორმის შემფარდებელი ორგანოების საქმიანობაში. კანონმდებლობის მიერ დადგენილი ქცევის წესების მიხედვით ნორმის შეფარდების პროცესში ერთნაირად რეგულირდება სამართლით მოსაწესრიგებელი სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობები, განურჩევლად ამ ურთიერთობის სუბიექტთა კლასობრივი მდგომარეობისა.

ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება სამართლის ნორმის შეფარდებას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს, რადგანაც სამართლის რეალიზაციის გარეშე შეუძლებელია მშრომელთა დიდ უმრავლესობაზე მცირერიცხოვან კაპიტალისტთა ბატონობის უზრუნველყოფა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში. ბურჟუაზიული სამართალი გამოხატავს საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის ნებას და იგი სახელმწიფოსთან ერთად, როგორც ზედნაშენის ერთ-ერთი უმთავრესი შემადგენელი ნაწილი, მიზნად ისახავს არსებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილების დაცვას. ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება ყოველმხრივ ცდილობს შენიღბოს ბურჟუაზიული სამართლის კლასობრივი არსი. მას სურს ბურჟუაზიული სამართალი წარმოგვიდგინოს მთელი საზოგადოების ინტერესთა დამცველად, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ბურჟუაზიული სამართლის კლასობრივი არსი ნათლად ჩანს სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში. ბურჟუაზიულ ქვეყნებში სამართლის ნორმით დადგენილი ქცევის წესების შეფარდება საზოგადოებრივი ურთიერთობებისადმი ხდება იმის მიხედვით, თუ რომელ კლასს ეკუთვნიან ამ ურთიერთობის მონაწილეთა სუბიექტები. საზოგადოებრივი ურთიერთობებისადმი ბურჟუაზიული სამართლით დადგენილი ქცევის წესების შეფარდება მხოლოდ გაბატონებული კლასის ინტერესებს ემსახურება.

კაპიტალიზმის საერთო კრიზისის თანამედროვე ეტაპზე ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენს სამართლის ნორმის შეფარდების პრობლემისადმი. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში კლასობრივ წინააღმდეგობათა გამწვავების გამო ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერების წარმომადგენლები, რომლებიც დაინტერესებული არიან კაპიტალისტურ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სახელმწიფოსა და სამართლის აქტიური ზემოქმედების ფორმათა ძიებით, დიდ ყურადღებას აქცევენ სამართლის ნორმის

შეფარდებას<sup>1</sup>. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტუალურ საკითხებს მიეძღვნა 1959 წლის 28 იანვრის ნორდრაინ-ვესტფალენის (გფრ) სამეცნიერო საზოგადოების სხდომა, რომელზეც მოისმინეს პ. კონიგის მოხსენება. კამათში გამოსულებმა ერთხმად აღნიშნეს თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში სამართლის ნორმის შეფარდების განსაკუთრებული მნიშვნელობა<sup>2</sup>.

ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება ცდილობს ნორმის რეალიზაციასთან დაკავშირებული საკითხებიდან წინა პლანზე წამოსწიოს სამართლის შეფარდების ლოგიკური მხარეები და მეტისმეტად გააზვიადოს ლოგიკურ შესაძლებლობათა მნიშვნელობა ნორმის შეფარდების პროცესში<sup>3</sup>. თანამედროვე ბურჟუაზიულ იურისტთა უმრავლესობა იმ თვალსაზრისზე დგას, რომ სამართლის ნორმის შეფარდება გაგებულ იქნეს როგორც Subsumtion, ე. ი. კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი განსაზღვრული სამართლის ნორმის შეფარდების გზით სამართლის შემფარდებლის მიერ გადაწყვეტილების მიღება, როგორც აუცილებელი ლოგიკური დასკვნა. იურიდიული მეცნიერების მიერ სამართლის ნორმის შეფარდების დახასიათება როგორც Subsumtion, გარკვეულ მიზანს ემსახურება; ბურჟუაზიული მეცნიერები ცდილობენ მიჩქმალონ სამართლის

---

<sup>1</sup> H. Kronstein, *Rechtsanwendung im wertgebundenen Recht*, Berlin, 1957; W. Scheuerle, *Rechtsanwendung*, Heidelberg, 1952; *Richterliche Rechtsanwendung und gesellschaftliche Auffassungen*. Köln, 1968; E.—W. Fuß, *Zur richterlichen Prüfung von Gesetzen und Gesetzesanwendung*, Heidelberg, 1966; W.—D. Eckardt, *Die verfassungskonforme Gesetzesauslegung*, Berlin, 1964; O. Schweizer, *Freie richterliche Rechtsfindung intra legem als Methodenproblem*, Berlin, 1959; K. Riebschläger, *Die freie Rechtsbewegung. Zur Entwicklung soziologischer Rechtslehre* (Schriftenreihe des Instituts für Rechtssoziologie und Rechtsstaatsachenforschung der Freien Universität Berlin, Bd. 11, 1963).

<sup>2</sup> Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften, Heft 84, Köln und Opladen, 1959.

<sup>3</sup> D. Horn, *Studien zur Rolle der Logik bei der Anwendung des Gesetzes*, Berlin, 1959; I. Hruschka, *Rechtsanwendung als methodologisches Problem* (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Herausgegeben im Auftrage der internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie, München, vol., 1946, L/4); K. Engisch, *Logische Studien Gesetzesanwendung*, 2. Aufl., Heidelberg, 1960; H. Bartolomeyzik, *Die Kunst Gesetzesauslegung*, Berlin, 1951; A. Menne, *Möglichkeit der Anwendung der Logik in der Rechtswissenschaft* (Philosophie des Menschenrechts und der Grundrechte des Staatsbürgers, Berlin, 1964).

კლასობრივი ხასიათი, რაც ყველაზე ნათლად იჩენს თავს სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში. თანამედროვე ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერების მიზანია საქმე ისე წარმოგვიდგინოს, რომ სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში მიღებული გადაწყვეტილების შინაარსი სამართლის ნორმის შემფარდებლის კლასობრივი მოსაზრებებით კი არ არის განსაზღვრული, არამედ თითქოს ეს გადაწყვეტილება ლოგიკური აუცილებლობით გამომდინარეობს კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი შესაბამისი სამართლებრივი ნორმის შეფარდებიდან.

თანამედროვე ბურჟუაზიულ იურიდიულ მეცნიერებაში სამართლის ნორმის შეფარდებასთან დაკავშირებით წამოყენებული საკითხების გაცნობას იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ სამართლებრივი მეცნიერება ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში გაბატონებული კლასების ინტერესთა შესაბამისად, სამართლის კლასობრივი არსის შენიღბვის მიზნით, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ნორმის რეალიზაციის ფორმალურ მხარეებს. თანამედროვე ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება ავითარებს ძველ ტრადიციულ შეხედულებას იმის შესახებ, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგებას სამართლის ნორმის შეფარდების გზით კლასობრივი ხასიათი კი არა აქვს, არამედ ემყარება ფორმალურ-ლოგიკურ კანონებს, რომლებიც კლასობრივი მიზანდასახულებისაგან დამოუკიდებლად ერთნაირად გამოიყენება ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი რეგულირებისათვის.

ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერებისაგან განსხვავებით, საბჭოთა მეცნიერება სრულებითაც არ ცდილობს მიჩქმალოს სამართლის კლასობრივი ხასიათი და ამიტომ სამართლის რეალიზაციასთან დაკავშირებული საკითხების მეცნიერული შესწავლის დროს გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს არა ფორმალურ, არამედ არსებით მხარეებს.

სამართლის ნორმებისა და მათი შეფარდების საკითხით საბჭოთა იურიდიული მეცნიერება დიდი ხანია დაინტერესდა. 1954—1955 წწ. ამ საკითხს მიეძღვნა სპეციალური სამეცნიერო დისკუსია ჟურნალ „საბჭოთა სახელმწიფოსა და სამართლის“ ფურცლებზე. სოციალისტური სამართლის ნორმებითა და მათი შეფარდების საკითხებით საბჭოთა იურიდიული მეცნიერების განსაკუთრებული ინტერესი იმით უნდა აიხსნას, რომ საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდების პროცესში განსაკუთრებული სისრულეს ვლინდება საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე საბჭოთა სამართლის აქტიური ზემოქმედების შემოქმედებითი როლი.

წინამდებარე შრომა წარმოადგენს დიდი ხნის სამეცნიერო-პედაგოგიური მუშაობის შედეგს: რამდენიმე წელია იურიდიული ფაკულტეტის სხვადასხვა განყოფილების მაღალ კურსებზე ვკითხულობთ სპეციალურ კურსს „საბჭოთა სამართლის ნორმები და მათი შეფარდება“. გარდა ამისა, ამ შრომის ცალკეული ნაწილები უკანასკნელ წლებში შევასრულეთ უნივერსიტეტის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის გეგმით. შრომის გამოქვეყნება საბოლოოდ გადავწყვიტეთ გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში სამეცნიერო მივლინების შემდეგ. აქ შესაძლებლობა მოგვეცა სამართლის თეორიის ამ პრობლემასთან დაკავშირებით გავცნობოდით თანამედროვე საზღვარგარეთულ იურიდიულ ლიტერატურას, რომლის კრიტიკულმა შესწავლამ და დამუშავებამ ხელი შეუწყო ჩვენთვის ნაკლებად ცნობილი საკითხების გარკვევას. გულწრფელ მადლობას ვუძღვნით ფრიდრიხ შილერის სახელობის იენის უნივერსიტეტსა და ვალტერ ულბრიხტის სახელობის გერმანიის სახელმწიფოსა და სამართლის აკადემიას, რომლებმაც მეცნიერული მუშაობის შესანიშნავი პირობები შეგვიქმნეს.

ავტორი.

## საბჭოთა სამართლის ნორმები

დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შედეგად ჩვენს ქვეყანაში დაემხო მემამულურ-ბურჟუაზიული წყობილება და საფუძველი ჩაეყარა ახალ, საბჭოთა სოციალისტურ სახელმწიფოს. ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებასთან დაკავშირებით ვ. ი. ლენინი საბჭოთა ხელისუფლების ხალხური ბუნების შესახებ აღნიშნავდა, რომ ამიერიდან „ჩვენ გვეყოლება საბჭოთა მთავრობა, ხელისუფლების ჩვენი საკუთარი ორგანო, ბურჟუაზიის ყოველივე მონაწილეობის გარეშე. დაჩაგრული მასები თვითონ შექმნიან ხელისუფლებას. ძირფესვიანად დამსხვრეული იქნება ძველი სახელმწიფო აპარატი და შეიქმნება მართვა-გამგეობის ახალი აპარატი საბჭოთა ორგანიზაციების სახით“<sup>1</sup>. ძველი, ექსპლოატატორული სახელმწიფო აპარატის მსხვრევასთან ერთად, პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფომ მშრომელთა ფართო მასების ინტერესთა შესაბამისად გაუქმებულად გამოაცხადა მეფის თვითმპყრობელობისა და ბურჟუაზიულ-მემამულური მთავრობის მიერ დადგენილი სამართალი, რომელიც მიზნად ისახავდა შეძლებულთა ბატონობის უზრუნველყოფას. ჩვენს ქვეყანაში საბჭოთა საზოგადოებრივი წყობილებისა და მეურნეობის სოციალისტური სისტემის შექმნასთან ერთად, საბჭოთა სახელმწიფომ თავისი არსებობის პირველი დღიდანვე გააჩაღა ფართო შემოქმედებითი საქმიანობა ახალი, სოციალისტური სამართლის დასადგენად. სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ სამართალი, როგორც გაბატონებული კლასის სახელმწიფოებრივი ნების შესაბამისად დადგენილ ქცევის წესთა ერთობლიობა, აუცილებლად იქნა მიჩნეული სოციალისტური რევოლუციის მონაპოვართა დასაცავად, აგრეთვე, მშრომელთა ინტერესების შესაბამისად სოციალისტური გარდაქმნების განსახორციელებლად. „უტოპიზმში

<sup>1</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 26, გვ. 276.

თუ არ შესტოპე, შეუძლებელია იფიქრო, რომ, დაამხოვენ თუ არა კაპიტალიზმს, ადამიანები ერთბაშად ისწავლიან საზოგადოებისათვის მუშაობას სამართლის ყოველგვარი ნორმების გარეშე, თანაც ასეთი ცვლილების ეკონომიურ წინამძღვრებს კაპიტალიზმის გაუქმება ერთბაშად არ იძლევა<sup>1</sup>.

საბჭოთა სამართალი ახალი, უმაღლესი ტიპის სამართალია. საბჭოთა სამართლის როგორც ახალი, უმაღლესი ტიპის სამართლის სპეციფიკურ ბუნებას განსაზღვრავს მისი სოციალისტური შინაარსი.

საბჭოთა სოციალისტური სამართლის, როგორც ახალი, უმაღლესი ტიპის სამართლის სპეციფიკური განმსაზღვრელი მხარეები, კაცობრიობის ისტორიაში მანამდე არსებულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ წყობილებასთან შედარებით, სოციალისტური წყობილების უპირატესობიდან წარმოდგება. სოციალისტური სამართალი საზოგადოებრივი განვითარებისა და პროგრესის უმთავრესი ფაქტორია. იგი არა მარტო განსაზღვრავს კაპიტალიზმიდან კომუნიზმზე გადასვლის სამართლებრივ ფორმებსა და მხარეებს, არამედ აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს მთელი გარდამავალი ეპოქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. საბჭოთა სამართალი მიზნად ისახავს მშრომელთა ექსპლოატაციის ლიკვიდაციას და უკლასო, კომუნისტური საზოგადოების აშენებას. იგი გამოხატავს არა ექსპლოატატორული უმცირესობის, არამედ მშრომელი ხალხის სახელმწიფოებრივ ნებას.

საბჭოთა სამართალმა კაცობრიობის არსებობის ისტორიაში პირველად დაადგინა ექსპლოატაციისა და კერძო საკუთრების ბატონობისაგან თავისუფალი საზოგადოების მოქალაქეთა უფლებანი და მოვალეობანი, რომელთა განხორციელების გარანტიასაც, მშრომელთა ფართო მასების ინტერესთა შესაბამისად, სოციალისტური სახელმწიფო საიმედოდ იცავს. რა თქმა უნდა, საბჭოთა სამართალი არ უარყოფს ადრინდელი ბურჟუაზიული რევოლუციების ეპოქაში ანტიფეოდალური იდეოლოგიის მოწინავე წარმომადგენელთა მიერ წამოყენებულ დებულებებს, რომლებმაც ფეოდალიზმის დამხობის შემდეგ ბურჟუაზიულ სამართალში პოვეს აღიარება, მაგრამ ბურჟუაზიული სამართლისაგან განსხვავებით საბჭოთა სოციალისტური სამართლის თავისებურება შემდეგში მდგომარეობს: საბჭოთა სამართალი ფორმალურად კი არ აღიარებს პროგრესულ სამართლებრივ დებულებებს, არამედ იგი საზოგადოების ისტორიაში პირველად უზრუნველყოფს რეალურად ამ დემოკრატიული ინსტიტუტების განხორციელებას.

<sup>1</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 25, გვ. 582.

საბჭოთა სოციალისტური სამართალი ახალი, უმაღლესი ტიპის სამართალია თავისი ისტორიული მიზნებითა და ამოცანებით. სოციალისტური სამართალი მიზნად ისახავს ააშენოს კომუნისტური საზოგადოება, რომლის უმაღლეს ფაზაში სახელმწიფო და სამართალი უკვე შეწყვეტს არსებობას.

საბჭოთა სოციალისტური სამართლის როგორც ახალი, უმაღლესი ტიპის სამართლის შინაარსი თავის სრულ გამოხატულებას პოულობს მის განსაზღვრაში.

საბჭოთა სამართალი, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენს ქცევის წესთა (ნორმათა) ერთობლიობას, სისტემას. საბჭოთა სახელმწიფო ჩვენს ქვეყანაში კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის ინტერესთა შესაბამისად ადგენს ქცევის წესებს, რომლებიც ადამიანთა ურთიერთობასთან ერთად განსაზღვრავენ სოციალისტური საზოგადოების წევრთა დამოკიდებულებას სახელმწიფოსთან. საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმები მიუთითებს მოქალაქეებს, თუ როგორ უნდა მოიქცნენ ამა თუ იმ შემთხვევაში, რა მოქმედება შეუძლიათ შეასრულონ სხვა მოქალაქეებთან ურთიერთობაში და რომელი მოქმედებისაგან უნდა შეიკავონ თავი სოციალისტური საზოგადოების ინტერესთა შესაბამისად. სამართლებრივი ნორმები არ შეიძლება დადგინდეს საბჭოთა სახელმწიფოს ნორმათა შემოქმედებითი საქმიანობის გარეშე. მხოლოდ საბჭოთა სახელმწიფოს კომპეტენციაა ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეთათვის ქცევის სავალდებულო წესების დადგენა. მაგრამ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოების მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმები გამოხატავს მთელი საბჭოთა ხალხის სახელმწიფოებრივ ნებას. სამართლის ცნების ამ სპეციფიკურ მხარეზე (კერძოდ, სამართალი რომ გაბატონებული კლასის ნების გამომხატველია) პირველად მარქსიზმის ფუძემდებლებმა მიუთითეს. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი „კომუნისტური პარტიის მანიფესტში“ ბურჟუაზიული სამართლის შესახებ აღნიშნავენ: „თქვენი სამართალი მხოლოდ კანონად გამოცხადებული ნება-სურვილია თქვენი კლასისა, ნება-სურვილი, რომლის შინაარსი თქვენი კლასის ცხოვრების მატერიალური პირობებითაა განსაზღვრული“<sup>1</sup>.

გაბატონებული კლასის ნება არ არის ამ კლასის თითოეული წარმომადგენლის ნება-სურვილთა მექანიკური ჯამი; სამართალი გამოხატავს საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის საერთო, ზოგად ნე-

<sup>1</sup> კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, კომუნისტური პარტიის მანიფესტი (კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, თბ., 1950, გვ. 30).

ბა-სურვილს. ამასთან განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ სამართალი გამოხატავს საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის ნებას. ეს ნება განსაზღვრულია მოცემული კლასის მატერიალური ცხოვრების პირობებით და სწორედ ამიტომაც გააჩნია მას განსაზღვრული სოციალური შინაარსი. სამართალში გამოხატული გაბატონებული კლასის ნებას სოციალური შინაარსის გარდა აქვს ფსიქოლოგიური მნიშვნელობაც, რადგანაც ყოველ ნებას საერთოდ ფსიქოლოგიური საფუძვლები გააჩნია<sup>1</sup>.

საბჭოთა სამართალი პროლეტარიატის დიქტატურის ეპოქაში უპირატესად მხოლოდ მუშათა კლასის ნებას გამოხატავდა, თუმცა ჩვენს ქვეყანაში, ექსპლოატატორული კლასების არსებობის პირობებშიც, მუშათა კლასის სახელმწიფოებრივი ნება არსებითად არ განსხვავდებოდა მშრომელი კლასების ნებისაგან. სსრ კავშირის მშრომელთა ინტერესებს ყველაზე სრულად მუშათა კლასის ნება გამოხატავდა და სწორედ ამიტომ საბჭოთა სამართლის შინაარსი მუშათა კლასის სახელმწიფოებრივი ნებით იყო განსაზღვრული.

საბჭოთა სამართალი თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფო საერთო-სახალხო სახელმწიფო გახდა, გამოხატავს არა ერთი რომელიმე კლასის ნებას, არამედ ნებას მთელი საბჭოთა ხალხისა, რომელსაც მუშათა კლასი ხელმძღვანელობს. საბჭოთა საერთო-სახალხო სამართალი კიდევ უფრო დემოკრატიული გახდა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ყველა კლასი და სოციალური ფენა ერთნაირ დამოკიდებულებაშია საბჭოთა სამართლის მიმართ.

სოციალისტური სამართლის უმნიშვნელოვანესი დამახასიათებელი თავისებურებაა ის, რომ იგი შედგება ნორმათა სისტემისაგან, რომელთა გამოყენება უზრუნველყოფილია სოციალისტური სახელმწიფოს ორგანიზატორული, აღმზრდელობითი და იძულებითი ღონისძიებებით, ისევე როგორც ამ ნორმათა განხორციელებაში დიდ როლს ასრულებს მშრომელთა საზოგადოებრივი აზრი.

კლასობრივ საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის ნების შესაბამისად დადგენილი სამართლის განხორციელება უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს იძულებითი ძალით. სამართლის ამ მხარის შესახებ ვ. ი. ლენინი წერდა: „სამართალი არაა არის, თუ არ არსებობს ისეთი აპარატი რომელსაც შეეძლება გ ვ ა ი ძ უ ლ ო ს დავიცვათ სა-

---

<sup>1</sup> О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский, Вопросы теории права, М., 1961, стр. 52.

მართლის ნორმები“<sup>1</sup>. მიუხედავად ამისა, ყოველგვარ კლასობრივ საზოგადოებაში სამართლის რეალიზაციის დროს სახელმწიფოს იძულებითი ძალის გამოყენება საჭირო არ არის. სოციალისტურ ქვეყნებში, სადაც არ არსებობს ექსპლოატატორული კლასები, სამართლის ნორმათა რეალიზაციის უზრუნველყოფის უმთავრესი საშუალება დარწმუნებაა. სოციალისტური სამართლის რეალიზაცია, რა თქმა უნდა, არ გამოირიცხავს სამართლის ნორმათა დარღვევის შემთხვევაში სახელმწიფოებრივი იძულების გამოყენებას, მაგრამ სახელმწიფოებრივი იძულების გამოყენების სფერო თანდათან იზღუდება. სახელმწიფოებრივი იძულების გამოყენება სამართლის რეალიზაციის დროს მხოლოდ მაშინ არის მიზანშეწონილი, როდესაც საბჭოთა საზოგადოებაში დარწმუნება, როგორც სამართლის განხორციელების საშუალება, საკმარისი აღარ აღმოჩნდება. საბჭოთა სამართლის რეალიზაციის ამ საშუალებების — დარწმუნებისა და იძულების შესახებ ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა: „მაშინ ჩვენ მართებულად და წარმატებით ვიყენებდით იმ უფლებას, როცა ვახერხებდით მისთვის ჯერ დარწმუნების ბაზის შექმნას“<sup>2</sup>.

საბჭოთა საზოგადოების წევრთა უმრავლესობა, რომელიც დარწმუნებულა, რომ სოციალისტური სამართლის ნორმების შესრულება წარმოადგენს ჩვენს ქვეყანაში კომუნიზმის წარმატებით მშენებლობის საწინდარს, შეგნებულად ასრულებს სოციალისტური სამართლის მოთხოვნებს. მაგრამ ჩვენს პირობებშიც საბჭოთა სამართლის ნორმათა შესრულებისას სახელმწიფოებრივი იძულების გამოყენება აუცილებელია ბურჟუაზიული გადმონაშთების აღმოსაფხვრელად.

საბჭოთა სამართალი, თავისი შინაარსითა და მისი განხორციელების ამ ფორმებით აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაზე. კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის ინტერესთა შესაბამისად საბჭოთა სამართალი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირების მძლავრი საშუალებაა. საბჭოთა სამართალი ზედნაშენის უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია და იგი აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს სოციალისტურ ბაზისზე, ხელს უწყობს სოციალისტური ეკონომიკისა და წარმოებითი ურთიერთობების განვითარებას.

საბჭოთა სამართლის ერთიანი სისტემა შედგება ცალკეული სამართლებრივი ნორმებისაგან, რომლებიც, როგორც საზოგადოებრივი

<sup>1</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 25, გვ. 587.

<sup>2</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 19.

ურთიერთობის რეგულატორი, აწესრიგებენ ჩვენი ქვეყნის მრავალფეროვანი ცხოვრების სხვადასხვა დარგს.

ნორმა მეტისმეტად ფართო ცნებაა და იგი გამოიყენება ადამიანთა სულიერი ცხოვრების სხვადასხვა დარგში. ნორმები შეიცავს ქცევის განსაზღვრულ წესებს. არსებობს წესები, რომელთაც ემყარება ხელოვნება, ლიტერატურა, გრამატიკა, ტექნიკა და ა. შ. ნორმა, როგორც ადამიანთა მიერ დადგენილი წესი, ნებელობითი მოქმედების შედეგია, რითაც იგი განსხვავდება ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებისაგან, რომელიც არსებობს ობიექტურად, ადამიანთა ნებისაგან დამოუკიდებლად. ნორმა მეცნიერების კანონებისადმი შესაბამისობაშია; ამიტომ მის მიერ დადგენილი წესები ასე თუ ისე შეესაბამება ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების ობიექტურ კანონებს. ნორმა ობიექტურად წინასწარ განსაზღვრული შეგნებულ-ნებელობითი ხასიათის ქცევის ზოგადი წესებია, რომლებიც ბუნებაზე ადამიანთა პრაქტიკული ზემოქმედების ან თვით ადამიანთა ურთიერთობის მოწესრიგების მიზნით არის დადგენილი.

ყველა ნორმა, რომლებითაც ხელმძღვანელობენ ადამიანები ყოველდღიურ ცხოვრებაში, შეიძლება დაიყოს ტექნიკურ და სოციალურ ნორმებად. ტექნიკური ნორმები შეიცავს ქცევის იმ წესებს, რომლებითაც ხელმძღვანელობენ ადამიანები შრომის იარაღებთან და ბუნების საგნებთან ურთიერთობისას. ტექნიკური ნორმებით ხელმძღვანელობა შრომის იარაღებთან და ბუნების საგნებთან ურთიერთობისას შესაძლებლობას კმნის ნაკლები ენერგიის, დროისა და საშუალებების გამოყენებით სასურველი შედეგის მიღწევისა. ტექნიკური ნორმები მრავალრიცხოვანია. ისინი ადგენენ ჰიგიენის წესებს, რომელთა შესრულება უზრუნველყოფს ჯანმრთელობის შენარჩუნებას, სამშენებლო ხელოვნების წესებს, რომლებიც გვასწავლიან ნაკლები ენერგიის, დროისა და საშუალებების გამოყენებით ნაგებობათა აშენებას და ა. შ., სოციალური ნორმები კი შეიცავს წესებს, რომლებითაც ხელმძღვანელობენ ადამიანები ერთმანეთთან ურთიერთობის დროს. სოციალური ნორმები შეიცავს მითითებას იმის შესახებ, თუ რა წესებით უნდა იხელმძღვანელონ ადამიანებმა ურთიერთდამოკიდებულებაში, რა ხასიათის მოქმედება უნდა შეასრულონ ან რა მოქმედებისაგან უნდა შეიკავონ თავი. სოციალურ ნორმებს განეკუთვნება სამართალი, ზნეობა, ადამი და ა. შ.

ტექნიკური ნორმების დამახასიათებელი თავისებურებაა მათი არაკლასობრივი ხასიათი. ისე როგორც ბუნების საგნები და შრომის იარაღები ემსახურება ადამიანებს მათი კლასობრივი წარმოშობის მი-

უხედავად, ასევე ტექნიკურ ნორმებს ერთნაირად გამოიყენებენ სხვადასხვა კლასის წარმომადგენლები მათ შორის არსებული კლასობრივი წინააღმდეგობის მიუხედავად. კლასობრიობისადმი ტექნიკური ნორმების ამგვარი დამოკიდებულება იმით უნდა აიხსნას, რომ მათში მოცემული ქცევის წესების შესრულებით ყველა კლასი ერთნაირად არის დაინტერესებული. ტექნიკურ ნორმებში მოცემული ქცევის წესები საერთოა ამა თუ იმ საზოგადოების ყველა წევრისათვის.

ტექნიკური ნორმები იცვლება საზოგადოების განვითარებასთან ერთად. ტექნიკური ნორმების განვითარებასა და შეცვლას განსაზღვრავს მეცნიერების პროგრესი, ადამიანების მიერ ბუნების კანონების შეცნობა. აქედან გამომდინარე, ტექნიკური ნორმების შინაარსის შეცვლასა და განვითარებას იწვევს ცვლილებანი შრომის ორგანიზაციაში, ადამიანთა მიერ შექმნილი ახალი შრომითი ჩვევები და გამოცდილება.

სოციალური ნორმებით მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სუბიექტები მხოლოდ ადამიანები არიან, რომლებიც ურთიერთდამოკიდებულებაში ამ ნორმებით დადგენილი ქცევის წესებით ხელმძღვანელობენ. სოციალური ნორმები კლასობრივ საზოგადოებაში კლასობრივი ხასიათისაა. თითოეული სოციალური ნორმა, რამდენადაც იგი ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების წესებს ადგენს, პირველ ყოვლისა, გამოხატავს გარკვეული კლასის პოლიტიკას. ამ კლასის ინტერესებს.

სოციალური ნორმები არაა მუდმივი და უცვლელი. ისინი ზედნაშენის უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია და მათი შინაარსი განსაზღვრულია საზოგადოების ეკონომიური წყობილების თავისებურებებით. ამიტომაც სოციალური ნორმების კლასობრივი შინაარსი განპირობებულია ერთი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის მეორით შეცვლით. მაგრამ სოციალური ნორმები ასევე მუდმივ ცვალებადობას განიცდის კონკრეტულ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ ფორმაციაშიც. ეს ცვლილება დაკავშირებულია განსაზღვრული საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციის ფარგლებში კლასობრივ ძალთა განლაგებით, ეროვნული და საერთაშორისო მდგომარეობით. მოსახლეობის კულტურული განვითარებით, სამხედრო-პოლიტიკური ვითარებით და ა. შ. თითოეული კლასი, ზემოაღნიშნულ ფაქტორთა შესაბამისად, ცვლის და ავითარებს სოციალური ნორმების შინაარსს და ამავე დროს იყენებს მრავალგვარ საშუალებას ამ ნორმათა მოთხოვნების შესასრულებლად და გასავრცელებლად.

ტექნიკური და სოციალური ნორმები ერთმანეთისაგან განსხვავდება როგორც შინაარსით, ისე იმ სუბიექტთა მიხედვით, რომლე-

ბიც აღგენენ ამ ნორმებს, აგრეთვე ამ ნორმებში მოცემული ქცევის წესების დარღვევით გამოწვეული შედეგების მიხედვითაც.

სუბიექტების მიხედვით ტექნიკურ და სოციალურ ნორმებს შორის განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ სოციალურ ნორმებს განსაკუთრებული წესის მიხედვით აღგენს საზოგადოების გარკვეულ კლასი. თავდაპირველად ამ კლასის შიგნით ყალიბდება განსაზღვრული შინაარსის იდეები და შეხედულებები საზოგადოებრივი ცხოვრების გარკვეული ურთიერთობების ან მოვლენების თაობაზე. მას შემდეგ, რაც ეს იდეები და შეხედულებები ამა თუ იმ კლასის ზოგადი, საერთო მოსაზრება გახდება, ისინი საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენებისადმი ამ კლასის დამოკიდებულების ქცევის წესად იქცევიან. ამდენად, სოციალური ნორმების შინაარსი საზოგადოების არა ცალკეული ინდივიდების ინტერესებს. არამედ ადამიანთა დიდოჯგუფების (კლასების) მისწრაფებებს გამოხატავს. რაც შეეხება ტექნიკურ ნორმებს, მათი შინაარსის დადგენა, რა თქმა უნდა, არ არის დაკავშირებული მთელ კლასთან, აგრეთვე საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენებისადმი ამ კლასის ზოგად შეხედულებებსა და იდეებთან. ტექნიკური ნორმის შემუშავება დაკავშირებულია ცალკეული ინდივიდების საქმიანობასთან, რადგანაც ტექნიკური ნორმის შინაარსის შესამუშავებლად საკმარისია ამ ნორმაში მოცემული ბუნებრივი კანონზომიერების აღმოჩენა და მისი საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ დარგში გამოყენების სარგებლობის დადგენა.

შინაარსის მიხედვით ტექნიკურ და სოციალურ ნორმებს შორის არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავება. ამ გაგებით სოციალური ნორმები გამოხატავს სუბიექტურად მართებულ, სათანადო ქცევის წესებს. სოციალური ნორმების მოთხოვნები სუბიექტური ხასიათისაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ ნორმებში გადმოცემულია ამა თუ იმ კლასის სუბიექტური შეხედულება საზოგადოებრივი ცხოვრების ცალკეულ ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად. თითოეულ კლასს ნორმებად ქცეული მისი ინტერესების შესაბამისი ქცევის წესი სუბიექტურად მართებულად მიაჩნია. სოციალური ნორმების დარღვევას, როგორც წესი, ზიანი მოაქვს სხვა პირისათვის. მართალია, სოციალური ნორმის დარღვევისათვის პირს ეკისრება გარკვეული პასუხისმგებლობა, მაგრამ სოციალური ნორმის დარღვევა გულისხმობს ამ ნორმაში მოცემული ქცევის წესით მოწესრიგებული გარკვეული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ერთ-ერთი სუბიექტის უფლების ხელყოფას ან მისთვის ზიანის მიყენებას. ზიანის მიმყენებელი პირის პასუხისმგებლობის საკითხი კი სოციალური ნორმის დარღვევის შემდეგ დაისმება. ტექნიკურ ნორმებში მოცემული ქცევის წესების ში-

ნაარსი ობიექტურად მიზანშეწონილი ქცევის წესია. ტექნიკურ ნორმათა შინაარსის ობიექტური ხასიათი იმაში მდგომარეობს, რომ ან ნორმათა მოთხოვნები არ გამოხატავს ადამიანთა რომელიმე ჯგუფის კლასობრივ ინტერესებს. ტექნიკურ ნორმათა შინაარსი სარგებლიანობის პრინციპზეა დამყარებული. იგი ნებაყოფლობით სრულდება საზოგადოებაში, რადგანაც ტექნიკური ნორმის დარღვევა იწვევს უარყოფით პრაქტიკულ შედეგს თვით იმ პირისათვის, ვინც არ ასრულებს ტექნიკური ნორმის მოთხოვნას. ტექნიკური ნორმის დარღვევა, უკეთეს იგი სხვა გარემოებებთან არ არის დაკავშირებული, არ იწვევს ნორმების დამრღვევი პირისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრებას.

ზემოაღნიშნული განსხვავების მიუხედავად, ტექნიკურ და სოციალურ ნორმებს შორის არსებობს საერთოც. ეს ნორმები შეიცავს ქცევის წესებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ არა მარტო ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების მოწესრიგებას, არამედ განსაზღვრავენ ბუნებაზე ადამიანთა ზემოქმედების თავისებურებებს. ტექნიკური და სოციალური ნორმებით დადგენილი ქცევის წესები განსაზღვრავს ადამიანთა მოქმედებას. სწორედ ამიტომ, ძალიან ხშირად, როდესაც გაბატონებული კლასი დაინტერესებულია ამა თუ იმ ტექნიკური ნორმის შესრულების აუცილებლობით, სამართლებრივ ნორმაში შეაქვს ტექნიკური ნორმების მოთხოვნები (მანქანებთან, ინსტრუმენტებთან, ბუნების საგნებთან და ა. შ. საზოგადოების წევრთა დამოკიდებულების წესები) და, ამდენად, ამ ტექნიკური ნორმის შესრულება შესაბამის პირთა იურიდიული ვალდებულება ხდება.

სოციალური ნორმების უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც სხვა სოციალური ნორმების მსგავსად შეიცავენ ქცევის განსაკუთრებულ წესებს. მაგრამ ამ მსგავსების მიუხედავად, სამართლებრივ ნორმებს გააჩნია რიგი სპეციფიკური თავისებურება, რითაც ისინი განეკუთვნებიან ნორმათა განსაკუთრებულ კატეგორიას.

უპირველეს ყოვლისა, სამართლებრივი ნორმები გამოხატავს გაბატონებული კლასის ნებას და, ამდენად, მათ კლასობრივი ხასიათი აქვს. სამართლებრივი ნორმები ისტორიულად თავიდანვე არ არსებობდა. იგი მხოლოდ მაშინ გაჩნდა, როდესაც კერძო საკუთრებისა და ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციის საფუძველზე კლასებს შორის არსებულმა წინააღმდეგობებმა ანტაგონისტური, შეურიგებელი ხასიათი მიიღო. საზოგადოების განვითარების ამ ეტაპზე, ე. ი. პირველყოფილი გვაროვნული წყობილების რღვევის პროცესში, ჩნდება გაბატონებული კლასების განსაკუთრებული პოლიტიკური

დაწესებულება—სახელმწიფო და ამასთანავე სამართალი. ამრიგად, პირველყოფილ გვაროვნულ წყობილებაში არ არსებობდა სამართლებრივი ნორმები და აღამიანთა ურთიერთობებს მხოლოდ სხვა სოციალური ნორმები (ადათი, ზნეობა) აწესრიგებდა. საზოგადოების განვითარების ამ ეტაპზე სოციალური ნორმები ერთიანი იყო, რაც იმას ნიშნავს, რომ პირველყოფილი საზოგადოების ყველა წევრისათვის ერთნაირი სოციალური ნორმა არსებობდა. კლასობრივი საზოგადოების გაჩენისთანავე პირველყოფილ საზოგადოებაში არსებული სოციალური ნორმების ერთიანი ხასიათი ისპობა და თითოეული კლასი ქმნის თავისი ინტერესების შესაბამის ზნეობრივ ნორმებს, ადათს და ა. შ. ამავე დროს, კლასობრივი საზოგადოების წარმოშობისთანავე ჩნდება სამართლებრივი ნორმები, რომლებსაც ერთიანი სისტემა გააჩნიათ. სხვა სოციალური ნორმებისაგან განსხვავებით, სამართლებრივი ნორმები ყველა კლასობრივ საზოგადოებაში ერთიანია და იგი ერთნაირად სავალდებულოა საზოგადოების ყველა წევრისათვის, განურჩევლად მათი კლასობრივი მდგომარეობისა.)

დანარჩენი სოციალური ნორმებისაგან განსხვავებით, რომლებსაც არ გააჩნიათ წერილობითი ხასიათი, სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება სამართლებრივი ნორმების დადგენის შემდეგ აქვეყნებს ამ ნორმებს განსაზღვრული ფორმით, რომლებიც მათი სავალდებულო იურიდიული ძალის ფორმალური საფუძველია. სამართლის ნორმებს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება სხვადასხვა ფორმით გადმოსცემს (კანონი, ბრძანებულება, დადგენილება და ა. შ.), მაგრამ მიუხედავად ამისა, სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმების შესრულება ყოველთვის უზრუნველყოფილია სახელმწიფოებრივი იძულებით.

სამართლებრივი ნორმების დადგენისთანავე სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება ოფიციალურად აცხადებს ამ ნორმების ძალაში შესვლის დროს და ამასთანავე აქვეყნებს ახლად მიღებულ სამართლის ნორმებს, რომლებიც მიზნად ისახევენ მოქალაქეების, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების, აგრეთვე სხვა სუბიექტებისათვის სამართლის ნორმის შინაარსის გაცნობას. რაც შეეხება სხვა სოციალურ ნორმებს, რომლებიც გარკვეულ პირობებში ჩნდებიან ამა თუ იმ კლასის მოწინავე ნაწილში, ისინი არა მარტო არ ქვეყნდებიან გარკვეული ფორმით, არამედ სრულად უცნობია ამ ნორმათა ძალაში შესვლის დროც. უნდა ვიფიქროთ, რომ მას შემდეგ, რაც ამა თუ იმ კლასის ფართო ფენებში გავრცელდება ახალი ზნეობრივი, ადათობრივი და სხვა სოციალური ნორმები და ამ კლასის წარმომადგენელთა უმრავლესობის შეგნებაში ზემოაღნიშნული ნორმები აღი-

ქმება, როგორც აუცილებლად შესასრულებელი მოთხოვნა, ახლად ჩამოყალიბებული ზნეობრივი, ადამიანობრივი და აგრეთვე სხვა სოციალური ნორმების სრული რეალიზაცია მხოლოდ ამ მომენტიდან იწყება.

სამართლებრივი ნორმა, რომელიც ადგენს სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტთა უფლებებს და მოვალეობებს, სხვა სოციალური ნორმებისაგან განსხვავდება მოთხოვნის, აკრძალვისა და ნების დართვის განსაკუთრებული რეგლამენტაციით. სამართლის ნორმით დადგენილ მოთხოვნას, აკრძალვას და ნების დართვას ყველა შემთხვევაში სახელმწიფოებრივი ბრძანების ხასიათი აქვს და ამიტომაც სამართლის ნორმა არ არის საზოგადოების წევრებისადმი კანონმდებლის არც თხოვნა და არც რჩევა ამა თუ იმ მოქმედების შესრულებისას სამართლის ნორმით გათვალისწინებული ქცევის წესებით ხელმძღვანელობის შესახებ. სამართლის ნორმა სახელმწიფოებრივი ბრძანებაა და მისი შესრულება სავალდებულოა საზოგადოების ყველა წევრისათვის. სამართლებრივი ნორმების გარდა დანარჩენ სოციალურ ნორმებს არ გააჩნია კატეგორიული იმპერატივის ხასიათი და ანტიომაც მათ არც სანქცია აქვთ განსაზღვრული; სამართლებრივი ნორმა კი წარმოუდგენელია სანქციის გარეშე. კანონმდებელი ქცევის გარკვეული წესების დადგენისას მიუთითებს იმ სახელმწიფოებრივ ღონისძიებათა შესახებ, რომლებიც გამოყენებულ უნდა იქნეს მოცემული სამართლებრივი ნორმის დამრღვევთა მიმართ.

სამართლებრივი ნორმის, როგორც სახელმწიფოებრივი ბრძანების განსაზღვრისას იურიდიულ ლიტერატურაში ჩვეულებრივ იშმის საკითხი ე. წ. სარეკომენდაციო ნორმების სამართლებრივი ბუნების შესახებ. თუ ყველა სამართლებრივი ნორმა სახელმწიფოებრივ ბრძანებას შეიცავს, მაშინ როგორ უნდა განისაზღვროს სარეკომენდაციო ნორმები, რომელთა შესრულება ასე თუ ისე კატეგორიულ მოთხოვნას არ უნდა წარმოადგენდეს სახელმწიფოს მხრივ?

იმასთან დაკავშირებით, რომ ყველა სამართლებრივი ნორმა სახელმწიფოებრივ ბრძანებას წარმოადგენს, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, სარეკომენდაციო ნორმები არ შეიძლება ჩაითვალოს სამართლებრივ ნორმებად<sup>1</sup>.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია აგრეთვე მოსაზრება იმის შესახებ, რომ სარეკომენდაციო ნორმები სამართალშემოქმედე-

<sup>1</sup> Ц. А. Ямпольская, Об убеждении и принуждении в советском административном праве (Сборник «Вопросы советского административного и финансового права», М., 1959, стр. 456).

ბის ერთიანი პროცესის თავისებური სტადიაა<sup>1</sup>. ბევრი ავტორი კი სარეკომენდაციო ნორმებს არ მიიჩნევს სამართლებრივ ნორმებად. უკანასკნელ პერიოდში საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ყველა ზემოაღნიშნული შეხედულების კრიტიკული შესწავლის საფუძველზე წამოყენებულ იქნა მეტად თავისებური დებულება: სარეკომენდაციო ნორმას სამართლებრივი ხასიათი შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც სახელმწიფო რეკომენდაციის ფორმით კოლმეურნეობებს ანიჭებს ისეთი მოქმედების შესრულების უფლებას, რომელიც მათ აღრე არ გააჩნდათ, ახლა კი რეკომენდაციების გამო იცვლება არსებული სამართლებრივი შეზღუდვა ან აკრძალვა და დგინდება ახალი უფლებამოსილება, რომელსაც სამართლებრივი ხასიათი აქვს<sup>2</sup>.

აღნიშნული სპეციფიკური თავისებურებების გამო, სამართლებრივ ნორმას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. სამართლებრივი ნორმები საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულატორია, იგი არის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამართლის სუბიექტთა მოქმედების ზომა, მასშტაბი. სამართლის ნორმა სახელმწიფოებრივი დადგენილებაა, რომელსაც საზოგადოებრივ ურთიერთობებში შეაქვს გარკვეული წესრიგი, სისტემა. სამართლებრივი ნორმის შინაარსი, აზრი და მიზანი მიმართულია განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებისაკენ, ამ ურთიერთობების განსაზღვრული რეჟიმისადმი დაქვემდებარებისაკენ.

საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირება სამართლებრივი ნორმის მიერ, უპირველეს ყოვლისა, ეხება ამ ურთიერთობის მონაწილეთა მოქმედებას. სამართლებრივი ნორმა განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს აწესრიგებს ამ ურთიერთობის მონაწილეთათვის უფლებების მინიჭებითა და ვალდებულებების დაკისრებით. გარდა ამისა, სამართლებრივი ნორმები ადგენს განსაზღვრულ ზოგად ორგანიზაციულ საფუძვლებსა და პრინციპებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მთელი კომპლექსის სამართლებრივი მოწესრიგებისათვის. ამ შემთხვევაში სამართლებრივი ნორმა, რა თქმა უნდა, უშუალოდ არ აწესრიგებს სამართლის სუბიექტთა ქცევას, მაგრამ იგი მკიდრად არის დაკავშირებული იმ ნორმებთან, რომლებიც ითვალისწინებენ ქცევის კონკრეტულ ვარიანტებს. ნორმები, რომლე-

<sup>1</sup> Н. Г. Александров, Правовые и производственные отношения в социалистическом обществе (журн. «Вопросы философии», 1957, № 1, стр. 50).

<sup>2</sup> Общая теория советского права под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошенко, М., 1966, стр. 172—173.

ბიც არ ადგენენ უშუალოდ ქცევის წესებს, გაცილებით ცოტაა იმ ნორმებთან შედარებით, რომლებიც ითვალისწინებენ ქცევის კონკრეტულ ვარიანტებს, რადგანაც ასეთი ნორმები უმთავრესად გვხვდება სახელმწიფო სამართალში, რომლებიც საბჭოთა სამართლის ცალკე დარგია. საბჭოთა სახელმწიფო სამართლის ნორმები განსაზღვრავს საბჭოთა სახელმწიფო ორგანოების სისტემას, მათ ურთიერთდამოკიდებულებასა და უფლებამოსილებას, საბჭოთა მრავალეროვანი ფედერაციული სახელმწიფოს სუბიექტებსა და საკუთრების უფლების გარკვეული ობიექტების სამართლებრივ მდგომარეობას და ა. შ.<sup>1</sup>

სამართლებრივი ნორმა, როგორც ზოგადი ქცევის წესი, საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების მიზნით ადგენს ამ ურთიერთობათა მონაწილეთათვის უფლებებსა და მოვალეობებს, რომელთა შესრულება უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მიერ. მართალია, სამართლის ნორმები, სხვა სოციალური ნორმებისაგან განსხვავებით, შეიცავს ქცევის გარკვეულ წესებს, მაგრამ იურიდიულ ლიტერატურაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს სამართლის ნორმათა სპეციფიკური მიზანდასახულებითი შინაარსი; ესაა შემდეგი საკითხი: სამართლის ნორმები ადგენს იმ წესებს, რომლითაც უნდა მოწესრიგდეს მხოლოდ არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, თუ სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმები მიზნად ისახავს ისეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობების შექმნას, რომლებიც უნდა ჩამოყალიბდეს მომავალში საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სამართლის ნორმების ზემოქმედების შედეგად? სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამართლის ნორმები განეკუთვნება არსობის (Sein) სფეროს, თუ სამართლის მიზანდასახულებითი შინაარსი მხოლოდ ჭეარარსობის (Sollen) ფარგლებით განისაზღვრება?

ბუერჟუაზიულ იურიდიულ მეცნიერებაში სამართლის ნორმის არსობისა და ჭეარარსობის (Sein, Sollen) საკითხთან დაკავშირებით აზრთა დიდი სხვადასხვაობაა<sup>2</sup>. სამართლის ნორმის მიზანდასახულებ-

<sup>1</sup> В. С. Основин, Нормы советского государственного права, М., 1963, стр. 4—46.

<sup>2</sup> Fr. Aehermann, Das Verhältnis von Sein und Sollen als ein Grundproblem des Rechts, Winterthur, 1955; K. Bergbohm, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, Bd. 1, Leipzig, 1892; K. Binding, Die Normen und ihre Übertretung, Bd. I. Leipzig, 1914; Nicolaus von Cues, Vom Können-Sein. Aufträge der Heidelberger Akademie der Wissenschaften in deutscher Übersetzung, Heft 9. Leipzig, 1947; G. Marcel, Sein und Haben, Paderborn, 1954; I. Thyssen, Zur Rechtsphilosophie des Als-Sein (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Bd. 43, 1957).

ბით შინაარსთან დაკავშირებული არსობისა და ჯერარსობის სა-  
კითხი ვერ გადაჭრეს ვერც კელზენისა და ჰუსერლის სამართლებრივ-  
მა სკოლებმა და ვერც თანამედროვე ეგზისტენციალისტებმა<sup>1</sup>.

სხვადასხვა იურიდიული სკოლის მიერ შემუშავებული მოძღვ-  
რებანი სამართლებრივი ნორმების, როგორც არსობისა და ჯერარ-  
სობის, შინაარსობრივი მიზანდასახულების შესახებ სპეციალურ კრი-  
ტიკულ შესწავლას მოითხოვს. ამჯერად უნდა შევჩერდეთ მხოლოდ იმ  
მეთოდოლოგიურ საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც უნდა გადაწყ-  
დეს სამართლის თეორიის ზემოაღნიშნული საკითხი.

მტკიცე მეთოდოლოგიური საფუძვლის უქონლობის გამო ბურ-  
ჟუაზიულმა იურიდიულმა მეცნიერებამ საბოლოოდ ვერ შეძლო იმის  
გარკვევა, თუ რას განეუთვნება სამართლის ნორმები — არსობისა  
თუ ჯერარსობის სფეროს. სამართლის ნორმების შინაარსობრივი  
მიზანდასახულების გარკვევისას ბურჟუაზიული მეცნიერება გამოდის  
არსობისა და ჯერარსობის ურთიერთდაპირისპირებიდან; კერძოდ,  
ბურჟუაზიულ მეცნიერთა აზრით, სამართლის ნორმა არსობის (Sein)  
ან ჯერარსობის (Sollen) სფეროს უნდა მიეკუთვნოს. აღსანიშნავია,  
რომ საკითხის ამგვარად დასმა არ იძლევა სამართლის ნორმის შინა-  
არსობრივი მიზანდასახულების გარკვევის საშუალებას.

ბაზისისა და ზედნაშენის შესახებ მარქსისტულ-ლენინური მოძღვ-  
რების მიხედვით სახელმწიფო და სამართალი, რომლის შინაარსი  
საზოგადოების ეკონომიური წყობილებით განისაზღვრება, ზედნა-  
შენის ერთ-ერთი უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია. ზედნაშენის  
შინაარსს, მართალია, საზოგადოების ეკონომიური ბაზისი განსაზღვ-  
რავს, მაგრამ სახელმწიფო და სამართალი, ზედნაშენის სხვა შემად-  
გენელ ნაწილებთან ერთად, აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს საზოგა-  
დოების ეკონომიურ წყობილებაზე, როგორც წესი, ხელს უწყობს მის  
შემდგომ განვითარებასა და განმტკიცებას გაბატონებული კლასების  
ინტერესთა შესაბამისად. ბაზისისა და ზედნაშენის შესახებ მარქსის-  
ტულ-ლენინური მოძღვრება, რომელსაც ბურჟუაზიული მეცნიე-  
რა არ ცნობს საზოგადოებრივ მოვლენათა კვლევისას, სამართლის  
ნორმის მიზანდასახულებითი შინაარსის საბოლოოდ გადაჭრის საშუა-

---

<sup>1</sup> H. Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatz, 2. Aufl., Tübingen, 1923; H. Kelsen, Reine Rechtslehre, Wien, 1960; G. Husserl, Negatives Sollen im bürgerlichen Recht, Breslau, 1931; M. Heidegger, Einführung in die Metaphysik, Tübingen, 1952; K. Jaspers, Descartes und die Philosophie, 3. Aufl., Berlin, 1956; K. Jaspers, Philosophische Logik, Bd. I, München, 1947; Jean-Paul Sartre, Drei Essays, Berlin, 1960.

ლებას იძლევა. საქმე ის არის, რომ სამართლის ნორმის შინაარსს არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობები განსაზღვრავს. კანონმდებელი არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების ხასიათის შესაბამისად ადგენს ქცევის წესებს, რომელთაც იგი ამ საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას უკავშირებს. არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების ხასიათის გაუთვალისწინებლად დადგენილი სამართლის ნორმა არ არის სამართლის ნორმა. საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ამგვარი სამართლის ნორმების რეალიზაცია შეუძლებელია. ამ გაგებით სამართლის ნორმა არსობის (Sein) სფეროს განეკუთვნება: მაგრამ, გარდა ამისა, კანონმდებელი სამართლის ნორმის დადგენისას მხედველობაში იღებს გაბატონებული კლასის ნებას. რომლის მიზანია არა მარტო არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების დაცვა მისი სამართლებრივი მოწესრიგების გზით, არამედ ამ საზოგადოებრივი ურთიერთობების შემდგომი განვითარება და სრულყოფა, იქეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბება, რომელიც სასურველია გაბატონებული კლასისათვის. სამართლის ნორმები მხოლოდ საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულატორი როდია, ისინი გაბატონებული კლასის ნების შესაბამისად განსაზღვრავენ არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების განვითარების პერსპექტივებსაც. სწორედ ამ გაგებით განეკუთვნება სამართლის ნორმები ჯერარსობის (Sollen) სფეროსაც.

ამრიგად, სამართლის ნორმების შინაარსობრივი მიზანდასახულება არსობისა და ჯერარსობისა (Sein, Sollen) დიალექტიკური მთლიანობით განისაზღვრება. პირველ ყოვლისა, სამართლის ნორმები განეკუთვნება არსობის სფეროს, რამდენადაც მათი შინაარსი არსებული საზოგადოებრივ-ეკონომიური წყობილებით განისაზღვრება და ისინი გვევლინებიან, როგორც არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულატორი; მაგრამ, გარდა ამისა, სამართლის ნორმები ჯერარსობის სფეროსაც ეკუთვნის, რადგანაც ისინი მიზნად ისახავენ გაბატონებული კლასის ინტერესთა შესაბამისად ისეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბებასა და ვანმტკიცებას, რომლებიც ნორმის დადგენისას არ არსებობენ, მაგრამ უნდა ჩამოყალიბდნენ მომავალში საზოგადოების ეკონომიურ ცხოვრებაზე მოცემული სამართლის ნორმის ზემოქმედების შედეგად.

ამრიგად, საბჭოთა სოციალისტური სამართლებრივი ნორმები შეიცავს მშრომელთა სახელმწიფოებრივი ნებით განსაზღვრულ საყოველთაო-სავალდებულო ქცევის წესებს, რომლებიც დადგენილი ან სანქციონირებულია კომპეტენტური სახელმწიფოებრივი ორგანოების, ან მათი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორ-

განიზაციების მიერ გარკვეული საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების მიზნით და რომელთა შესრულებას უზრუნველყოფს საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფო.

სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მიერ დადგენილი ქცევის ზოგადი წესების გადმოცემა სამართლის ნორმაში ხდება განსაზღვრული წესით. ნორმის შინაარსის სრული სახით გადმოცემის მიზნით კანონმდებელი სამართლებრივ ნორმებს გადმოსცემს გარკვეული სისტემისა და სტრუქტურის მიხედვით.

იურიდიულ მეცნიერებაში სამართლის ნორმის სტრუქტურის საკითხი დიდი ხანია მეცნიერთა განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს, რადგანაც მას არა მარტო თეორიული, არამედ უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს.

უპირველეს ყოვლისა, კანონმდებელი, რომელიც მიზნად ისახავს გაბატონებული კლასის ნების შესაბამისად განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას, ცდილობს ნორმის შინაარსი რაც შეიძლება სრულად დაადგინოს. ამავე დროს, სამართლის ნორმა ნათელი და გასაგები უნდა იყოს სამართლის სუბიექტებისათვის, რომელთაც ნორმის საფუძველზე ეკისრებათ განსაზღვრული ვალდებულებანი და მინიჭებული აქვთ უფლებებიც. სამართლის სუბიექტები რომ ნათლად ერკვეოდნენ სამართლის ნორმებით მინიჭებული უფლებებისა და დაკისრებული მოვალეობების შინაარსში, ნორმა გადმოცემული უნდა იქნეს ზუსტად და რაც შეიძლება სრულყოფილად. სოციალისტური კანონიერების პრინციპი მოითხოვს ყველა სახელმწიფო ორგანოს, თანამდებობის პირისა და მოქალაქისაგან კანონების შესრულებას. შეუძლებელია საბჭოთა სამართლის ნორმის სწორი რეალიზაცია, უკეთეს სამართლის სუბიექტებს არ გააჩნიათ ნათელი წარმოდგენა სამართლის წესებით განსაზღვრული უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ. კანონმდებლის მიერ სამართლის ნორმების განსაზღვრული სტრუქტურით გადმოცემა ხელს უწყობს სამართლის ნორმების სწორ შეცნობას, კომპეტენტური სახელმწიფოებრივი ორგანოების სამართალმოქმედებითი საქმიანობის წარმატებებსა და სამართლის ნორმის სწორ შეფარდებას კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობებისადმი.

სამართლის ნორმასთან დაკავშირებული ყველა აღნიშნული საკითხის განხილვისას, ჩვეულებრივ, ისმის შემდეგი ძირითადი საკითხები: როდის და რა პირობებში უნდა იქნეს გამოყენებული ესა თუ ის სამართლებრივი ნორმა; სამართლით მოწესრიგებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მონაწილეთაგან რა სახის მოქმედებას მოითხოვს სამართლებრივი ნორმა; რა შედეგი მოჰყვება სამართლის

ნორმის შინაარსის დარღვევას სამართლებრივი ურთიერთობების სუბიექტების მიერ?

ყველა დასმულ კითხვაზე, რომლებიც განსაზღვრავენ სამართლის ნორმის შინაარსს, ამომწურავ პასუხს გვაძლევს სამართლის ნორმის სპეციფიკური სტრუქტურა, საბჭოთა იურიდიულ მეცნიერებაში მკვლევართა უმრავლესობა სამართლის ნორმას ყოფს სამ ნაწილად: ჰიპოთეზად, დისპოზიციად და სანქციად. მართალია, ეს მოსაზრება გაბატონებულად ითვლება საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში, მაგრამ საბჭოთა სამართლის ნორმის სტრუქტურასთან დაკავშირებული განსაზღვრის წინააღმდეგ სამართლის მეცნიერებაში მრავალჯერ გამოითქვა მეტად საინტერესო შეხედულებანი.

სამართლის ნორმის სამელემენტოვანი სტრუქტურის თაობაზე უმთავრესად იმის შესახებ მიუთითებენ, რომ სანქცია არ წარმოადგენს სამართლის ნორმების აუცილებელ ელემენტს და სამართლის ნორმის შინაარსზე სრულ წარმოდგენას მისი ორი ელემენტი — ჰიპოთეზა და დისპოზიცია გვაძლევს. რაც შეეხება მესამე ელემენტს, რომელიც მხოლოდ ზოგჯერ გვხვდება სამართლის ნორმაში, იგი არ არის მისი სტრუქტურის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილი, რადგანაც ნორმათა უმრავლესობა, ჩვეულებრივ, არ შეიცავს სანქციას, როგორც მათი სტრუქტურის განმსაზღვრელ ძირითად ელემენტს<sup>1</sup>. ამ მოსაზრებამ საბჭოთა იურიდიულ მეცნიერებაში ვერ პოვა მხარდაჭერა<sup>2</sup>. საბჭოთა სამართლებრივ მეცნიერებაში დადგენილია, რომ ლოგიკური თვალსაზრისით თითოეული იურიდიული ნორმა შედგება ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული სამი შემადგენელი ნაწილისაგან, რომელიც, მთლიანად აღებული, სრულ წარმოდგენას გვაძლევს სამართლებრივი ნორმის ლოგიკური სტრუქტურის შესახებ. მაგალითად, საქ. სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 358-ე მუხლში ნათქვამია: „თუ მენარდე თავის დროზე არ შეუდგება ხელშეკრულების შესრულებას ან სამუშაოს ისე ნელა ასრულებს, რომ ვადაზე ადრე მისი დამთავრება აშკარად შეუძლებელი ხდება, შემკვეთს აქვს

<sup>1</sup> Н. П. Томашевский, О структуре правовой нормы и классификации ее элементов (Вопросы общей теории советского права, М., 1960, стр. 196); П. С. Ромашкин, О роли убеждения и принуждения в советском государстве (журн. «Советское государство и право», № 2, 1960, стр. 17).

<sup>2</sup> Общая теория советского права под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошченко, М., 1966, стр. 191—211; О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский, Вопросы теории права, М., 1961, стр. 151—178; А. Ф. Шелянов, Нормы советского социалистического права М., 1956, стр. 26—34.

უფლება ვადის გასვლამდე თქვას უარი ხელშეკრულებაზე და მოითხოვოს ზარალის ანაზღაურება“. სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ეს სამართლებრივი ნორმა, ისე როგორც ყველა სამართლებრივი ნორმა, შეიცავს ჰიპოთეზას, დისპოზიციას და სანქციას. კანონმდებელი თავდაპირველად განსაზღვრავს იმ პირობებსა და გარემოებებს, რომელთა არსებობის დროსაც უნდა იქნეს გამოყენებული აღნიშნული ნორმა. ასეთ გარემოებად (ჰიპოთეზად) უნდა გავიგოთ კანონმდებლის მითითება — „თუ მენარდე თავის დროზე არ შეუდგება ხელშეკრულების შესრულებას ან სამუშაოს ისე ნელა ასრულებს, რომ ვადაზე მისი დამთავრება აშკარად შეუძლებელი ხდება“. კანონმდებლის ამ განსაზღვრიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ, რომ ყოველთვის, როდესაც ნარდად მუშაობის ხელშეკრულების დროს ასეთ გარემოებებს ექნება ადგილი, მაშინ ნარდად მუშაობის ხელშეკრულების სუბიექტებს (მენარდესა და შემკვეთს) ეკისრებათ სავსებით განსაზღვრული უფლება-მოვალეობანი, რაც ამ ნორმის მეორე ელემენტს—დისპოზიციას შეადგენს. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 358-ე მუხლში ჩამოყალიბებული ნორმის დისპოზიცია იქნება კანონმდებლის მიერ დადგენილი მენარდისა და შემკვეთის უფლება-მოვალეობა: „შემკვეთს უფლება აქვს ვადის გასვლამდე თქვას უარი ხელშეკრულებაზე და მოითხოვოს ზარალის ანაზღაურება“.

რაც შეეხება ამ სამართლებრივი ნორმის მესამე ელემენტს, სანქციას, რომელიც კანონმდებლის მიერ ნორმაში პირდაპირი მითითებით არ არის გადმოცემული, იგი წარმოადგენს შემკვეთისადმი მინიჭებულ უფლებას — ჰიპოთეზაში მოცემული გარემოებების არსებობისას მოითხოვოს ხელშეკრულების მოშლა და მიყენებული ზარალის ანაზღაურება. მართალია, სანქცია, როგორც დამოუკიდებელი ელემენტი, ჩამოყალიბებული არა აქვს კანონმდებელს, მაგრამ იგი ლოგიკური დასკვნის სახით გამომდინარეობს აღნიშნული ნორმიდან.

სამართლის ნორმის პირველ ძირითად შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს ჰიპოთეზა. იგი მიუთითებს იმ ფაქტიურ გარემოებებზე, რომელთა არსებობისას უნდა იქნეს გამოყენებული მოცემული სამართლებრივი ნორმები. ამიტომაც შეუძლებელია ნორმის წარმოდგენა ჰიპოთეზის გარეშე. ჰიპოთეზა ის ძირითადი საზომი და მასშტაბია, რომლითაც ნორმის შემსრულებელი განსაზღვრავს, თუ მის მოქმედებას კანონმდებელი რა იურიდიულ შედეგებს უკავშირებს.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გვხვდება სამართლებრივი ნორმების ჰიპოთეზის მრავალგვარი კლასიფიკაცია, რომელთაგან

ყველაზე გავრცელებულია ჰიპოთეზის დაყოფა ერთმხრივად და ორმხრივად.

ერთმხრივი ჰიპოთეზა განსაზღვრავს ან მხოლოდ მართლზომიერ, ანდა, პირიქით, მხოლოდ არამართლზომიერ გარემოებებს, რომელთა არსებობას კანონმდებელი მოცემული სამართლებრივი ნორმის რეალიზაციას უკავშირებს.

ერთმხრივ ჰიპოთეზაზე წარმოდგენას გვაძლევს საბჭოთა სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის ნორმები, რამდენადაც ისინი ითვალისწინებენ მხოლოდ ისეთ არამართლზომიერ მოქმედებებს, რასაც შედეგად ამ ნორმების შეფარდება მოსდევს. პირიქით, მართლზომიერ მოქმედებას არასდროს შეიძლება შეეფარდოს საბჭოთა სისხლის სამართლის განსაკუთრებული ნაწილის ნორმები. მაგრამ სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგადი ნაწილის რიგ ნორმებში ვხვდებით ისეთ ნორმებსაც, რომელთა ერთმხრივი ჰიპოთეზა გულისხმობს მხოლოდ მართლზომიერ მოქმედებებს, რათა ეს ნორმები შეფარდებული და რეალიზებული იქნეს. მაგალითად, სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების 41-ე მუხლის პირველი პარაგრაფის თანახმად, პირი არ შეიძლება მიცემულ იქნეს სისხლის სამართლის პასუხისგებაში, თუ მის მიერ ისეთი დანაშაულის ჩადენის დღიდან, რისთვისაც სასამართლოს შეუძლია მიუსაჯოს თავისუფლების აღკვეთა არა უმეტეს ორი წლისა, გავიდა სამი წელი. ამ ნორმის შეფარდების პირობას წარმოადგენს კანონმდებლის მიერ დადგენილი ვადის გასვლა, ე. ი. ისეთი გარემოებების დადგომა, რომელიც თავისთავად არავითარ არამართლზომიერს არ შეიცავს. მაგრამ ყველაზე მეტად ერთმხრივი ჰიპოთეზის მქონე ნორმები გვხვდება სახელმწიფო, ადმინისტრაციულ, სამოქალაქო და პროცესუალურ სამართალში. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსის მეორე მუხლი ადგენს: „საქმის განხილვას სასამართლო შეუდგება მხოლოდ დაინტერესებული მხარის განცხადებით“. აღნიშნული სამართლის ნორმა, აგრეთვე სამართლის ზემოთ მითითებულ დარგთა ნორმები გულისხმობს განსაზღვრულ მართლზომიერ მოქმედებებს, როგორც მათი შეფარდების აუცილებელ პირობას.

ორმხრივი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმები იმით ხასიათდება, რომ ისინი გულისხმობენ მათ შეფარდებას ამავე ნორმებში მოცემული როგორც მართლზომიერი, ისე არამართლზომიერი გარემოებების შემთხვევაში. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 239-ე მუხლი მიუთითებს, რომ საცხოვრებელი სახლის ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულება ბათილობის რიგით უნდა დამოწმდეს სა-

ნოტარო წესით და რეგისტრირდეს მშრომელთა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტში სამი თვის მანძილზე სანოტარო წესით დამოწმების დღიდან. სამოქალაქო სამართლის ეს ნორმა თავისი ხასიათით ორმხრივია, რადგანაც იგი შეფარდებულ უნდა იქნეს არა მარტო მის მიერ დადგენილი ფორმის დარღვევისას, არამედ მაშინაც კი, როდესაც მხარეები მიმართავენ კომპეტენტურ სახელმწიფო ორგანოებს მათ მიერ დადებული ხელშეკრულების გასაფორმებლად. მაგრამ პირველ შემთხვევაში სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 239-ე მუხლით დადგენილი ნორმის შეფარდების პირობაა არამართლზომიერი მოქმედება და ამ ნორმით გათვალისწინებული შედეგი გამოიხატება ხელშეკრულების ბათილად ცნობაში. მეორე შემთხვევაში კი სრულდება მართლზომიერი მოქმედება და ნორმის რეალიზაცია ხდება ხელშეკრულების დადგენილი წესით გაფორმების გზით. ორმხრივი ჰიპოთეზა გააჩნია ადმინისტრაციული და საპროცესო სამართლის ბევრ ნორმას.

ნორმით დადგენილი ფაქტიური გარემოებების განსაზღვრულობის მიხედვით ჰიპოთეზა შეიძლება იყოს განსაზღვრული, შედარებით განსაზღვრული და განუსაზღვრელი.

სამართლებრივი ნორმის ჰიპოთეზა განსაზღვრულია მაშინ, როდესაც კანონმდებელი ზუსტად და ამომწურავად მიუთითებს იმ პირობებსა და გარემოებებზე, რომელთა არსებობისას უნდა შესრულდეს მოცემული სამართლებრივი ნორმა. ეს გარემოებები და პირობები ისე ნათელი და გარკვეულია, რომ ნორმის შეფარდებისათვის საკმარისია ამ პირობებისა და გარემოებების არსებობის აღნიშვნა. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 298-ე მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმა გვაძლევს განსაზღვრულ ჰიპოთეზას: „ვიდრე შემოღებულ იქნება უსასყიდლო სარგებლობა საცხოვრებელი სადგომით, დამქირავებელი მოვალეა დროზე გადაიხადოს ბინის ქირა“. ნორმის შინაარსიდან ცხადია, რომ საცხებიტ განსაზღვრული გარემოების დადგომამდე, კერძოდ, საცხოვრებელი სადგომით უსასყიდლო სარგებლობის შემოღებამდე, დამქირავებელს ეკისრება ბინის ქირის დროული გადახდის ვალდებულება. საბჭოთა სამართლის ნორმების დიდი უმრავლესობა შეიცავს განსაზღვრულ ჰიპოთეზას.

სამართლებრივი ნორმის შედარებით განსაზღვრული ჰიპოთეზა, მართალია, მიუთითებს ამ ნორმის შეფარდების პირობებს, მაგრამ მოცემულ შემთხვევებში საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სპეციფიკა ისეთია, რომ ამ პირობების არსებობა ან არარსებობა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა განისაზღვროს სათაადო ორგანოს მიერ. ამ პირობების არსებობა ყველასათვის ნათელი არაა, ამიტომ საჭი-

როა არა მართო მათი შემოწმება, არამედ ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის მათი ოფიციალური დადგენა. მაგალითად, სსსრ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 287-ე მუხლი ადგენს: „გამონაკლის შემთხვევაში, თუ ამას კეშმარიტების დადგენა მოითხოვს, არასრულწლოვანი მოწმე სასამართლოს განჩინებით შეიძლება დაიკითხოს სამართალში მიცემულის დაუსწრებლად“.

როგორც ჩანს, კანონმდებელი გამოდის გარკვეული მოსაზრებიდან, კერძოდ, იმის მიჩნევა, თუ რა გარემოებებს შეუძლია უარყოფითი ზეგავლენა მოახდინოს არასრულწლოვანზე, არ არის ყველასათვის ნათელი და გასაგები. ამ საკითხის გადაწყვეტა დამოკიდებულია მხოლოდ სასამართლოზე, რომელმაც თვით უნდა გადაწყვიტოს, არსებობს თუ არა ამგვარი გარემოებები ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში.

საბჭოთა კანონმდებლობაში განსაზღვრული ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმის არსებობის თაობაზე ჩვენს იურიდიულ მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობას აქვს ადგილი. ზოგიერთი მეცნიერი ფიქრობს, რომ სოციალიზმის ეპოქაში განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლის ნორმები არ არსებობს, რადგანაც მათი არსებობა ეწინააღმდეგება სოციალისტური კანონიერების პრინციპებს. განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე ნორმები იწვევს სასამართლო და ადმინისტრაციული ორგანოების საქმიანობაში თვითნებობასა და უკანონობას. ამ მეცნიერთა აზრით განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმები მხოლოდ ბურჟუაზიული ქვეყნების კანონმდებლობაში გვხვდება<sup>1</sup>.

მეცნიერთა მეორე ჯგუფის აზრით, განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმები არსებობს საბჭოთა სამართალშიც და მათი არსებობა, პირიქით, ხელს უწყობს სოციალისტური კანონიერების განმტკიცებას. ამ მეცნიერთა აზრით, განუსაზღვრელი ჰიპოთეზა არ მიუთითებს პირდაპირ ამა თუ იმ კონკრეტულ პირობებზე. ჩვეულებრივ, ასეთი ნორმები შეიცავს ფორმულირებებს: „საკიროების შემთხვევაში“, „შეხედულებისამებრ“, და ა. შ. ყველა ასეთ შემთხვევაში განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმა უფლებას ანიჭებს სამართლის ნორმის შემფარდებელს იმოქმედოს საკუთარი შეხედულებისამებრ. საბჭოთა სამართალში, ამ ავტორთა აზრით, არ უნდა არსებობდეს განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმა, რომელიც ებება სახელმწიფოებრივ

<sup>1</sup> А. Ф. Ш е б а н о в, Нормы советского социалистического права, М., 1956, стр. 28.

ხელისუფლებასთან მოქალაქეთა ურთიერთდამოკიდებულების სფეროს, რადგანაც ასეთი ნორმები არ ადგენს სახელმწიფოებრივი ორგანოების საქმიანობის არავითარ საზღვრებს, რაც, რა თქმა უნდა, ეწინააღმდეგება საბჭოთა კანონიერებას. მიუხედავად ამისა, რიგ შემთხვევებში, როცა ნორმა შეიცავს მითითებას „აუცილებლობის შემთხვევაში“, „საჭიროებისამებრ“ და ა. შ., შეიძლება მაინც ვილაპარაკოთ განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმების შესახებ. საბჭოთა კანონმდებლობაში მოიპოვება ბევრი ასეთი ფორმულირების მქონე სამართლებრივი ნორმა და ამგვარი ნორმების არსებობა სავსებით გამართლებულია<sup>1</sup>. განუსაზღვრელი ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმების თავისებურებათა შესახებ ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს სსსრ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 179-ე მუხლი: „საჭირო შემთხვევაში გამომძიებელი დათვალიერების დროს ზომავს დასათვალიერებელ ადგილს და ცალკე ობიექტებს, ახდენს მათ ფოტოგრაფირებას, ადგენს გეგმებსა და სქემებს, ამზადებს კვალის ტვიფრსა და ანაბეჭდს. გამომძიებელს შეუძლია მოიწვიოს სპეციალისტები დათვალიერებაში მონაწილეობისათვის“.

კონკრეტული ხასიათის მიხედვით სამართლებრივი ნორმის ჰიპოთეზა შეიძლება კანონმდებლობის მიერ გადმოიყვას ზოგადაბსტრაქტული და კაზუისტური ფორმებით. სამართლებრივი ნორმის აბსტრაქტული ჰიპოთეზა ადგენს ისეთ პირობებს, რომლებიც განსაზღვრულია გვაროვნული, ზოგადი ნიშნებით. სამართლებრივი ნორმის კაზუისტური ჰიპოთეზა ადგენს ისეთ პირობებს, რომლებიც განსაზღვრულია კონკრეტული სახეობითი ნიშნებით. ჩვეულებრივ, ძველი ქვეყნების სამართლის ნორმებისათვის დამახასიათებელია ჰიპოთეზის კაზუისტური ფორმა. საზოგადოების განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე, როდესაც საკანონმდებლო ტექნიკის განვითარებამ თავისი გამოხატულება ინდივიდუალური ნიშნების თანდათანობით განზოგადებასა და ზოგადი წესების გამომუშავებაში პოვა, წარმოებს ნორმების დადგენა აბსტრაქტული ჰიპოთეზით. აბსტრაქტული ჰიპოთეზა ერთ ნორმაში აერთიანებს ისეთ მრავალ ცალკეულ შემთხვევებს, რომ კაზუისტური ჰიპოთეზის ფორმით ამ შემთხვევების გადმოსაცემად საჭირო იქნებოდა რამდენიმე დამოუკიდებელი ნორმა.

კაზუისტური ფორმა გააჩნია ძველ ბაბილონში ჰამურაბის მიერ დადგენილი სამართლის ნორმების ჰიპოთეზის უმრავლესობას. ჰამუ-

<sup>1</sup> Общая теория советского права под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошенко, М., 1966, стр. 197—198.

რაბის კანონების მე-15, მე-16, მე-17 და სხვ.) პარაგრაფები, რომლებიც განსაზღვრავენ მონათმფლობელთა სრულ საკუთრებას მონაზე, შეიცავენ კაზუისტური ჰიპოთეზის მქონე სამართლის ნორმებს<sup>1</sup>. ასეთივე კაზუისტური ფორმით არის გადმოცემული რომის სამართლის ნორმათა უმრავლესობა.

მაგრამ საზოგადოების განვითარების პროცესში თანდათანობით ხდება კაზუისტური ნორმების განზოგადება, რის შედეგადაც თანამედროვე საზოგადოების სამართალში უმეტესწილად გვხვდება აბსტრაქტული ჰიპოთეზის მქონე სამართლებრივი ნორმები.

სამართლებრივი ნორმების ჰიპოთეზა აგებულია მიხედვით შეიძლება იყოს მარტივი და რთული. მარტივი ჰიპოთეზა შეიცავს მითითებას ერთ განსაზღვრულ პირობაზე, რომლის არსებობისას უნდა იქნეს შეფარდებული მოცემული ნორმა. მარტივი ჰიპოთეზის ფორმით გადმოცემულია სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 277-ე მუხლით დადგენილი ნორმა: „თუ გამჭირავებელი არ ჩააბარებს დამჭირავებელს მიჭირავებულ ქონებას სარგებლობისათვის, დამჭირავებელს უფლება აქვს ან გამოითხოვოს მისგან ეს ქონება და მოითხოვოს ქონების ჩაბარების დაყოვნებით გამოწვეული ზარალის ანაზღაურება, ან თავის მხრივ უარი განაცხადოს ხელშეკრულებაზე და გადაახდევინოს მისი შეუსრულებლობის შედეგად მომხდარი ზარალი“.

რთული ჰიპოთეზა გულისხმობს სამართლებრივი ნორმის შეფარდებას ერთდროულად ორი ან რამდენიმე პირობის არსებობის შემთხვევაში, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 251-ე მუხლით დადგენილი ნორმის ჰიპოთეზა თავისი შედგენილობით რთულია. ამ მუხლში ნათქვამია: „თუ მესამე პირი ნივთის გაყიდვამდე წარმოშობილი საფუძვლით აღძრავს სარჩელს მყიდველისათვის ნივთის ჩამორთმევის შესახებ, მყიდველს უფლება აქვს ჩააბას საქმეში გამყიდველი, ხოლო ეს უკანასკნელი მოვალეა ჩაებას საქმეში მყიდველის მხარეზე“. როგორც ჩანს, ამ ნორმის გაძოყენება შეიძლება მის ჰიპოთეზაში აღნიშნული ორი გარემოების არსებობის შემთხვევაში: 1. მესამე პირის მიერ სარჩელის აღძვრა მყიდველის წინააღმდეგ ქონების ჩამორთმევის თაობაზე, 2. მყიდველის მოთხოვნა ჩაებას საქმეში გამყიდველი მის მხარეზე.

რთული (კუმულიატიური) ჰიპოთეზისაგან უნდა განვასხვაოთ ალტერნატიული ჰიპოთეზა. სამართლებრივი ნორმის ალტერნატიული ჰიპოთეზა გულისხმობს ნორმის გამოყენებას ჰიპოთეზაში აღნიშნული

<sup>1</sup> Хрестоматия по истории Древнего Востока, М., 1963, стр. 200.

რამდენიმე გარემოებიდან ერთი ან რამდენიმეს არსებობის შემთხვევაში. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 227-ე მუხლში გადმოცემული ნორმის ჰიპოთეზა ალტერნატიულია თავისი ხასიათით. ნორმა ადგენს: „ვალდებულება შეწყდება წინამდებარე თავში მოტანილი წესების შესაბამისად მთლიანად ან ნაწილობრივ:

1. შესრულების შედეგად;
2. მოთხოვნის გამოქვეითით;
3. იმ შემთხვევაში, თუ მოვალე და კრედიტორი ერთი და იგივე პირი აღმოჩნდება;

4. მხარეთა შეთანხმების შედეგად;

5. დაგეგმვის აქტის გაუქმების ან შეცვლის შედეგად;

6. შესრულების შეუძლებლობის გამო;

7. მოვალის ან კრედიტორის გარდაცვალების გამო, თუ ვალდებულება პირადად მოვალეს უნდა შეესრულებინა ან გაუთვალისწინებელი იყო პირადად კრედიტორისათვის;

8. იურიდიული პირის ლიკვიდაციის გამო“.

აღნიშნული ნორმის ჰიპოთეზაში ჩამოთვლილი თითოეული გარემოების არსებობა საკმარისია იმისათვის, რომ გამოყენებული იქნეს აღნიშნული ნორმა. სწორედ ამიტომ ნორმის ჰიპოთეზა ალტერნატიულია თავისი ხასიათით.

სამართლებრივი ნორმის მეორე ელემენტია დისპოზიცია, ანუ კანონმდებლის განკარგულება სამართლებრივი ურთიერთობის მხარეთა განსაზღვრული ქცევის შესახებ დისპოზიცია კანონმდებლის მიერ დადგენილი ქცევის წესის შინაარსია, რომელიც შეიცავს მითითებას სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ, გაბატონებული კლასის ინტერესთა შესაბამისად. გარეგნულად იგი გამოიხატება იმაში, რომ როგორც ჰიპოთეზა, ისე სანქცია დისპოზიციის გარშემოა დაჯგუფებული და დისპოზიცია ჰიპოთეზისა და სანქციის დამაკავშირებელი რგოლია<sup>1</sup>.

ხშირად კანონმდებელი ნორმატულ აქტებში გვაძლევს სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა როგორც უფლებამოსილებას. ისე ვალდებულებასაც. მაგრამ ზოგჯერ იგი დისპოზიციის გადმოცემისას კმაყოფილდება მისი ერთ-ერთი ნაწილის—უფლების ან მოვალეობის აღნიშვნით. რა თქმა უნდა, როდესაც კანონმდებელი დისპოზიციაში მიუთითებს სამართლებრივი ურთიერთობის ერთი მხარის ვალდებულებაზე, გულისხმობს მეორე მხარის უფლებასაც და

---

<sup>1</sup> О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский, Вопросы теории права, М., 1961, стр. 156.

პირიქით. ამიტომაც როგორც ჩვენს იურიდიულ ლიტერატურაში იყო აღნიშნული, საკმარისია დისპოზიციაში უფლების ან ვალდებულებების მითითება: ორი ნაწილის ერთდროულად გადმოცემა ზედმეტია და ართულებს ნორმის სიტყვიერი გადმოცემის ფორმას<sup>1</sup>. კანონმდებელი ზოგჯერ სამართლებრივი ნორმის დისპოზიციას პირდაპირ არ აყალიბებს ნორმატული აქტის მუხლში, მაგრამ იგი ლოგურულად გამომდინარეობს ნორმის ტექსტიდან. ამას აღვილი აქვს მაშინ, როდესაც ნორმა ამკრძალველი ხასიათისაა. გარეგნულად ასეთი ნორმების დისპოზიცია კანონმდებლის მიერ ყალიბდება იმ მოქმედებათა აღწერითა და მითითებით, რომელთაც შედეგად სასჯელი მოსდევს. დისპოზიციის გადმოცემის ასეთ წესს, ჩვეულებრივ, კანონმდებელმა ძალზე სშირად მიმართავს სისჯლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის მუხლების გადმოცემისას.

სამართლებრივ ნორმაში გადმოცემული ქცევის წესის მოცულობის მიხედვით დისპოზიცია შეიძლება იყოს კაზუალური და აბსტრაქტული. კაზუალური დისპოზიცია შეიცავს მითითებებს ამა თუ იმ მოქმედების აკრძალვის ან ნების დართვის შესახებ. რაც შეეხება აბსტრაქტულ დისპოზიციას, იგი გულისხმობს ქცევის განსაზღვრულ ტიპს.

კაზუალური დისპოზიციის მქონე ნორმები ტექნიკური თვალსაზრისით ძალიან მდარეა. რადგანაც ასეთი დისპოზიციის მქონე ნორმები შეიცავს ხარვეზებს და ამასთან იკავებს დიდ ადგილს. მაგალითად, სასჯელის შესახებ რუსეთის დებულების 1857 წლის რედაქცია შედგებოდა 2034 მუხლისაგან. ასეთი დისპოზიციის მქონე ნორმები, ჩვეულებრივ, მოქმედებს იმ ქვეყნებში, სადაც პრეცედენტს იურიდიული ძალა გააჩნია. ინგლისში, სადაც გავრცელებულია საპრეცედენტო სამართალი, ნორმების დიდ უმრავლესობას კაზუალური დისპოზიცია გააჩნია.

საბჭოთა კანონმდებლობაში გამორიცხულია კაზუალური დისპოზიციის მქონე სამართლის ნორმების არსებობა. საბჭოთა სამართალში ქცევის წესთა გადმოცემის მოცულობის მიხედვით ძირითადად არსებობს აბსტრაქტული დისპოზიციის მქონე ნორმები.

ქცევის წესთა გამოხატვის საშუალებების მიხედვით სამართალ ნორმის დისპოზიცია შეიძლება იყოს მარტივი, აღწერილობითი, მითითებითი და ბლანკეტური.

მარტივი დისპოზიცია მიუთითებს მხოლოდ ქცევის წესზე და

---

<sup>1</sup> Общая теория советского права, под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самощенко, М., 1966, стр. 201.

გვაძლევს ამ ქცევის წესთა დახასიათებას. ჩვეულებრივ, კანონმდებელი სამართლებრივ ნორმას მარტივი დისპოზიციით გადმოსცემს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ქცევის წესის შინაარსი ყველასათვის გასაგები და ცნობილია და იგი არავითარ გაუგებრობას არ იწვევს. მაგალითად, სრულიად საქართველოს ცაკ-ის 1923 წლის 18 აგვისტოს დადგენილებით დამტკიცებული სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 221-ე მუხლში დადგენილია სამუშაოს ნარდად ამღების ვალდებულება: „უკეთუ სხვაგვარი შეთანხმება არ არსებობს, სამუშაოს ნარდად ამღები ვალდებულია სამუშაო შეასრულოს თავისი სახსრით“. კანონმდებელი არ ახასიათებს იმას, თუ რას ნიშნავს ცნება „სახსარი“. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამ შემთხვევაში კანონმდებელი ამ ცნებას ხმარობს ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში გავრცელებული აზრით, კერძოდ, სამუშაოს ნარდად ამღები ვალდებულია შეასრულოს სამუშაო თავისი მასალითა და ინსტრუმენტით.

აღწერილობითი დისპოზიცია, მარტივი დისპოზიციისაგან განსხვავებით. გვაძლევს სამართლებრივი ნორმის მიერ დადგენილი ქცევის წესის თითქმის ყველა მხარის აღწერასა და დახასიათებას. ამ შემთხვევაში კანონმდებელი მხედველობაში იღებს იმას, რომ მისი დადგენილი ქცევის წესის შინაარსი შეიძლება სხვადასხვანაირად იქნეს გაგებული სამართლის სუბიექტთა მიერ. ამიტომ იგი არ კმაყოფილდება ამ წესის ზოგადი დასახელებით, გვაძლევს მის დახასიათება-აღწერას. მაგალითად, სრულიად საქართველოს ცაკ-ის 1928 წლის 26 მარტის დადგენილებით დამტკიცებული სსსრ სისხლის სამართლის კოდექსი შეიცავს ნორმას, რომელიც კრძალავს ქურდობას, როგორც არამართლზომიერ მოქმედებას, მ.გრამ კანონმდებელი არ კმაყოფილდება ქურდობის საწინააღმდეგო ნორმის დადგენით და გვაძლევს ქურდობის ცნების დახასიათებასაც. მაგალითად, ამ კოდექსის 177-ე მუხლში ნათქვამია: „ქურდობა, ე. ი. სხვისი ქონების ფარულად გატაცება“. მაგრამ საყურადღებოა, რომ იმავე კოდექსის სხვა მუხლით იგივე ქონების გატაცება, უკეთუ იგი მოხდა აშკარად, კვალიფიცირებულია როგორც ძარცვა.

მითითებითი დისპოზიცია შეიძლება აიგოს იმავე პრინციპების მიხედვით, როგორც მარტივი ან აღწერილობითი დისპოზიცია, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ კანონმდებელი არ კმაყოფილდება მასში გადმოცემული ქცევის წესების დახასიათებით და მიუთითებს სხვა ნორმების დისპოზიციაზეც, რომლებშიც ქცევის ეს წესი კიდევ უფრო კონკრეტიზებულია. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის ზემოაღნიშნული კოდექსის 70-ე მუხლში ლაპარაკია კონფისკაციის შესახებ, მაგრამ არ არის განმარტებული კონფისკაციის ცნება. შეიძლება

ვიგულისხმობთ, რომ სწორედ ამის გამო ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მარტივ დისპოზიციასთან, მაგრამ კონფისკაციის ცნების განსაზღვრას ვხვდებით სსსრ სისხლის სამართლის ზემოთ მითითებული კოდექსის 39-ე მუხლში, რომელიც ადგენს კონფისკაციის არსს: „ქონების კონფისკაცია არის სახელმწიფოს სასარგებლოდ იძულებით და უსასყიდლოდ ჩამორთმევა მაქავრდადებულის საკუთარი ქონების ან საერთო ქონებაში მისი ხვედრი წილისა — მთლად ან იმ ნაწილისა, რაც სასამართლოს მიერ ზედმიწევნით იქნება განსაზღვრული“. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 39-ე მუხლს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს საქ. სსრ სამოქალაქო სამართლის 70-ე მუხლის სრული შინაარსის გაგებისათვის, ამიტომაც სსსრ სამოქალაქო სამართლის 70-ე მუხლში მოცემული დისპოზიცია არ არის მარტივი, იგი მითითებითია.

ბლანკეტური დისპოზიცია მიუთითებს ზოგადი ფორმით რა წესის შესრულებაა აუცილებლად მიჩნეული, მაგრამ რაც შეეხება ამ წესის კონკრეტულ შინაარსს, იგი მოცემულია სპეციალურ ნორმატულ აქტებში ამ სამართლებრივი ნორმისაგან დამოუკიდებლად. ბლანკეტურ დისპოზიციას შეიცავს საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 216-ე მუხლი, რომელიც ადგენს სასაზღვრო ზოლში ან სასაზღვრო ზონაში შესვლის, ცხოვრების, ან გაწერის წესების დარღვევისათვის პასუხისმგებლობას. რაც შეეხება თვით ამ წესებს, რა თქმა უნდა, მათ საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსი უშუალოდ არ შეიცავს; იგულისხმება, რომ ეს წესები დადგენილია სახელმწიფო ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოს მიერ.

კანონმდებლის მიერ დადგენილი ქცევის წესების ხასიათის მიხედვით ერთმანეთისაგან ასხვავებენ აგრეთვე დადებით, ანუ პოზიტიურ დისპოზიციას და უარყოფით, ანუ ნეგატიურ დისპოზიციას.

პოზიტიური დისპოზიციის მქონე სამართლებრივი ნორმების რეალიზაცია იწვევს განსაზღვრული სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას ან შეწყვეტას. მაგალითად, საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 261-ე მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმის დისპოზიცია პოზიტიურია თავისი შინაარსით, რადგანაც იგი ავალებს დამკირავებელს შეინახოს ქონება წესიერ მდგომარეობაში, თავისი ხარჯით აწარმოოს რემონტი და გასწიოს ქონების მოვლა-პატრონობის ხარჯები. ასევე პოზიტიური დისპოზიცია გააჩნია სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 405-ე მუხლით დადგენილ სამართლებრივ ნორმას, რომელიც განსაზღვრავს მინდობილობის ხელშეკრულების შეწყვეტას.

ნეგატიური დისპოზიციის მქონე სამართლებრივი ნორმები არ

წარმოშობს და არც სპობს არსებულ სამართლებრივ ურთიერთობებს; მიუთითებს განსაზღვრული უფლება-მოვალეობის არარსებობის, ანდა რაიმე უფლების დაკარგვის შემთხვევების შესახებ. ნეგატიური დისპოზიციის ფორმით არის გადმოცემული საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 75-ე მუხლით დადგენილი ნორმა, რომელიც განსაზღვრავს სარჩელის უფლების დაკარგვას.

თავისი შინაარსისა და შემადგენლობის მიხედვით სამართლებრივი ნორმის დისპოზიცია შეიძლება იყოს მარტივი და რთული. მარტივი დისპოზიცია შეიცავს იურიდიულ ფაქტთან დაკავშირებულ ერთ განსაზღვრულ შედეგს. ასეთ შედეგს წარმოადგენს მიყენებული ზარალის ანაზღაურება, სრული ქმედუნარიანობის წარმოშობა და ა. შ. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მე-11 მუხლი განსაზღვრავს მოქალაქეთა ქმედუნარიანობას: „მოქალაქის უნარი, თავისი მოქმედებით შეიძინოს სამოქალაქო უფლებები და იკისროს სამოქალაქო ვალდებულებანი (სამოქალაქო ქმედუნარიანობა) სრული მოცულობით წარმოიშობა სრულწლოვანების, ე. ი. თვრამეტი წლის ასაკის მიღწევიდან“. ამ მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმის დისპოზიცია მარტივია, რადგან იგი ითვალისწინებს იურიდიულ ფაქტთან დაკავშირებულ ერთ განსაზღვრულ შედეგს.

რთული დისპოზიცია შეიცავს ერთდროულად იურიდიულ ფაქტთან დაკავშირებულ ორ ან რამდენიმე შედეგს. მაგალითად, საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 224-ე მუხლით დადგენილ ნორმაში ჰიპოთეზით გათვალისწინებულ გარემოებებთან დაკავშირებულია: 1. მოვალის ვალდებულება აუნაზღაუროს კრედიტორს ზარალი; 2. მოვალის პასუხისმგებლობა იმის გამო, თუ შესრულება შემთხვევით შეუძლებელი გახდა.

რთული (კუმულატური) დისპოზიციისაგან ასხვავებენ ალტერნატიულ დისპოზიციას, რომელიც ასევე შეიცავს გარკვეულ გარემოებებთან დაკავშირებულ ორ ან რამდენიმე შედეგს, მაგრამ ნორმის გამოყენება უნდა მოხდეს არა ყველა გარემოების ერთდროულად არსებობის შემთხვევაში, არამედ საკმარისია წარმოიშვას ერთ-ერთი გარემოება და ნორმა შეეფარდოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტს. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 243-ე მუხლში გადმოცემული ნორმის დისპოზიცია ალტერნატიულია თავისი ხასიათით, რადგან კანონმდებელი მყიდველს, რომელსაც მიჰყიდეს არაჯეროვანი ხარისხის ნივთი, უფლებას ანიჭებს მოითხოვოს: 1. შეცვლა ჯეროვანი ხარისხის ნივთით იმ ნივთისა, რომელიც ხელშეკრულებაში განსაზღვრულია გვარობითი ნიშნებით; 2. ნივთის ნაკლოვანებათა უსასყიდლოდ გამოსწორება გამყიდველის მიერ; 3. მყიდველის მიერ

ამ ნაკლოვანებათა გამოსასწორებლად გაწეული ხარჯების ანაზღაურება.

პროფ. ა. შებანოვი მიუთითებს ზგრეთვე დისპოზიციის ორ ძირითად ფორმაზე: განსაზღვრულ დისპოზიციასა და შედარებით განსაზღვრულ დისპოზიციაზე<sup>1</sup>.

განსაზღვრულ დისპოზიციაში ზუსტად და კონკრეტულად არის მითითებული რა შინაარსის უფლება-მოვალეობა დაეკისრება მხარეებს ჰიპოთეზაში აღნიშნულ გარემოებათა არსებობისას. მაგალითად, რსფსრ შრომის კანონთა კოდექსის 105-ე მუხლით დადგენილ ნორმაში მითითებულია, რომ წარმოებაში ზეგანაკვეთურ სამუშაოზე არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება დაიშვას პირი, რომელსაც არ მიუღწევია 18 წლისათვის.

შედარებით განსაზღვრული დისპოზიცია სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტებს ანიჭებს შესაძლებლობას თვითონ განსაზღვრონ ჰიპოთეზაში აღნიშნული გარემოების არსებობისას თავიანთი უფლებები და მოვალეობანი. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 171-ე მუხლით დადგენილი ნორმების დისპოზიცია შედარებით განსაზღვრულია, რადგანაც იგი მხარეებს ანიჭებს შესაძლებლობას თვითონ განსაზღვრონ თავიანთი უფლებანი და მოვალეობანი. ნორმა ადგენს: „თუ ვალდებულების შესრულების ადგილი არ არის განსაზღვრული კანონით, დაგეგმვის აქტით, ხელშეკრულებით ან აშკარა არ არის ვალდებულების მიხედვით, მაშინ შესრულება უნდა მოხდეს:

1. ნაგებობის გადაცემის ვალდებულებისა — იქ, სადაც ნაგებობა არის;

2. ფულადი ვალდებულებისა (სახელმწიფო, კოოპერაციული და სხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ფულადი ვალდებულების გარდა) იმ ადგილას, სადაც კრედიტორი ვალდებულების წარმოშობის დროს ცხოვრობდა, ხოლო თუ მან ვალდებულების შესრულების დროისათვის საცხოვრებელი ადგილი გამოიცვალა და ამის შესახებ შეატყობინა მოვალეს, მაშინ კრედიტორის ახალ საცხოვრებელ ადგილას თანაც კრედიტორისათვის ყველა იმ ხარჯის დაკისრებით, რაც შესრულების ადგილის გამოცვლამ გამოიწვია;

3. ყველა დანარჩენი ვალდებულებისა — მოვალის საცხოვრებელ ადგილას, ხოლო თუ მოვალე იურიდიული პირია — მის სამყოფელ ადგილას“.

<sup>1</sup> А. Ф. Ш е б а н о в, Нормы советского социалистического права, М., 1956, стр. 29.

დამახასიათებელია, რომ განუსაზღვრელი დისპოზიციის მქონე სამართლის ნორმებს საბჭოთა კანონმდებლობა არ იცნობს, რადგანაც განუსაზღვრელი დისპოზიციის არსებობისას ნორმა შეიცავს მხოლოდ მითითებას იმის შესახებ, რომ სამართლის ნორმის შემფარდებელმა თვითონ განსაზღვროს ქცევის წესი ჰიპოთეზაში აღნიშნული გარემოების წარმოშობისას, რაც ეწინააღმდეგება საბჭოთა კანონმდებლობის პრინციპებს.

როგორც ვხედავთ, საბჭოთა სამართლის ნორმებში ჰიპოთეზისა და დისპოზიციის გადმოცემის ფორმები მრავალგვარია, თუმცა საბჭოთა სამართლის თეორიაში ამ ფორმების გაგებისას აზრთა ერთიანობა არ არსებობს. ჰიპოთეზისა და დისპოზიციის გადმოცემის ფორმების მხრივ სპეციფიკური თავისებურებები გააჩნია საბჭოთა სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის ნორმებს, რომელთა დახასიათებაზეც აქ აღარ შევჩერდებით, რადგან იგი უმეტესწილად ეკუთვნის საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიის სფეროს<sup>1</sup>.

სამართლის ნორმის მესამე ელემენტია სანქცია, რომელიც მითითებს იმ ღონისძიებათა შესახებ, რასაც სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება იყენებს სამართლის ნორმის დარღვევის შემთხვევაში. სანქცია არამართლზომიერი მოქმედების ზოგადი იურიდიული შეფასებაა და მისი მიზანია სოციალისტური მართლწესრიგის დაცვა.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში სამართლის ნორმის სანქციის კლასიფიკაციის საკითხში არაა აზრთა ერთიანობა. ზოგიერთი ავტორი საბჭოთა სამართლის ნორმათა სანქციების სისტემას ოთხ კატეგორიად ყოფს სამართლის დარღვევათა მიმართ დადგენილი ზემოქმედების ხასიათისა და სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების იმ ორგანოების მიხედვით, რომლებიც უფარდებენ სანქციას: სისხლის სამართლებრივი, ადმინისტრაციული, დისციპლინური და ქონებრივი სანქციები<sup>2</sup>.

სისხლის სამართლებრივ სანქციებს ადგენს სისხლის სამართლებრივი ნორმები და მის შეფარდებას ახდენს მხოლოდ სასამართლო. სისხლის სამართლებრივი სანქციებია: თავისუფლების აღკვეთა, უფლებების ჩამორთმევა, ქონების კონფისკაცია, სამუშაოდან განთავისუფლება. სისხლის სამართლებრივი სანქციის განსაკუთრებული სახეა სიკვდილით დასჯა.

<sup>1</sup> Вопросы общей теории советского права, под ред. С. Н. Братуся, М., 1960, стр. 241—245; Б. А. Г а л к и н, Советский уголовно-процессуальный закон, М., 1962, стр. 61.

<sup>2</sup> А. Ф. Ш е б а н о в, Нормы советского социалистического права, М., 1956, стр. 31—32.

ადმინისტრაციული სანქცია მიზნად ისახავს ადმინისტრაციული ზემოქმედების ზომების გამოყენებას, რომლებსაც ახორციელებენ სპეციალური უფლებამოსილების მქონე სახელმწიფოებრივი ორგანოები. ადმინისტრაციული სანქციის ძირითადი სახეა ჯარიმა. მაგრამ შეიძლება ადმინისტრაციული სანქციის სახით დაიხუროს დაწესებულება ან დროებით შეწყდეს მუშაობა ანტისანიტარული პირობების გამო და ა. შ.

დისციპლინური სანქციები ითვალისწინებს დისციპლინური ზემოქმედების ზომების გამოყენებას, რომელსაც უფარდებს დაწესებულების ან საწარმოს ადმინისტრაცია. დისციპლინური სანქციებია: შენიშვნა, საყვედური, სამუშაოდან განთავისუფლება, თანამდებობიდან ჩამოქვეითება და ა. შ.

ქონებრივი ხასიათის სანქციები მიზნად ისახავს სამართლის ნორმის დამრღვევების მიერ განსაზღვრული ქონების ან შესაბამისი ფულადი თანხის გადახდას. ქონებრივ სანქციას უფარდებს სასამართლო, ანდა საამისოდ უფლებამოსილი სახელმწიფო ორგანო (არბიტრაჟი). დაწესებულების ადმინისტრაციასაც აქვს უფლება დაუკავონ მუშაკებზე ხელფასიდან განსაზღვრული თანხა იმ ზარალის ასანაზღაურებლად, რომელიც მათ მიაყენეს დაწესებულებას ან საწარმოს.

ქონებრივი სანქცია კომპეტენტურმა სახელმწიფო ორგანომ, როგორც იძულებითი ღონისძიება, შეიძლება შეუფარდოს პირს როგორც სხვა ზემოაღნიშნულ სანქციებთან ერთად, ისე დამოუკიდებლად.

გარდა ამ დაყოფისა, სანქციები განსაზღვრულობის მიხედვით შეიძლება კლასიფიცირდეს, როგორც განსაზღვრული სანქცია და შედარებით განსაზღვრული სანქცია.

განსაზღვრული სანქცია ზუსტად მიუთითებს იძულების იმ ღონისძიებათა შესახებ, რომლებიც გამოყენებულ უნდა იქნეს სამართლის ნორმის დამრღვევის მიმართ. მაგალითად, სსსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 228-ე მუხლით დადგენილი ნორმა შეიცავს განსაზღვრულ სანქციას: „ხულიგნობა, ე. ი. მოქმედება, რომელიც უხეშად არღვევს საზოგადოებრივ წესრიგს და საზოგადოების აშკარა უპატივეცემულობას გამოხატავს, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით ერთ წლამდე ან გამასწორებელი სამუშაოებით იმავე ვადით ან ჯარიმით ორმოცდაათ მანეთამდე, ან საზოგადოებრივი გაკიცხვით“.

შედარებით განსაზღვრულ სანქციებში მითითებულია მხოლოდ საზღვრები, რომლის მიხედვითაც კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოები განსაზღვრავენ იძულებითი ღონისძიების ზომას კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით.

შედარებით განსაზღვრული სანქციები შეიძლება გამოიხატოს სხვადასხვა ფორმით: ერთ შემთხვევაში კანონმდებელი მიუთითებს იძულებითი ღონისძიების მინიმუმს, რომლის ქვევით არ შეიძლება სასჯელის შეფარდება. სხვა შემთხვევაში იგი მიუთითებს იძულებითი ღონისძიების მაქსიმუმს, რომლის ზევით არ შეიძლება სასჯელის შეფარდება. შესაძლებელია კანონმდებლობამ სანქციის განსაზღვრისას მიუთითოს სასჯელის მინიმუმზეც და მაქსიმუმზეც.

როგორც წესი, საბჭოთა კანონმდებლობაში გამორიცხულია განუსაზღვრელი სანქციების არსებობა.

სამართლის ნორმის სანქცია შინაარსის განსაზღვრულობის მიხედვით იყოფა აგრეთვე ალტერნატიულ და კუმულატიურ სანქციებად.

ალტერნატიული სანქცია თავისთავში შეიცავს სხვადასხვა სახის ორ ან რამდენიმე სანქციას, რომელთაგან არჩევანი სამართლის ნორმის შემფარდებელმა უნდა მოახდინოს. სსსრ სამოქალაქო სამართლის 1928 წლის კოდექსის 93-ე მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმა შეიცავს ალტერნატიულ სანქციას: „როდესაც ვინმე, უკიდურესი გაქირვების გამო. თავისთვის აშკარად საზიანო გარიგებას დადებს, სასამართლოს, დაზარალებული მხარის ან სათანადო სახელმწიფო ორგანოს და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის მოთხოვნით, შეუძლია, ან გააბათილოს გარიგება, ან და მოსპოს მისი მოქმედება შემდგომისათვის“.

კუმულატიური სანქციები ასევე შეიცავს სხვადასხვა სახის ორ ან რამდენიმე სანქციას, მაგრამ კანონმდებლის მიერ დაშვებულია სამართლის ნორმის შეფარდებისას ამ სანქციების ერთობლივად გამოყენება ერთი და იმავე პირის მიმართ. კუმულატიურია სანქცია, რომელსაც შეიცავს სსსრ სამოქალაქო სამართლის ზემოაღნიშნული კოდექსის 141-ე მუხლი: „უკეთეს ხელშეკრულება შეიცავს პირობას უპირობის ჩარიმის შესახებ ან ეს პირობა დადებულია მხარეთა შორის დამატებით, კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს თავისი შეხედულებისამებრ, ან ზარალის ანაზღაურება, რაც მიყენებულია შეუსრულებლობით, ან უპირობის ჩარიმის გადახდა. უკეთეს უპირობის ჩარიმა დაწესებულია ვადის გადაცილებისათვის ან არასათანადო შესრულებისათვის, კრედიტორს უფლება აქვს ერთსა და იმავე დროს მოითხოვოს როგორც ხელშეკრულების შესრულება, ისე უპირობის ჩარიმის გადახდა, ან ზარალის ანაზღაურება, რაც მიყენებულია ვადის გადაცილებით, ან არასათანადო შესრულებით“.

საბჭოთა იურიდიულ მეცნიერებაში სანქციები შინაარსის მიხედვით იყოფა ორ კატეგორიად: სრულ და არასრულ სანქციებად.

სრული სანქცია ითვალისწინებს იძულების ღონისძიებათა შეფარ-

დებას იმ პირთა მიმართ, რომლებმაც დაარღვიეს სამართლის ნორმის დისპოზიციის მოთხოვნები. სრულ სანქციას შეიცავს სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის თითქმის ყველა მუხლი, რომლითაც დადგენილი სამართლებრივი ნორმები ითვალისწინებს დამნაშავეს მიმართ სასჯელის შეფარდებას. სრული სანქციები: გააჩნია აგრეთვე საპროცესო, ადმინისტრაციული და სამოქალაქო სამართლის კოდექსით დადგენილ ნორმებს.

არასრული სანქციები არ ითვალისწინებს სამართლის დამრღვევის მიმართ იძულების ღონისძიების შეფარდებას; ამ სანქციებში ჩამოყალიბებულია კანონმდებლის აზრი იმის შესახებ, რომ თუ პირი არ იცავს ნორმის დისპოზიციით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს, ამ შემთხვევაში არ შეიძლება დადგეს ის იურიდიული შედეგი, რითაც დაინტერესებული იყო მოცემულ პირი. არასრულ სანქციებს შეიცავს სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 48-ე, 50-ე და ზოგიერთი სხვა მუხლი. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 48-ე მუხლით დადგენილ ნორმაში ლაპარაკია ბათილი გარიგების შესახებ და კანონმდებელი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ „ბათილია გარიგება, რომელიც კანონის მოთხოვნებს არ შეესაბამება“.

გადმოცემის ხერხის მიხედვით სანქციები იყოფა პირდაპირ და მითითებით სანქციებად. პირდაპირი სანქცია უშუალოდ არის გადმოცემული სამართლის ნორმაში; რაც შეეხება მითითებით სანქციას, იგი თვით ამ ნორმაში არ არის მოცემული, მაგრამ შეიცავს მითითებას რომელიმე სხვა ნორმაზე, რომელშიც მოცემულია საჭირო სანქცია. მაგალითად, სახელმწიფო დანაშაულისათვის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის კანონის მე-9 მუხლი შეიცავს მითითებით სანქციას, რომელიც მოცემულია ამავე კანონის 1 და მე-8 მუხლებში.

დოც. ა. პიგოლკინი მიუთითებს აგრეთვე სამართლის ნორმების სანქციების სამი ძირითადი და განსაკუთრებული ჯგუფის შესახებ<sup>1</sup>. მისი აზრით, სანქციათა ერთი ჯგუფი ითვალისწინებს „საჯარიმო, სადამსჯელო“ ხასიათის ზომებს, რის განხორციელებითაც ხდება სამართლის დამრღვევის აღზრდა-გამოსწორება (სისხლის სამართლის, ადმინისტრაციული სამართლის, დისციპლინური და სხვა სასჯელები). სხვა ჯგუფის სანქციები განსაზღვრავს იძულების ღონისძიებებს, რომლებიც გამოყენებული უნდა იქნეს საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ, უპირველეს ყოვლისა, დარღვეული მართლწესრიგის აღ-

<sup>1</sup> Общая теория советского права, под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошенко, М., 1966, стр. 206—209.

სადგენად. ასეთ სანქციებს ითვალისწინებს სამოქალაქო სამართლის კანონმდებლობა შეუსრულებელი ვალდებულების იძულებითი შესრულების, მიყენებული ქონებრივი ზარალის ანაზღაურების დაკისრების და სხვ. შესახებ. მესამე ჯგუფის სანქციებს განეკუთვნება სანქციები, რომლებიც ითვალისწინებენ სამართლის დამრღვევის მიმართ ისეთი სახელმწიფო იძულების გამოყენებას, რაც დაკავშირებულია ორგანიზაციულ ღონისძიებებთან და მიზნად ისახავენ სამართლის ხელშეწყობას დარღვევის აღკვეთას, იურიდიულ ვალდებულებათა რეალურ შესრულებას და ა. შ. ასეთ სანქციებს უმთავრესად იყენებენ ინსპექციები, სახელმწიფო ბანკი და ა. შ.

ამრიგად, სამართლის ნორმა მისი სამი ძირითადი ელემენტის — ჰიპოთეზის, დისპოზიციისა და სანქციის ერთობლიობაა. ამასთან კანონმდებელი ნორმის შინაარსის ნათლად გადმოცემის მიზნით ქცევის წესთა აღწერის სხვადასხვა ხერხს იყენებს, მიუხედავად იმისა, რომ თვით საბჭოთა სამართლის ნორმები, რომლებიც ერთიან სისტემას ქმნიან, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან. სწორედ ამიტომ საბჭოთა სამართლის მეცნიერებაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი სამართლის ნორმების კლასიფიკაციის პრობლემას.

სამართლებრივი ნორმების სახეობად დაყოფას და მათ კლასიფიკაციას განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე სამართლებრივი ნორმის ზემოქმედების სპეციფიკური თავისებურებების გარკვევასა და საბჭოთა სამართლის ერთიან სისტემაში შინაარსით განსხვავებული სამართლებრივი ნორმებისათვის სათანადო ადგილის მიჩენაში.

სტრუქტურის მიხედვით სამართლებრივი ნორმები იყოფა რეგულატურ და დეფინიციურ ნორმებად. რეგულატურ ნორმებში ქცევის წესები გადმოცემულია სავსებით ნათლად და გარკვევით. სსსრ საქორწინო, საოჯახო და სამეურვეო კანონთა კოდექსის 49-ე მუხლი ადგენს: „გერი, რომელსაც საკმაო სახსრები აქვს, მოვალეა არჩინოს თავისი შრომისუუნარო დედინაცვალი და მამინაცვალი, რომელთაც დახმარება სჭირდებათ, თუ ისინი ზრდიდნენ ან არჩენდნენ მას“. აღნიშნული, სამართლებრივი ნორმა რეგულატურია თავისი სტრუქტურით იმის გამო, რომ იგი უშუალოდ ადგენს ქცევის გარკვეულ წესს.

რაც შეეხება დეფინიციურ ნორმებს, რა თქმა უნდა, ისინიც შეიცავენ ქცევის წესებს, მაგრამ ქცევის ეს წესები ამ სახის ნორმებში უშუალოდ არ არის გადმოცემული. მაგალითად, სსრ კავშირის კონსტიტუციის მე-4 მუხლი ადგენს, რომ სსრ კავშირის ეკონომიურ საფუძველს შეადგენს მეურნეობის სოციალისტური სისტემა და წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე სოციალისტური საკუთრება.

რაც განმტკიცებულია მეურნეობის კაპიტალისტური სისტემის ლიკვიდაციისა და წარმოების საშუალებებსა და იარაღებზე კერძო საკუთრების გაუქმების შედეგად. სსრ კავშირის კონსტიტუციის აღნიშნული მუხლი ადგენს ქვეყნის გარკვეულ წესს, რომელსაც გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს საბჭოთა კანონმდებლობისათვის. მაგრამ ცხადია, კონკრეტული ქვეყნის წესი ამ ნორმაში უშუალოდ არ არის ჩამოყალიბებული. რეგულატური და დეფინიციური ნორმების განსხვავება ძალიან ხშირად იმაში გამოიხატება, რომ რეგულატურ ნორმებს გააჩნია სანქცია; რაც შეეხება დეფინიციურ ნორმებს, მათ უშუალოდ არ გააჩნიათ სანქცია; ამ ნორმებში მოცემული ქვეყნის წესების შესრულება უზრუნველყოფილია სხვა სამართლებრივი ნორმების სანქციით.

სამართლებრივი გამოყენების სფეროს მიხედვით სამართლებრივი ნორმები იყოფა ზოგად, სპეციალურ და განსაკუთრებულ ნორმებად.

ზოგად ნორმებში მოცემული ქვეყნის წესი გამოიყენება ერთგვაროვანი ურთიერთობების ყველა სახის მიმართ; რაც შეეხება სპეციალურ ნორმებს, მათი გამოყენება ხდება გარკვეულ პირობებში. სპეციალური ნორმები აწესრიგებს არა ყველა, არამედ ერთგვაროვანი ურთიერთობების გარკვეულ სახეებს. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ნორმები ნარდად მუშაობის შესახებ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ ნარდად მუშაობის ხელშეკრულების დროს და არა ყველა სამოქალაქო სამართლებრივი ურთიერთობისას.

განსაკუთრებული ნორმების სპეციფიკური თვისებები იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი ადგენენ ქვეყნის ისეთ წესებს, რომლებიც დამატებითი ხასიათისაა ზოგადი ან სპეციალური ნორმებისადმი. ეს დამატებები აღნიშნული ნორმების ზოგადი წესიდან არსებითად გამონაკლისებს ეხება. ზოგადი ხასიათისაა საქ. სსრ სამოქალაქო სამართლის მეორე მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმა, რადგანაც იგი განსაზღვრავს იმას, თუ რა ხასიათისაა სადავო საკითხებს აწესრიგებს სამოქალაქო სამართლის კოდექსი. განსაკუთრებულ ნორმას შეიცავს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1955 წლის 11 იანვრის ბრძანებულება, რომელიც აწესებს პირუტყვის პატრონის მიმართ ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ნათესთა წახდენისათვის.

სამართლებრივი ნორმები მათი სავალდებულო ხასიათის მიხედვით იყოფა იმპერატიულ და დისპოზიციურ ნორმებად.

იმპერატიული ნორმები ადგენს ქვეყნის ისეთ წესებს, რომლებიც

არ შეიძლება შეიცვალოს სხვა მოთხოვნებით. სამართლებრივი ურთიერთობების მონაწილეებს უფლება არა აქვთ იმპერატიული ნორმების გამოყენებისას შეცვალონ, შეკვეცონ ან გაათავსონ უფლებები და მოვალეობანი, რომლებიც ამ ნორმითაა დადგენილი.

დისპოზიციური ნორმები ადგენს ქცევის ისეთ წესებს, რომლითაც მხარეებს მინიჭებული აქვთ შესაძლებლობა თვითონ განსაზღვრონ თავიანთი უფლება-მოვალეობანი ამა თუ იმ სამართლებრივი ურთიერთობის დროს. დისპოზიციური ეწოდება ისეთ ნორმებს, რომელთა მიერ დადგენილი ქცევის წესები გამოიყენება მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, როდესაც სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეებს არა აქვთ განსაზღვრული სხვა პირობა იმ საკითხთან დაკავშირებით, რომელიც გადაწყვეტილია მოცემულ ნორმაში<sup>1</sup>. ასეთი ნორმები ძალიან ხშირად გვხვდება სამოქალაქო სამართლის კოდექსში.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა სამართლის ნორმების კლასიფიკაციის საკითხთან დაკავშირებით საბჭოთა იურიდიულ მეცნიერებაში აზრთა ერთიანობას არა აქვს ადგილი. საბჭოთა სამართლებრივი ნორმების კლასიფიკაციის საფუძვლად სხვადასხვა ავტორის მიერ აღიარებულია სხვადასხვა ნიშანი (მათი შინაარსი, ამ შინაარსის გადმოცემის ფორმა, ნორმის დამდგენი ორგანოები და ა. შ.).

საბჭოთა სამართლებრივი ნორმების კლასიფიკაციის საკითხთან დაკავშირებით შედარებით ორიგინალური მოსაზრება გამოთქვა პროფ. ა. შებანოვმა<sup>2</sup>. მისი აზრით, უფრო დასაბუთებული იქნება, თუ სამართლებრივი ნორმების კლასიფიკაცია მოხდება იმ ნიშნების მიხედვით. რომლებსაც განსაზღვრავს თვით საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ქცევის წესების შინაარსი. პროფ. ა. შებანოვის აზრით, სამართლებრივი ნორმის კლასიფიკაციის საფუძვლად მიჩნეულ უნდა იქნეს შემდეგი: სამართლებრივი მოწესრიგების საგანი, სამართლებრივი ნორმის იურიდიული ძალა. სამართლებრივი ნორმის პიპოტეზაში დისპოზიციასა და სანქციაში განსხვავება. სამართლის ნორმების კლასიფიკაცია ზემოთ აღნიშნული საფუძვლების მიხედვით საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში არსებითად გაზიარებულია, თუმცა. ზოგიერთი ავტორის აზრით, შეუძლებელია სამართლებრივი ნორმების კლასიფიკაცია მოხდეს იმ განსხვავების მიხედვით, რომე-

<sup>1</sup> О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский, Вопросы теории права, М., 1961, стр. 173.

<sup>2</sup> А. Ф. Шебанов, Нормы советского социалистического права, М., 1956, стр. 39.

ლიც არსებობს სამართლებრივი ნორმის ჰიპოთეზასა და სანქციაში<sup>1</sup>. საქმე ის არის, რომ როგორც ჰიპოთეზა, ისე სანქცია არ წარმოადგენს ნორმის იმანენტურ შემადგენელ ნაწილს; ჰიპოთეზა და სანქცია ნორმის მხოლოდ აუცილებელი ნაწილებია. ამიტომაც ჰიპოთეზა და სანქცია არ შეიძლება იყოს საბჭოთა სამართლის ნორმების კლასიფიკაციის საფუძველი.

არ შეიძლება არ შევეხოთ სამართლებრივი ნორმების კლასიფიკაციის თავისებურ საფუძველს, რომლის მიხედვით ნორმები იყოფა მავალეზლად, აღმქურველად და ამკრძალველად. საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში დღესაც გრძელდება კამათი სამართლებრივი ნორმების ამ დაყოფაზე. ავტორთა ერთი ჯგუფი მართებულად მიიჩნევს სამართლებრივი ნორმების კლასიფიკაციას მავალეზლად, აღმქურველად და ამკრძალველად<sup>2</sup>. სხვა ავტორთა აზრით, სამართლებრივი ნორმების ამგვარი დაყოფა ხელოვნურია და მას მტკიცე საფუძველი არ გააჩნია. საქმე ის არის, რომ თითოეული სამართლებრივი ნორმა ერთსა და იმავე დროს მავალეზელიცაა და აღმქურველიც. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 248-ე მუხლი ადგენს: „მყიდველი მოვალეა აუნაზღაუროს გამყიდველს ამ უკანასკნელის მიერ საკუთრების უფლების მყიდველზე გადასვლის შემდეგ გაწეული აუცილებელი ხარჯები, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული“. აღნიშნული სამართლებრივი ნორმა თითქოს მავალეზელი ხასიათისა უნდა იყოს, რადგანაც იგი ადგენს მყიდველის განსაზღვრულ ვალდებულებას, მაგრამ სინამდვილეში ეს ნორმა არა მარტო მავალეზელია, არამედ აღმქურველიც, რადგანაც მყიდველის ვალდებულებას — აუნაზღაუროს გამყიდველს საკუთრების უფლების მყიდველზე გადასვლის შემდეგ ამ უკანასკნელის მიერ გაწეული აუცილებელი ხარჯები, შეესაბამება გამყიდველის უფლებას — მოითხოვოს მყიდველისაგან მის მიერ გაწეული აუცილებელი ხარჯების ანაზღაურება.

ამდენად, მავალეზელი, ამკრძალველი და აღმქურველი შეიძლება იყოს არა სამართლებრივი ნორმა, არამედ კანონის რომელიმე მუხლი<sup>3</sup>.

სამართლებრივ ნორმებს, რომლებსაც ადგენს სხვადასხვა კომპე-

<sup>1</sup> Общая теория советского права, под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошенко, М., 1966, стр. 211.

<sup>2</sup> П. Е. Недбайло, Применение советских правовых норм, М., 1960, стр. 213.

<sup>3</sup> А. Ф. Шебанов, Нормы советского социалистического права, М., 1956, стр. 41—42.

ტენტური სახელმწიფოებრივი ორგანო, ყოველთვის გააჩნია გარკვეული ფორმა. ამ ფორმის მიხედვით წარმოებს ნორმის დამდგენი სახელმწიფოებრივი ორგანოს საკანონმდებლო საქმიანობა. სამართლებრივი ნორმა შეიძლება გადმოიცეს კანონის, ბრძანებულების, დადგენილების, ინსტრუქციისა და სხვა ფორმით. მაგრამ სამართლებრივი ნორმების შინაარსის ზემოაღნიშნული საკანონმდებლო აქტების მუხლებში გადმოცემა მეტად რთული პროცესია. იმ ხერხებისა და საშუალებების ერთობლიობას, რომლებსაც იყენებს კანონმდებელი კანონისა და სხვა ნორმატული აქტების მუხლებში სამართლის ნორმების შინაარსის გადმოსაცემად, საკანონმდებლო ტექნიკა ეწოდება.

კანონისა და სხვა ნორმატული აქტების მუხლები შეიცავს სამართლებრივ ნორმებს. კანონმდებელი ცდილობს სამართლის ნორმის შინაარსი კანონსა და სხვა ნორმატულ აქტებში გადმოსცეს რაც შეიძლება სრულად და ყველასათვის გასაგებად. ამ მიზნით, იგი კანონისა და სხვა ნორმატული აქტების მუხლებში სამართლის ნორმებს გადმოსცემს სხვადასხვა ფორმით, მაგრამ მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ კანონის მუხლი თავისი აგებულებით შესაძლებელია არ ემთხვეოდეს სამართლის ნორმის ლოგიკურ სტრუქტურას. ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სამართლის ნორმასა და კანონის მუხლებს შორის ადგილი აქვს წინააღმდეგობას და შესაძლებელია მათი ურთიერთდაპირისპირება. საქმე ის არის, რომ სამართლის ნორმა განსაზღვრავს კანონისა და ნორმატული აქტის მუხლს და მისი ლოგიკური აგებულების საფუძველია, მაგრამ სამართლის ნორმისა და კანონის მუხლის ამგვარი მკიდრო ურთიერთკავშირის მიუხედავად, მათ გაიგივებას შესაძლებელია შედეგად მოჰყვეს სამართლის ნორმის სტრუქტურის არასწორი გაგება და, მაშასადამე, სამართლებრივი ნორმის მცდარი შეფარდება. ამიტომაც, სამართლის ნორმის შინაარსის სწორი გაგებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმის გარკვევას, თუ რა ფორმებს იყენებს კანონმდებელი კანონისა და სხვა ნორმატული აქტების მუხლებში სამართლებრივი ნორმის შინაარსის გადმოცემისას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სამართლებრივი ნორმა, რომელიც გადმოცემულია კანონისა და ნორმატული აქტების მუხლებში, შეიცავს ქცევის საყოველთაო-სავეალდებულო წესებს, მაგრამ ზოგჯერ კანონისა და ნორმატული აქტების მუხლები ქცევის არაავითარ წესებს არ ადგენს, კანონმდებელი მათში გადმოსცემს საკანონმდებლო დებულებებს. იურიდიულ განსაზღვრებებს, საბჭოთა სახელმწიფოს პოლიტიკის მიზნებს და ა. შ. მაგალითად, სსრ კავშირის კონსტი-

ტუციის პირველი მუხლი ადგენს: „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი არის მუშათა და გლეხთა სოციალისტური სახელმწიფო“. რა თქმა უნდა, სსრ კავშირის კონსტიტუციის ეს მუხლი არ ადგენს სამართლებრივ ნორმას. იგი საკანონმდებლო წესით არკვევს მხოლოდ საბჭოთა სახელმწიფოს პოლიტიკურ არსს. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის პირველი მუხლი განსაზღვრავს ამ კოდექსის ამოცანებს: „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სამოქალაქო სამართლის კოდექსი აწესრიგებს ქონებრივ ურთიერთობებს და მათთან დაკავშირებულ პირად არაქონებრივ ურთიერთობებს კომუნისტური მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნისა და მოქალაქეთა მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებების უფრო და უფრო დაკმაყოფილების მიზნით“.

უმრავლეს შემთხვევაში კანონის მუხლი შეესაბამება მასში გადმოცემული სამართლის ნორმის შინაარსს; კერძოდ, ამ მუხლებში გვხვდება სამართლის ნორმის ყველა ელემენტი და კანონის მუხლის სიტყვიერი ფორმულირება მთლიანად ემთხვევა კანონის მოცემული მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმის შინაარსს. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 348-ე მუხლი ადგენს: „მეწარმე მოვალეა ყოველი ღონისძიება იხმაროს შემთხვევის მიერ მინდობილი ქონების დასაცავად და პასუხს აგებს ყოველგვარი უმოქმედობისათვის, თუ ამან ქონების დაკარგვა ან დაზიანება გამოიწვია“.

მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში კანონის მუხლისა და სამართლებრივი ნორმის შინაარსი არ ემთხვევა ერთმანეთს. უპირველეს ყოვლისა, ეს ითქმის კანონისა და ნორმატიული აქტების ისეთი მუხლების შესახებ, რომლებშიც სამართლებრივი ნორმის ყველა ელემენტი არ გვხვდება. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ასეთი მუხლების სხვა მუხლებთან შედარებისას ლოგიკურად მისი დადგენა დიდ სიძნელესთან არ არის დაკავშირებული. კანონმდებელი ზოგჯერ კანონისა და ნორმატიული აქტების მუხლებში სამართლებრივ ნორმას ისე გადმოცემს, რომ ამ ნორმის რომელიმე ელემენტი უნდა ვეძებოთ ან ამავე ნორმატიული აქტის სხვა მუხლში, ანდა, თუ მოცემული ნორმის რომელიმე ელემენტის შინაარსი ისედაც ნათელია, იგი შეიძლება მთლიანად გამოტოვებული იყოს კანონის ტექსტში. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 391-ე მუხლში კანონმდებელი განსაზღვრავს სესხის ხელშეკრულებას, მაგრამ ოცდამეთოთხმეტე თავის სხვა მუხლებში, რომლებიც ეხებიან სესხის ხელშეკრულებას, იგი ლაპარაკობს მხოლოდ გამსესხებლისა და მსესხებელის უფლებამოვალეობებზე. მიუხედავად ამისა, კანონმდებელი გულისხმობს, რომ

ეს უფლება-მოვალეობანი ჩნდება მხოლოდ სესხის ხელშეკრულების დროს. რაც იმას ნიშნავს, რომ სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 391-ე მუხლი შეიცავს ყველა იმ ნორმის საერთო პიპოთეზას. რომელიც გადმოცემულია სესხის ხელშეკრულებისადმი მიძღვნილ ოცდამეთოთხმეტე თავში.

კანონმდებელი კანონისა და ნორმატული აქტების მუხლებში დისპოზიციის გადმოცემისას სხვადასხვა ხერხს იყენებს. სამართლის ნორმის დისპოზიციას კანონის ტექსტი ჩვეულებრივ არ შეიცავს მაშინ, როდესაც იგი კრძალავს გარკვეული მოქმედების შესრულებას. ასეთ შემთხვევებში კანონის მუხლში დახასიათებულია ნორმით აკრძალული მოქმედება და მითითებულია იმ სანქციის შესახებ, რომელიც უნდა შეეფარდოს მოცემული სამართლებრივი ნორმის დამრღვევს. ამის მაგალითია სისხლის სამართლის კოდექსის მუხლები, რომელთა პირველ ნაწილში აღწერილია დანაშაულებრივი მოქმედების ნიშნები. ხოლო მეორეში სასჯელი ამ მოქმედების ჩადენისათვის. გარდა ამისა. სამართლებრივი ნორმის დისპოზიციის გადმოცემისას კანონმდებელმა შეიძლება კანონისა და ნორმატული აქტის მუხლში მიუთითოს სამართლებრივი ურთიერთობის რომელიმე მხარის მხოლოდ უფლებაზე და მაშინ სხვა მხარის ვალდებულება იგულისხმება, ანდა პირიქით. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 281-ე მუხლი ადგენს დამქირავებლის მოვალეობას, მაგრამ ამ მუხლში არაფერია ნათქვამი გამქირავებლის შესაბამის უფლებაზე, რადგან იგი ისედაც იგულისხმება: „დამქირავებელი მოვალეა შეინახოს ქონება წესიერ მდგომარეობაში, თავისი ხარჯით აწარმოოს მიმდინარე რემონტი, თუ სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული კანონით ან ხელშეკრულებით და გასწიოს ქონების მოვლა-პატრონობის ხარჯები“.

სხვადასხვა ხერხს იყენებს კანონმდებელი აგრეთვე სამართლის ნორმის სანქციის დადგენისას. საბჭოთა სამართალში ძალიან ხშირია შემთხვევები, როდესაც ნორმატული აქტის ერთ მუხლში გადმოცემული სანქცია საერთოა ამ ან სხვა აქტების ცალკეული მუხლებით დადგენილი სამართლებრივი ნორმებისათვის. განსაკუთრებით ეს ითქმის ადმინისტრაციული, საფინანსო, შრომის სამართლის და სამართლის ზოგიერთი სხვა დარგის შესახებ.

კანონისა და სხვა ნორმატული აქტების მუხლებში კანონმდებლის მიერ სამართლის ნორმის გადმოცემის ეს ფორმები შესაძლებელს ხდის მოქმედი კანონმდებლობა იყოს სრული და მშრომელთა ფართო მასებისათვის ხელმისაწვდომი.

საბჭოთა სამართალს სოციალიზმის ეკონომიური ბაზისით განსაზღვრულ ზედნაშენში განსაკუთრებული ადგილი უკავია. იგი აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაზე. იცავს და ხელს უწყობს საბჭოთა სოციალისტური ეკონომიკის განვითარებას. ამავე დროს საბჭოთა სამართლებრივი ნორმები წარმოადგენს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულატორს. ისინი მთელი საბჭოთა ხალხის ინტერესთა შესაბამისად ჩვენს ქვეყანაში კომუნისტური საზოგადოების წარმატებით მშენებლობის უზრუნველსაყოფად აწესრიგებენ სხვადასხვა საზოგადოებრივ ურთიერთობას და უზრუნველყოფენ სსრ კავშირში ერთიანი სამართლებრივი რეჟიმის დამყარებას.

საბჭოთა სამართლის ნორმები მიზნად ისახავს მასში მოცემულ ქცევის წესების მიხედვით საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას. სამართლებრივი ნორმების ეს მიზანი თავის განსახიერებას პრაქტიკულად სამართლის ნორმების რეალიზაციაში, რომლის უმთავრეს ფორმას შეადგენს სამართლის ნორმის შეფარდება.

## საბჭოთა სამართლის ნორმების შეზარღვა

საბჭოთა სამართალს, რომლის ნორმები დადგენილი ან სანქციონირებულია სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მიერ, ძირითადად სოციალისტური საზოგადოების ეკონომიური წყობილების თავისებურებანი განსაზღვრავს. სახელმწიფო და სამართალი, როგორც შედნაშენის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილი, ამასთან ერთად, აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს სოციალისტური საზოგადოების ეკონომიურ წყობილებაზე, ხელს უწყობს მის შემდგომ განმტკიცებასა და განვითარებას. სამართლის ნორმა შეიცავს სახელმწიფოს ბრძანებას, რომლის დარღვევისათვის სამართლის სუბიექტს უნდა შეეფარდოს იძულებითი ღონისძიება. საბჭოთა სამართლის ნორმები აწესრიგებს მრავალფეროვან საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. მაგრამ იმის გამო, რომ საბჭოთა სამართალი მთელი საბჭოთა ხალხის კანონად გამოცხადებული ნება-სურვილია, ცხადია, მის ნორმებში მოცემული სახელმწიფოებრივი ბრძანებანი მთლიანად შეესაბამება ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა ინტერესებს და საბჭოთა სამართლის რეალიზაციის პროცესში იძულებითი ღონისძიებების გამოყენებას უმნიშვნელო ადგილი უკავია.

საბჭოთა სამართლებრივი ნორმები ხორციელდება საბჭოთა ადამიანების, მათი გაერთიანებებისა და სახელმწიფოებრივი დაწესებულებების საქმიანობაში, რომლის დროსაც ისინი მშრომელთა საერთო-სახალხო სახელმწიფოს ერთიანი ნების მიხედვით საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად ასრულებენ მათზე დაკისრებულ ვალდებულებებსა და უფლებებს. ამრიგად, საბჭოთა ადამიანები, მათი გაერთიანებანი და სახელმწიფო დაწესებულებები ყოველდღიურად ახდენენ სამართლის ნორმის რეალიზაციას.

საბჭოთა სამართლის ნორმების რეალიზაცია, მისი სპეციფიკური ფორმების თავისებურებათა გარკვევა, სამართლის ნორმების რეალიზაციის ფორმებს შორის ურთიერთობის დადგენა და სხვა იური-

დიული მეცნიერების ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემაა. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ სამართლის ნორმების რეალიზაციის სრული და მთლიანი მოდელი ჩვენს იურიდიულ ლიტერატურაში დადგენილი არ არის. სამართლის ნორმის რეალიზაციის თაობაზე ის, რაც ცნობილია ჩვენს იურიდიულ მეცნიერებაში, რა თქმა უნდა, არასრულ წარმოდგენას გვაძლევს სამართლის თეორიის ამ უმნიშვნელოვანეს პრობლემაზე.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში სამართლის ნორმის რეალიზაციის ზოგადი მოდელის მიხედვით, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ სამართლის ნორმის რეალიზაციის შემდეგი ფორმები: სამართლის ნორმის დაცვა, სამართლის ნორმის გამოყენება და სამართლის ნორმის შეფარდება. ჩვენს იურიდიულ ლიტერატურაში სამართლის ნორმის შეფარდების პრობლემა, სამართლის ნორმის რეალიზაციის სხვა ფორმებთან შედარებით, სრულადაა დამუშავებული. ამ საკითხს 1954—1955 წწ. ჟურნალ „საბჭოთა სახელმწიფო-სა და სამართლის“ ფურცლებზე მიეძღვნა დიდი სამეცნიერო დისკუსია. სამართლის ნორმის შეფარდებისადმი გამართულ დისკუსიაში მრავალმა მეცნიერმა მიიღო მონაწილეობა<sup>1</sup>. დისკუსია დაიწყო

---

<sup>1</sup> И. Е. Фарбер, О применении норм советского социалистического права (журн. «Советское государство и право», № 4, 1954, стр. 15—27); Д. А. Керимов, О применении норм советского права (журн. «Советское государство и право», 1954, № 5, стр. 98—102); П. Н. Галанца, О применении норм советского права (журн. «Советское государство и право», 1954, № 6, стр. 94—98); А. М. Васильев, Применение норм советского социалистического права (журн. «Советское государство и право», 1954, № 7, стр. 96—101); Л. С. Галесник, К вопросу о применении советской правовой нормы (журн. «Советское государство и право», 1954, № 7, стр. 101—104); А. Е. Пашерстин, О дискуссии по вопросу применения правовых норм (журн. «Советское государство и право», 1954, № 8, стр. 73—77); С. С. Студенкин, В связи с рассмотрением вопроса о применении советских социалистических правовых норм (журн. «Советское государство и право», 1954, № 8, стр. 77—80); Ю. С. Соколов, О специфических признаках актов применения правовых норм (журн. «Советское государство и право», 1954, № 8, стр. 80—82); М. П. Хангалов, О применении советских правовых норм (журн. «Советское государство и право», 1955, № 1, стр. 97—99); А. М. Даниелян, Формы применения советского права (журн. «Советское государство и право», 1955, № 1, стр. 99—102); Г. И. Федькин, Применяют ли граждане и общественные организации нормы права (журн. «Советское государство и право», 1955, № 2, стр. 106—110); П. Е. Недбайло, Применение советских правовых норм (журн. «Советское государство и право», 1955, № 2, стр. 27—31).

... ფარბერის სტატიით „საბჭოთა სოციალისტური სამართლის ნორმების შეფარდების შეახებ“. დისკუსიის დროს საბჭოთა სამართლის ნორმების რეალიზაციასთან დაკავშირებით მრავალი საყურადღებო მოსაზრება გამოითქვა: დისკუსიის მონაწილენი თითქმის ერთხმად მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდების საკითხი წარმოადგენს სოციალისტური სამართლის ნორმების რეალიზაციის პრობლემის ნაწილს და, ამდენად, სამართლის ნორმის შეფარდება სამართლის რეალიზაციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფორმაა. დიდი დავა გამოიწვია იმან, თუ ვინ ახდენს სამართლის ნორმის შეფარდებას. ავტორთა უმრავლესობის აზრით (პ. გალანზა, ი. ფარბერი, დ. ქერიმოვი, ა. ვასილევი), საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდებას ახდენენ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოები. რაც შეეხება საბჭოთა მოქალაქეებს. ისინი უშუალოდ არ ახორციელებენ ამას. მაგრამ როგორც პროფ. პ. გალანზა აღნიშნავდა, საბჭოთა მოქალაქეები ხელს უწყობენ საბჭოთა სახელმწიფოს ორგანოებს სამართლის ნორმის შეფარდებაში და, ამდენად, საბჭოთა მოქალაქეები სამართლის რეალიზაციის პროცესში მხოლოდ ასრულებენ და იცავენ სამართლის ნორმებს.

დისკუსიის დროს გამოითქვა აგრეთვე მოსაზრება იმის შესახებ, რომ მოქალაქის მიერ უფლების განხორციელება წარმოადგენს სამართლის რეალიზაციის ერთ-ერთ დამოუკიდებელ ფორმას. მაგრამ იგი არ შეიძლება ჩაითვალოს სამართლის ნორმის შეფარდებად. უფლების განხორციელება არის სამართლის ნორმის რეალიზაციის დამოუკიდებელი ფორმა სამართლის ნორმის შეფარდებასა, გამოყენებასა და დაცვასთან ერთად.

ამრიგად, დისკუსიის დროს გადაწყდა. რომ მოქალაქეები არ უფარდებენ სამართლის ნორმას, რადგანაც, როგორც ლ. გალესნიკი აღნიშნავდა, სამართლის ნორმის შეფარდება და მისი შესრულების უზრუნველყოფა გულისხმობს სახელმწიფოებრივი ძალების გამოყენებასაც საჭიროების შემთხვევაში, რაც არა მოქალაქეების, არამედ სახელმწიფოებრივი ორგანოების კომპეტენციას შეადგენს<sup>1</sup>. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დისკუსიის მონაწილეებმა გადაჭრით უარყვეს სამართლის ნორმის შეფარდების ისეთი განმარტება, რომლის თანახმადაც საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება გაგებულია, როგორც მხოლოდ სახელმწიფოს ძალებითი ღონისძიებების გამო-

---

<sup>1</sup> Л. С. Галесник, К вопросу о применении советской правовой нормы (журн. «Советское государство и право», 1954, № 7, стр. 103).

ყენება<sup>1</sup>. მიუხედავად ამისა, დისკუსიის მონაწილეებმა მაინც არ გაიზიარეს პ. ნედბაილოსა და გ. ფედკინის მოსაზრებანი იმის შესახებ, რომ სამართლის ნორმის შეფარდება ხდება არა მარტო სახელმწიფოებრივი ორგანოებისა და თანამდებობის პირთა, არამედ მოქალაქეთა მიერაც. ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად ამ ავტორებს მოჰყავდათ მაგალითები მოქალაქეთა მიერ პირად საკუთრებაში არსებული ნივთის გაჩუქების, არჩევნებში ხმის მიცემის, სახელმწიფო სესხზე ხელისმოწერისა და სხვათა შესახებ, რომლებიც, მათი აზრით, სამართლის ნორმის შეფარდებაა, მაგრამ დისკუსიის პროცესში დადგინდა, რომ საბჭოთა მოქალაქეების ყველა ზემოჩამოთვლილი მოქმედება არის არა სამართლის ნორმის შეფარდება, არამედ მოქალაქეთა მიერ უფლების განხორციელება და სამართლის ნორმის გამოყენება.

დისკუსიის დამთავრების შემდეგ განსაკუთრებული სიმწვავეთ დაისვა საკითხი საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ სამართლის ნორმის შეფარდების თაობაზე. ცხადია, საბჭოთა სამართლის ნორმების რეალიზაციის მიზნით დიდ მუშაობას აწარმოებენ საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და მშრომელთა გაერთიანებანი, რომლებიც მოქმედებენ საბჭოთა კანონების შესაბამისად. ისინი ასრულებენ იურიდიულ მოქმედებებს, რომლებიც წარმოშობს კონკრეტულ სამართლებრივ ურთიერთობებს. ამიტომაც მათ მიერ გამოცემული აქტები სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებია. დისკუსიის დროს აღნიშნული საკითხი, მართალია, სპეციალურად არ განხილულა, მაგრამ ზოგიერთმა ავტორმა სხვა საკითხებთან დაკავშირებით მიუთითა, რომ სასოფლო-სამეურნეო არტელის საერთო კრების დადგენილება პროდუქტებისა და ფულადი თანხის განაწილების შესახებ, არ შეიძლება ჩაითვალოს საბჭოთა სამართლის ნორმის შეფარდებად<sup>2</sup>. ამასთან, პროფკავშირებიც გამოირიცხა იმ სუბიექტთა წრიდან, რომლებიც უფლებამოსილი არიან შეუფარდონ საბჭოთა სამართლის ნორმები<sup>3</sup>.

დისკუსიის შემდეგ სამართლის ნორმის შეფარდების შესახებ გამოქვეყნდა პროფ. ს. ვილნიანსკის შრომები<sup>4</sup>, რომლებშიც იმდენად

<sup>1</sup> К итогам дискуссии о применении норм советского права (журн. «Советское государство и право», № 3, 1955, стр. 4).

<sup>2</sup> Журн. «Советское государство и право», 1954, № 6, стр. 94.

<sup>3</sup> Журн. «Советское государство и право», 1954, № 5, стр. 96.

<sup>4</sup> С. Н. В и л ь н и я н с к и й, Применение норм советского социалистического права. Научная конференция Харьковского юридического института (тезисы доклада, 1955, стр. 9); მისივე; Применение норм советского социа-

დამაჯერებლად და დასაბუთებული სახელმწიფო ორგანოების კომპეტენციით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციების უფლებამოსილება — კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს შეუფარდონ სამართლის ნორმა, რომ დღეს აღნიშნული საკითხი საბჭოთა იურიდიულ მეცნიერებაში სადავო აღარ არის. სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ორგანოების კომპეტენციით აღჭურვილი კოლმეურნეობები, პროფკავშირული ორგანიზაციები და კოოპერატიული გაერთიანებანი მთელ რიგ შემთხვევებში ახდენენ სამართლის ნორმის შეფარდებას.

ამრიგად, საბჭოთა იურიდიულ მეცნიერებაში დადგენილია სამართლის ნორმის რეალიზაციის სამი ფორმა (საშუალება): საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება, რასაც ახდენენ სახელმწიფო ორგანოები და მათი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციები; სამართლის ნორმების გამოყენება, რომელიც გამოიხატება მოქალაქეთა იურიდიულ მოქმედებაში თავიანთი უფლების განხორციელებისას; სამართლის ნორმის დაცვა, რომელიც გამოიხატება მოქალაქეთა მიერ ქცევის სამართლებრივი ნორმებისადმი დაქვემდებარებაში.

საბჭოთა სამართლის ნორმათა შეფარდების ცალკეული მხარეების დაწვრილებით განხილვამდე მოკლედ შევეჩხოთ სამართლის ნორმის რეალიზაციის სპეციფიკურ ფორმებს — სამართლის ნორმის დაცვასა და სამართლის ნორმის გამოყენებას.

სამართლის ნორმა შეიცავს სახელმწიფოს მიერ დადგენილ ქცევის წესებს, რომელთა შესრულება ყველასათვის სავალდებულოა საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის ინტერესთა შესაბამისად. სოციალისტური სამართლის ნორმები გამოხატავს ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა ინტერესებს და მათ მიერ დადგენილი ქცევის წესები მიზნად ისახავს საბჭოთა საზოგადოებრივი ურთიერთობების განმტკიცება-განვითარებას. ამიტომაც თითოეული საბჭოთა მოქალაქის მოქმედება უნდა შეესაბამებოდეს სამართლის ნორმაში მოცემულ სახელმწიფოებრივ ბრძანებებს. საბჭოთა სამართლის რეალიზაცია, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს ნორმით დადგენილი ქცევის წესების დაცვას; კერძოდ, იმ იურიდიულ ვალდებულებათა შესრულებას, რომლებსაც კანონმდებელი უკავშირებს მართლწესრიგის უზრუნველყოფას. საბჭოთა სამართალი მოქალაქეთა იურიდიულ ვალდებულებებს ადგენს ძირითადად მავალბელი და ამკრძალველი ნორმე-

ბით და ამიტომაც საბჭოთა მოქალაქეების მიერ სამართლებრივი ნორმების შესრულება და დაცვა ხდება მავალეზელი და ამკრძალვე-ლი ნორმების რეალიზაციის ფორმით. მავალეზელი სამართლებრივი ნორმა საბჭოთა მოქალაქეებისაგან მოითხოვს აქტიური მოქმედების შესრულებას, ხოლო ამკრძალველი ნორმა — მასში დახასიათებული მოქმედების ჩადენისაგან თავის შეკავებას.

მავალეზელი სამართლებრივი ნორმების რეალიზაცია შეუძლებელია მოქალაქეთა აქტიური მოქმედების გარეშე. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 238-ე მუხლი ადგენს საცხოვრებელი სახლის ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების ფორმას. მასში ნათქვამია: „ქალაქში ან დაბაში მდებარე საცხოვრებელი სახლის (სახლის ნაწილის) ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულება დამოწმდეს სანოტარო წესით და რეგისტრირებულ იქნეს მშრომელთა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტში სამი თვის მანძილზე სანოტარო წესით დამოწმების დღიდან.

სოფლად მდებარე საცხოვრებელი სახლის (სახლის ნაწილის) ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულება უნდა დაიდოს წერილობით და რეგისტრირებულ უნდა იქნეს მშრომელთა დეპუტატების სასოფლო საბჭოში არა უგვიანეს სამი თვისა ხელშეკრულების დადების დღიდან“.

სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ზემოაღნიშნული მუხლი ადგენს ქალაქად და სოფლად საცხოვრებელი სახლის ან სახლის ნაწილის ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების ფორმას, რომლის დაუცველობა იწვევს საცხოვრებელი სახლის, ან მისი ნაწილის ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების ბათილობას. ამ სამართლებრივი ნორმის რეალიზაცია დაკავშირებულია საბჭოთა მოქალაქეების აქტიური მოქმედების შესრულებასთან. კერძოდ, მოქალაქეები, რომლებიც დებენ საცხოვრებელი სახლის ან სახლის ნაწილის ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებას, ვალდებული არიან ხელშეკრულების ტექსტი შეადგინონ წერილობით და დაამოწმონ კომპეტენტური ორგანოების საშუალებით.

სამართლის ნორმის დაცვა ხდება ამკრძალველი ნორმების რეალიზაციის ფორმითაც. ამკრძალველი ნორმების რეალიზაციისათვის საჭირო არ არის მოქალაქეთა აქტიური მოქმედების შესრულება; სავესებით საკმარისია არ ჩაიდინონ მოქმედება, რომელსაც კრძალავს ნორმა. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 56-ე მუხლი დაუშვებლად მიიჩნევს ისეთ გარიგებებს, რომლებიც დადებულია მოტყუების, ძალადობის, მუქარისა და სხვა საშუალებებით: „გარაგება. დადებული მოტყუების, ძალადობის, მუქარის, ერთი მხარის წარმო-

მადგენლის მეორე მხარესთან ბოროტგანზრახვითი შეთანხმების შედეგად, აგრეთვე ისეთი გარიგება, რომელიც იძულებული იყო დაედო მოქალაქეს მძიმე გარემოებათა დამთხვევის გამო მისთვის უალრესად არახელსაყრელი პირობებით, ბათილად იქნება ცნობილი დაზარალებული სარჩელით ან სახელმწიფო, კოოპერაციული, ან სხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციის სარჩელით“. ნორმა ადგენს აგრეთვე იმ პირის პასუხისმგებლობას, რომელმაც დადო გარიგება აღნიშნულ საშუალებათა გამოყენებით. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 56-ე მუხლით დადგენილი ნორმის შესრულება და დაცვა გულისხმობს მოქალაქეთა მიერ ნორმის დაუშვებლად მიჩნეული მოქმედების შეუსრულებლობას. საქ. სსრ სიხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილი ადგენს აგრეთვე ამკრძალველ ნორმებს, რომელთა შესრულება და დაცვა გულისხმობს მოქალაქეთა მიერ ნორმაში მითითებული მოქმედებებისაგან თავის შეკავებას.

სამართლის ნორმის რეალიზაციის მეორე ფორმაა მოქალაქეთა მიერ საბჭოთა სამართლებრივი ნორმების გამოყენება. საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმების მოთხოვნათა შესრულება გულისხმობს აგრეთვე მოქალაქეთა მიერ ნორმით მინიჭებული უფლებების განხორციელებას. მოქალაქეთა მიერ საბჭოთა სამართლის ნორმების დაცვისაგან განსხვავებით, რომელიც გულისხმობს საბჭოთა მოქალაქეთა მხრივ სამართლის ნორმით დაკისრებული ვალდებულების შესრულებას, სოციალისტური სამართლის გამოყენება მოქალაქეთა მიერ ნიშნავს სამართლის ნორმით ნებადართული მოქმედების შესრულებას. სწორედ ამის გამო, განსხვავებით საბჭოთა სამართლის ნორმების დაცვისაგან, რომელიც ძირითადად ამკრძალველ და მავალეზელ სამართლის ნორმათა სფეროს განეკუთვნება. სამართლის ნორმის რეალიზაციის ეს სახე, კერძოდ, საბჭოთა მოქალაქეთა მიერ სოციალისტური ნორმების გამოყენება, მხოლოდ უფლებააღმკუთრველ ნორმათა სფეროს მიეკუთვნება. მოქალაქეთა მხრივ სოციალისტური სამართლის ნორმის გამოყენებას შედეგად მოსდევს უფლებააღმკუთრველი სამართლის ნორმის რეალიზაცია.

სამართლის ნორმის გამოყენებისას სუბიექტები ასრულებენ ნორმით ნებადართულ მოქმედებებს და ახორციელებენ სახელმწიფოს მიერ მათთვის მინიჭებულ უფლებებს. სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 103-ე მუხლი განსაზღვრავს პირადი საკუთრების ობიექტებს. რომლებიც შეიძლება გააჩნდეს მოქალაქეს: „ყოველ მოქალაქეს შეუძლია პირად საკუთრებად ჰქონდეს შრომითი შემოსავალი და

დანაზოგი. საცხოვრებელი სახლი (ან მისი ნაწილი) და დამხმარე საოჯახო მეურნეობა, საოჯახო მეურნეობის, პირადი მოხმარებისა და კეთილმოწყობის საგნები.

პირუტყვის ზღვრულ რაოდენობას. რომელიც შეიძლება იყიდოს მოქალაქემ პირად საკუთრებად, ადგენს საქართველოს სსრ კანონმდებლობა“.

საქ. სსრ მოქალაქეები უფლებამოსილი არიან პირად საკუთრებაში გააჩნდეთ სამოქალაქო სამართლის ამ ნორმით დადგენილი ობიექტები.

ამ სამართლის ნორმის რეალიზაცია ნიშნავს საქ. სსრ მოქალაქეების მიერ კანონით მინიჭებული უფლებების განხორციელებას, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 103-ე მუხლით დადგენილი ნორმის გამოყენებას.

საბჭოთა სამართლის ნორმის რეალიზაციის ორივე ფორმის სამართლის ნორმის დაცვისა და სამართლის ნორმის გამოყენების სუბიექტებია სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ორგანიზაცია და ორგანო, თანამდებობის პირი და მოქალაქე.

სამართლის ნორმის რეალიზაციის მესამე ფორმაა სამართლის ნორმის შეფარდება.

სამართლის ნორმის შეფარდება წარმოადგენს კომპეტენტური ორგანოების სახელმწიფოებრივ-მბრძანებლურ, მაორგანიზებელ საქმიანობას, რომელიც მიზნად ისახავს კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას საბჭოთა სამართლის საფუძველზე. ძირითადად სამართლებრივი ნორმების შეფარდების საკიროება მათში მოცემული სახელმწიფოებრივი ბრძანებების შესასრულებლად წარმოიშობა ორ შემთხვევაში: ა) როდესაც სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული უფლებები და მოვალეობები თავიანთი ხასიათით ისეთია, რომ კონკრეტულ პირებს შორის მათი წარმოშობისათვის აუცილებელია ინდივიდუალური მნიშვნელობის შესაბამისი აქტი. მაგალითად. შეუძლებელია პენსიის დანიშვნა, სამხედრო სამსახურში გაწვევა, უმაღლეს სასწავლებელში ჩარიცხვა, საცხოვრებელი ბინის მიღება და ა. შ., უკეთეს კომპეტენტურმა ორგანომ არ გამოსცა სამართლის შეფარდების აქტი; ბ) როდესაც დარღვეულია სამართლებრივი ნორმა და ნორმის დამრღვევს კომპეტენტურმა ორგანომ უნდა შეუფარდოს სანქცია. სსსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 91-ე მუხლით დადგენილი ნორმა კრძალავს სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ქონების გატაცებას ქურდობით. ამ მუხლით დადგენილია, რომ „ქურდობა, ე. ი. ფარულად სახელმწიფო-ან საზოგადოებრივი ქონების გატაცება, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვა-

დით სამ წლამდე, ან გამასწორებელი სამუშაოებით ვადით ერთ წლამდე“.

სამართლის ნორმის რეალიზაციის სხვა ფორმებისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმის შეფარდებას ყოველთვის კლასობრივი ხასიათი აქვს და იგი საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის ინტერესებს ემსახურება. ექსპლოატატორული საზოგადოებისაგან განსხვავებით, სადაც სამართლის ნორმის შეფარდება მშრომელი კლასების ჩაგვრას და მათზე შეძლებული კლასების ბატონობის უზრუნველყოფას ისახავს მიზნად, საბჭოთა საზოგადოებაში სამართლის ნორმის შეფარდება ემსახურება ხალხის კეთილდღეობას. ვ. ი. ლენინი, მიუთითებდა რა სამართლის ნორმის შეფარდების კლასობრივი ხასიათის შესახებ, აღნიშნავდა, რომ მეფის რუსეთის მოსამართლენი, „როცა ისინი პოლიციის მოხელეებს ასამართლებენ, მზად არიან ყოველგვარი შეღავათი მისცენ მათ; ხოლო როცა პოლიციის საწინააღმდეგო მოქმედებისათვის ასამართლებენ, ისინი, როგორც ცნობილია, შეუდრეკელ სისასტიკეს იჩენენ“<sup>1</sup>.

საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ორგანოებისა და მათი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციების განსაკუთრებული იურიდიული საქმიანობაა, რომელიც ემსახურება საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე ნორმის აქტიურ ზემოქმედებას. კომპეტენტური ორგანოების ეს იურიდიული საქმიანობა, სამართლის ნორმის რეალიზაციის სხვა ფორმებისაგან განსხვავებით, მთელი რიგი სპეციფიკური ნიშნებით ხასიათდება.

სამართლის ნორმის შეფარდების დახასიათებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ იგი სახელმწიფოებრივი ორგანოებისა და მათი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციების სპეციალური იურიდიული საქმიანობაა. ხშირად ისეც ხდება, რომ სამართლის ნორმების სრული რეალიზაციისათვის საკმარისი არ აღმოჩნდება ხოლმე მოქალაქეთა მიერ სამართლებრივი ნორმების დაცვა ან გამოყენება; სამართლის ნორმები ზოგჯერ თავისი შინაარსით ისეთია, რომ კანონმდებლის მიერ მასში დადგენილი უფლებანი და მოვალეობანი არ შეიძლება წარმოიშვას კომპეტენტური ორგანოების სამართალშეფარდებითი საქმიანობის გარეშე. ამ ორგანოებს გააჩნიათ სახელმწიფოებრივ-მბრძანებლობითი უფლებამოსილება, რის საფუძველზეც ისინი გამოსცემენ სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებს. კომპეტენტური ორგანოების მიერ

<sup>1</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 4, გვ. 478.

გამოცემული სამართლის შეფარდების აქტები წარმოადგენს სპეციალურ იურიდიულ ფაქტებს, რომლებიც იწვევენ კონკრეტულ პირთა შორის სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას, შეცვლას ან მოსპობას. კომპეტენტური ორგანოების სახელმწიფოებრივ-მხრანებლური საქმიანობა საჭიროა იმ შემთხვევაშიც, როდესაც აღმოჩნდება, რომ არასათანადოდ სრულდება იურიდიული ვალდებულებანი და იქმნება იურიდიული უფლებების განხორციელების საფრთხე. სამართლის ნორმის დარღვევის შემთხვევაშიც სანქციის შეფარდება მოითხოვს კომპეტენტური ორგანოების სახელმწიფოებრივ-მხრანებელ მოქმედებას.

სამართლის ნორმის შეფარდების უმნიშვნელოვანეს თავისებურებას შეადგენს ისიც, რომ თავისი შინაარსით სამართლებრივი ნორმის შეფარდება არის მოქმედება, რომელიც მიზნად ისახავს ინდივიდუალურ-კონკრეტული სამართლებრივი დადგენილებების გამოტანას. სამართლის ნორმის შეფარდება ხდება განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი და, ამდენად, სამართლის ნორმის ზოგადი დადგენილება კონკრეტული ხდება პერსონალურად განსაზღვრულ პირთა მიმართ, რის შედეგადაც ჩნდება ამ ურთიერთობის მონაწილე პირთა იურიდიული ვალდებულებანი და უფლებანი. არსებული კანონმდებლობის მიხედვით, ამა თუ იმ პირს უფლება აქვს მიიღოს პენსია მოხუცებულობის გამო მუშაობის სათანადო სტაჟისა და განსაზღვრული ასაკის მიღწევის შემთხვევაში. სახელმწიფო პენსიების დანიშვნისა და გაცემის შესახებ მოქმედი კანონმდებლობის ამ ზოგადი ნორმის შეფარდებისას მასში მოცემული წესები ზუსტდება ცალკეულ პირთა მიმართ, რის შედეგადაც ნორმის შემფარდებელი კომპეტენტური ორგანო ლებულობს დადგენილებას ამა თუ იმ პირისათვის პენსიის დანიშვნის თაობაზე.

სამართლის ნორმების რეალიზაციის სხვა ფორმებისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმის შეფარდება იმით ხასიათდება, რომ ცალკეული შემთხვევებისათვის კომპეტენტური ორგანოს მიერ სამართლის ნორმის შეფარდებას სახელმწიფოებრივ-მხრანებლური ხასიათი აქვს. სამართლის ნორმის შემფარდებლის მიერ მიღებული დადგენილება სრულებითაც არ არის დამოკიდებული იმ პირის ნებასურვილზე, ვისაც ეხება ეს დადგენილება; ამ დადგენილების შინაარსს მთლიანად განსაზღვრავს იმ ორგანოს ნება, რომელიც ახორციელებს სამართალშეფარდებით საქმიანობას. ამასთან, სამართლის ნორმის შემფარდებლის მიერ მიღებული ინდივიდუალურ-კონკრეტული დადგენილება სავალდებულოა არა მარტო იმ კონკრეტული პირისათვის, ვისი მისამართითაც არის იგი გამოცემული, არამედ

ყველასათვის. ამ დადგენილების შეცვლის უფლება არავის აქვს და აუცილებელ შემთხვევაში კომპეტენტური ორგანოს მიერ სამართლის ნორმის შეფარდების შედეგად მიღებული დადგენილების შესრულებას უზრუნველყოფს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება იძულებითი ძალით.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სამართლის ნორმის ზემოქმედება და მისი რეალიზაცია რთული პროცესია. იგი ყველაზე ნათლად ჩანს სამართლის ნორმის შეფარდებიდან, რომელიც კომპეტენტური ორგანოების ზემოქმედებით იურიდიულ საქმიანობას წარმოადგენს. სამართლის ნორმის შემფარდებელმა თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა გაითვალისწინოს ყველა გარემოება ეფექტური ზემოქმედების ღონისძიებათა შესარჩევად. ეს განსაკუთრებით ითქმის სამართალდარღვევის შემთხვევების შესახებ, რომელთა მიმართაც გამოყენებულ უნდა იქნეს სამართლის ნორმაში მითითებული სანქციის სხვადასხვა ზომიდან იძულების ყველაზე მიზანშეწონილი ღონისძიება. სამართლის ნორმის შეფარდების იურიდიულ საფუძველს წარმოადგენს სოციალისტური კანონიერება. ამიტომაც სამართალშეფარდება კომპეტენტური ორგანოს ისეთი საქმიანობაა, რომელიც სორციელდება კანონის მიერ სპეციალურად დადგენილ ფორმებში. საბჭოთა სამართლის სხვადასხვა დარგის შესაბამისი პროცესუალური ნორმებით წესრიგდება სამართალშეფარდებითი საქმიანობა.

საბჭოთა სამართლის ნორმის შეფარდება კომპეტენტურ ორგანოთა სახელმწიფოებრივ-მბრძანებლური საქმიანობაა და ამიტომაც იმ სუბიექტებს, რომლებიც ახორციელებენ სამართლის ნორმის შეფარდებას, წარმოადგენენ მხოლოდ სახელმწიფოებრივი ორგანოები და მათი უფლებამოსილებით აღკუთრებული საზოგადოებრივი ორგანიზაციები (კოლმეურნეობები, პროფკავშირები და კოოპერაციული ორგანიზაციები). რაც შეეხება საბჭოთა სამართლის ნორმის რეალიზაციის სხვა ფორმებს, კერძოდ, სამართლის ნორმის დაცვასა და სამართლის ნორმის გამოყენებას. მას სუბიექტთა ფართო წრე ახორციელებს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სამართლის ნორმის დაცვისა და გამოყენების სუბიექტები შეიძლება იყვნენ სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ორგანოები და ორგანიზაციები, თანამდებობის პირები და მოქალაქეები.

ამრიგად, სამართლის შეფარდება ეწოდება სამართლებრივი ურთიერთობების წარმოშობას, შეცვლასა და ზუსტობას იმ სამართლის ნორმების საფუძველზე და მის შესაბამისად. რომლებიც აწესრიგებენ მოცემულ ურთიერთობებს.

როგორც აღინიშნა, სამართლის ნორმების რეალიზაცია, სამართლის ნორმის შეფარდების გარდა, გულისხმობს აგრეთვე სამართლის ნორმის დაცვასა და მის გამოყენებას. ამ სამი ფორმის მიხედვით ხდება საბჭოთა სამართლის ნორმების განხორციელება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამიტომაც, სამართლის ნორმის რეალიზაციის ფორმებს შორის განსხვავების მიუხედავად, მათ შორის მსგავსებაც არსებობს. საქმე ის არის, რომ სამართლის ნორმის შეფარდება ამავე დროს გულისხმობს სამართლის ნორმის დაცვასაც, მაგრამ მოქალაქეთა მიერ სამართლის ნორმის დაცვას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სამართლის ნორმის შეფარდების გარეშეც. ამ შემთხვევაში მოქალაქეთა მიერ სამართლის ნორმის დაცვა არის სამართლის ნორმის შეფარდებისაგან დამოუკიდებლად სამართლის ნორმის რეალიზაციის განსხვავებული ფორმა. სამართლის ნორმის შეფარდების პერიოდში კომპეტენტური ორგანო, რომელიც სამართლის ნორმის შეფარდებას ასდენუნდა სელმძღვანელობდეს და იცავდეს დადგენილ კანონებს. სასამართლოს მიერ ჩატარებული სხდომა სსსრ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 265-ე და მე-300 მუხლებით დადგენილი წესის მიხედვით. არ წარმოადგენს სამართლის ნორმის შეფარდებას. ამ შემთხვევაში სასამართლო მხოლოდ იცავს სამართლის ნორმას, მაგრამ როდესაც სასამართლოს გამოაქვს იმავე კოდექსის 64-ე და 67-ე მუხლების მიხედვით გადაწყვეტილება მოწმეთა და ექსპერტთა სასამართლო სხდომაზე გამოწვევის შესახებ, ეს მოქმედება უკვე სამართლის ნორმის შეფარდებაა, რადგანაც აბსტრაქტული ნორმის საფუძველზე ხდება ახალი კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობა.

საბჭოთა სამართლის ნორმის შეფარდება, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს მხარეებზე სამართლებრივი ზემოქმედების ერთ-ერთი ძირითადი ფორმაა, უაღრესად რთული პროცესია და იგი რამდენიმე სტადიისაგან შედგება. სამართლის ნორმის შეფარდება გულისხმობს სხვადასხვა ურთიერთდაკავშირებულ მოქმედებას, რომელიც წარმოადგენს გვაძლევს სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესზე. კომპეტენტური ორგანოს ყველა იურიდიული მოქმედება, რომელიც სამართლის ნორმის შეფარდებას ისახავს მიზნად, იყოფა სამ სტადიად; ესენია: საქმის ფაქტური გარემოებების დადგენა, სამართლებრივი ნორმის შერჩევა და მისი ანალიზი, გადაწყვეტილების მიღება და მისი დოკუმენტური გაფორმება<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> სამართლის ნორმის შეფარდების სამ სტადიად დაყოფას თანამედროვე ბერეუზიული იურიდიული მეცნიერებაც აღიარებს. დ. პორნი სამართლის ნორმის შე-

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესი ერთიანია და იურიდიული მოქმედებანი, რომლებსაც ასრულებს სამართლის ნორმის შემფარდებელი. ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. სამართლის ნორმათა შეფარდების პროცესის ცალკეულ ნაწილთა ურთიერთკავშირი უზრუნველყოფილია საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სამართლის ზემოქმედების ერთიანი ამოცანებითა და მიზნებით. სამართლის ნორმის შეფარდება ნიშნავს კომპეტენტური ორგანოების მიერ სახელმწიფოებრივ-მპრძანებლური მეთოდების გამოყენებით ცხოვრების კონკრეტული შემთხვევების მოწესრიგებას: სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის საფუძველზე განსაზღვრულ სუბიექტთა უფლება-მოვალეობების დადგენასა და სამართალდარღვევის დროს სანქციის შეფარდებას იმ პირთა მიმართ, ვინც ჩაიდინა სამართლის ნორმით დადგენილი საწინააღმდეგო მოქმედება ან უმოქმედობა.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესის ერთიანობის მიუხედავად მის დაყოფას სხვადასხვა ურთიერთდაკავშირებულ იურიდიულ მოქმედებებად, ანუ სტადიებად უდიდესი პრაქტიკული და თეორიული მნიშვნელობა აქვს. სამართლის ნორმის შეფარდების დაყოფა მის შემადგენელ სტადიებად სამართლის ნორმის შემფარდებელს საშუალებას აძლევს განსაზღვროს სხვადასხვა სახის იურიდიულ მოქმედებათა შესრულების რიგი, სამართლის შეფარდების რთულ პროცესში კონტროლი გაუწიოს თავის მოქმედებებს, რათა მხედველობიდან არ გამორჩეს სამართლის ნორმის შეფარდების ცალკეული უმნიშვნელო მომენტებიც კი, რომლებიც შეიძლება გადამწყვეტი აღმოჩნდეს განსახილველი საქმისათვის. გარდა ამისა, სამართლის ნორმის სწორი შეფარდება შეუძლებელია სამართლის თეორიის ისეთი საკვანძო ცნების გათვალისწინების გარეშე, როგორიცაა სამართლის ნორმა და მისი ადგილი სამართლის სისტემაში, სამართლის დარგები და ინსტიტუტები, სამართლის ნორმის ნამდვილობისა და მისი იურიდიული ძალის შემოწმება, სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება და ა. შ. სამართლის მეცნიერებაში შემუშავებული ყველა აღნიშნული თეო-

---

ფარდების პროცესში ერთმანეთისაგან ასხეავენ შემდეგ სტადიებს: „Zur ersten Gruppe gehört die Fassung des Sachverhältnisses, wozu im einzelnen Fall Beweisaufnahme und Beweiswürdigung treten können. Zur zweiten Gruppe wären die Suche nach der anzuwendenden Vorschrift und die Auslegung der Vorschrift zu rechnen. Die letzte Ausgabe bestünde dann darin, Vorschrift und Sachverhalt zu vergleichen, festzustellen, ob sich der Sachverhalt unter die Vorschrift subsumieren läßt“ (Horn, Studien... გვ. 3).

რიულო დებულება გამოხატულებას პოულობს სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებასაც, რომ სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში წამოჭრილი პრაქტიკული საკითხები შეიძლება აღმოჩნდეს სამართლის თეორიის მრავალი პრობლემის გადაჭრის საფუძველი.

სამართლის ნორმის შეფარდების პირველი სტადიაა საქმის ფაქტიურ გარემოებათა დადგენა. სამართლის ნორმა ყოველთვის შეეფარდება ცხოვრების იმ კონკრეტულ შემთხვევებს, რომლებსაც სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება იურიდიულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ამიტომაც, სანამ სამართლის ამა თუ იმ ნორმას შევარჩევდეთ შესაფარდებლად, საჭიროა იმ ფაქტიურ გარემოებათა დადგენა, რომლებსაც კანონმდებელი იურიდიულ შედეგებს უკავშირებს. მაგალითად, სასამართლომ, მკვლელობის საქმის განხილვისას, სანამ დამნაშავეს სათანადო სამართლებრივ ნორმას შეუფარდებდეს, უნდა დაადგინოს საქმის ფაქტიური გარემოებანი: ვინ არის დაზარალებული და მკვლელი. როდის და სად იქნა ჩადენილი დანაშაული, რა საშუალებებით მოხდა მკვლელობა და ა. შ.

საქმის ფაქტიურ გარემოებათა დადგენაზე დიდად არის დამოკიდებული სამართლის ნორმის სწორი შეფარდება. ფაქტიურ გარემოებათა დადგენისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ არა კველა კონკრეტული გარემოება, არამედ მხოლოდ ისეთი, რომელსაც იურიდიული მნიშვნელობა აქვს. იურიდიული მნიშვნელობის გარემოებანი კი, უპირველეს ყოვლისა, გათვალისწინებულია სამართლის ნორმის პიპოთეზით. როდესაც სამართლის ნორმის შემფარდებელი დარწმუნდება, რომ სახეზეა ისეთი ფაქტიური გარემოებანი. რომლებიც გათვალისწინებულია საბჭოთა სამართლის ნორმებით. მხოლოდ მაშინ ისმის საკითხი სამართლის ნორმის შეფარდების შესახებ. სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში იურიდიული მნიშვნელობის გარემოებების დადგენა ხდება აგრეთვე სხვადასხვა ფაქტიური მონაცემის საშუალებითაც. ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იურიდიულ მტკიცებებს (მოწმეთა ჩვენებებს. საგნებს, დოკუმენტებს და ა. შ.).

სამართლის ნორმის შეფარდების მეორე საფეხურია ნორმის შერჩევა მოქმედი სამართლის სისტემაში და მისი ანალიზი. მას შემდეგ, რაც დადგენილია სამართლის ნორმის შეფარდების ფაქტიური საფუძველები, სამართლის ნორმის შემფარდებელი ვალდებულია დაადგინოს სამართლის ნორმის შეფარდების იურიდიული საფუძველები, კერძოდ, სამართლის სისტემიდან იგი არჩევს შესაფარდებლად საჭირო ნორმას და ახდენს ფაქტიურ გარემოებათა იურიდიულ კვალიფი-

კაცის. სამართლის ნორმის შემფარდებელი ამის შემდეგ გადაწყვეტი-  
საქითხს. შეიძლება თუ არა შესაფარდებლად შერჩეული ნორმა  
გავრცელდეს იურიდიული მნიშვნელობის მოცემულ შემთხვევებზე.

ამრიგად, სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესი იწყება იმ  
ფაქტების დადგენით, რომლებიც მოითხოვენ სამართლებრივ გადა-  
წყვეტას. ხოლო იურიდიულად სამართლის ნორმის შეფარდება  
იწყება იმ ნორმის შერჩევით, რომლის შესაბამისად უნდა მოხდეს  
ფაქტების სამართლებრივი კვალიფიკაცია. სამართლის ნორმის სწორი  
შეფარდებისათვის აუცილებელია საქმის ფაქტიური და იურიდიული  
გარემოებების ერთიანობა. სამართლის ნორმის შეფარდების პროცეს-  
ში იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტების დადგენა ამავე დროს წარ-  
მოადგენს საბჭოთა სამართლის სისტემაში შესაფარდებლად საჭირო  
ნორმის შერჩევას. ფაქტების იურიდიული მნიშვნელობის დადგენა  
შეუძლებელია სამართლებრივი ნორმის გარეშე. ამრიგად, შესაფარ-  
დებლად საჭირო სამართლებრივი ნორმის შერჩევა და იურიდიული  
მნიშვნელობის ფაქტების დადგენა ერთდროული აქტია.

ფაქტების იურიდიული მნიშვნელობის სწორად დადგენისა და  
მოქმედი სამართლის სისტემაში შესაფარდებლად საჭირო ნორმის  
შერჩევისას სამართლის ნორმის შემფარდებელმა მხედველობაში  
უნდა მიიღოს მთელი რიგი გარემოებანი. უპირველეს ყოვლისა, ფაქ-  
ტების იურიდიული ნიშნების დადგენისას სამართლის ნორმის შენ-  
ფარდებელი უნდა ხელმძღვანელობდეს მხოლოდ სამართლის ნორმე-  
ბით, რაც შეეხება სხვა სოციალური ნორმების მოთხოვნებს. ფაქტის  
იურიდიული ნიშნების დადგენისას მათ მნიშვნელობა არა აქვთ, ფაქ-  
ტები უნდა შეფასდეს მხოლოდ და მხოლოდ იურიდიული თვალსაზ-  
რისით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებასაც,  
რომ ფაქტების იურიდიული ნიშნები უნდა განისაზღვროს სამართ-  
ლის იმ დარგისა და ინსტიტუტის მიხედვით, რომლითაც იგი უნდა  
მოწესრიგდეს. სამართლის დარგის შესახებ წარმოდგენას გვაძლევს  
საბჭოთა სამართლის სისტემის აგების პრინციპები. ცნობილია, რომ  
საბჭოთა სამართლის სისტემა აგებულია სამართლებრივი მოწესრი-  
გების საგნის მიხედვით (შრომის, საოჯახო, მიწის, საკოლმეურნეო,  
ქონებრივი და ა. შ.). სწორედ ეს გარემოება აძლევს საშუალებას  
სამართლის ნორმის შემფარდებელს სწორად შეარჩიოს სათანადო  
სამართლის დარგის შესაბამისი ნორმა. მას შემდეგ, რაც სამართლის  
ნორმის შემფარდებელმა ფაქტის იურიდიული ნიშნების დასადგე-  
ნად სამართლის სისტემაში მონახა სათანადო სამართლის დარგი, მან  
მოცემულ სამართლის დარგში უნდა იპოვოს შესაბამისი სამართლის  
ინსტიტუტი. რადგანაც სამართლის ინსტიტუტის საერთო ნიშნებში

გათვალისწინების გარეშე ნორმის შერჩევა და მისი შეფარდება სერიოზულ შეცდომებს იწვევს სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში.

ფაქტის იურიდიული ნიშნებისა და მოქმედი სამართლის სისტემაში შესაფარდებლად საჭირო ნორმის შერჩევის შემდეგ, სამართლის ნორმის შემფარდებელმა უნდა მოახდინოს შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმის ნამდვილობისა და მისი იურიდიული ძალის შემოწმება. ეს შემოწმება ნიშნავს, ჯერ ერთი, იმის გარკვევას — ნორმა გამოცემულია თუ არა უფლებამოსილი ორგანოს მიერ და მისი შინაარსი შეესაბამება თუ არა ორიგინალის ტექსტს. მეორეც, გააჩნია თუ არა შესაფარდებლად შერჩეულ სამართლებრივ ნორმას იურიდიული ძალა, ე. ი. ნორმა მოქმედებს თუ არა იმ მომენტში, როდესაც მას იყენებენ შესაფარდებლად. დაბოლოს, უნდა შემოწმდეს, ხომ არ არის გრამატიკული დამახინჯებანი და უზუსტობანი შესაფარდებლად შერჩეულ სამართლებრივი ნორმის წერილობითი წყაროს ტექსტში.

ყველა ამ საკითხის შესწავლასა და გარკვევას სამართლის ნორმის შემფარდებელი ახდენს ნორმის გამოქვეყნების შემოწმებით. გამოქვეყნების გარეშე სამართლებრივ ნორმას არ გააჩნია იურიდიული ძალა და მისი შეფარდება შეუძლებელია. სამართლებრივი ნორმის გამოქვეყნებას დიდი პოლიტიკურ-აღმზრდელობითი და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. სამართლის ნორმის გამოქვეყნება ხელს უწყობს მოსახლეობის აღზრდას სოციალისტური კანონიერების სულისკვეთებით. იგი წარმოადგენს ამ ნორმის სისწორისა და მიზანშეწონილების შემოწმების საშუალებას. მოქმედი სამართლის შესახებ მოსახლეობის ფართო წრეების შეხედულებას, რომელიც ყალიბდება ახალი სამართლებრივი ნორმის გამოქვეყნებისთანავე, არსებითი მნიშვნელობა აქვს საბჭოთა სახელმწიფოს საკანონმდებლო საქმიანობაში. გარდა ამისა, სამართლის ნორმის გამოქვეყნებას ის მნიშვნელობაც აქვს, რომ მოქალაქეები უნდა იცნობდნენ ყოველი ახალი სამართლებრივი ნორმის შინაარსს, რათა ამ ნორმის მოთხოვნათა მიხედვით წარმართონ თავიანთი საქმიანობა.

სამართლის ნორმის გამოქვეყნება ეწოდება სათანადო უწყებისა და დაწესებულების ოფიციალურ გამოცემებში კომპეტენტური ორგანოების მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმის დაბეჭდვას.

სსრ კავშირში ამჟამად არსებობს სამართლის ნორმის გამოქვეყნების შემდეგი წესი: სამართლის ნორმები, რომლებიც სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოსა და მისი პრეზიდიუმის საკანონმდებლო საქმიანობის შედეგია (სსრ კავშირის კანონები, სსრ კავშირის უმაღლესი

საბჭოს დადგენილებანი და სხვა აქტები, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებანი და დადგენილებანი), სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1958 წლის 19 ივნისის ბრძანებულებით ქვეყნდება „სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს უწყებებში“ არაუგვიანეს შვიდი დღისა მისი მიღებიდან. უმნიშვნელოვანესი აქტები, რომლებიც დაუყოვნებლივ უნდა გახდეს მოსახლეობის ფართო წრეების მსჯელობის საგანი, ქვეყნდება გაზეთ „იზვესტიაში“. დასაშვებია აგრეთვე სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოსა და მისი პრეზიდიუმის მიერ მიღებული სამართლებრივი ნორმების გამოქვეყნება ტელეგრაფის ან რადიოს საშუალებით, მაგრამ ამის შესახებ მითითებული უნდა იყოს თვით ამ სამართლებრივი ნორმის ტექსტში.

უნდა აღინიშნოს, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ყველა ბრძანებულება და დადგენილება არ ქვეყნდება „სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს უწყებებში“. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ისეთი დადგენილებანი და ბრძანებულებანი, რომელთაც არა აქვთ ზოგადი ხასიათი ან ნორმატული შინაარსი, შეიძლება პირდაპირ გაეგზავნოთ სათანადო დაწესებულებებს და ისინი შეიძლება არც გამოქვეყნდეს.

მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოსა და მათი პრეზიდიუმების აქტები ქვეყნდება მოკავშირე რესპუბლიკისა და რუსულ ენებზე. იმ შემთხვევაში, როდესაც მოკავშირე რესპუბლიკის შემადგენლობაში ავტონომიური რესპუბლიკაც შედის, მაშინ ეს აქტები ქვეყნდება ავტონომიური რესპუბლიკის ენაზეც.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოსა და მისი პრეზიდიუმის გარდა, სამართლებრივ ნორმებს ადგენს სსრ კავშირის მთავრობა. სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1959 წლის 20 მარტის დადგენილებით განსაზღვრულია საბჭოთა მთავრობის დადგენილებებისა და განკარგულებების გამოქვეყნებისა და ძალაში შესვლის წესები. ამ დადგენილების თანახმად, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს ნორმატული აქტების გამოქვეყნება ხდება „სსრ კავშირის მთავრობის დადგენილებათა კრებულში“.

ანალოგიური წესით ხდება მოკავშირე ავტონომიური რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების, მათი პრეზიდიუმებისა და მთავრობების მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმების გამოქვეყნება.

სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სამინისტროები ბრძანებებსა და ინსტრუქციებს აქვეყნებენ საკუთარ გამოცემებში. კერძოდ, გაზეთებსა და ჟურნალებში. ბევრი მათგანი ქვეყნდება აგრეთვე ამ უწყებების სპეციალურ ბიულეტენებში. რაც შეეხება

ადგილობრივი საბჭოების გადაწყვეტილებებისა და განკარგულებების გამოქვეყნების წესს. მას ადგენენ მოკავშირე რესპუბლიკები.

ამრიგად, სამართლის ნორმის ნამდვილობის დადგენა ნიშნავს იმ ფაქტის შემოწმებას, რომ ნორმის ტექსტი, რომელიც სამართლის ნორმის შემფარდებელს გააჩნია, იდენტურია ორიგინალთან. მართალია, სამართლის ნორმის ორიგინალი მხოლოდ ერთი ცალია და იგი ინახება განსაზღვრული წესით, მაგრამ ორიგინალს ცვლის ნორმატული აქტის ოფიციალური გამოცემა.

მას შემდეგ, რაც სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში სამართლის ნორმის შემფარდებლის მიერ შემოწმდება ნორმის ნამდვილობა, ზოგიერთ შემთხვევაში საჭირო ხდება შესაფარდებლად შერჩეული სამართლის ნორმის იურიდიული ძალის დადგენა: უნდა აღინიშნოს, რომ სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების მიერ მიღებული კანონების, სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების დადგენილებებისა და ბრძანებულებების, აგრეთვე სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოების ნორმატული აქტების იურიდიული ძალის შემოწმება საჭირო არ არის. საქმე ისაა, რომ ამ ორგანოების მიერ დადგენილი სამართლის ნორმის გამოქვეყნება უკვე ადასტურებს არა მარტო მის გამოცემას, არამედ მის იურიდიულ ძალასაც, რაც აღარ საჭიროებს არავითარ შემოწმებას ნორმის შემფარდებლის მხრივ.

მიუხედავად ამისა, სამართლის ნორმის სწორად შეფარდების მიზნით, ნორმის შემფარდებელმა უნდა შეამოწმოს, ხომ არ არსებობს წინააღმდეგობა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოსა და მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს მიერ მიღებულ კანონებს შორის. საერთო-საკავშირო და მოკავშირე რესპუბლიკების კანონმდებლობას შორის არსებული წინააღმდეგობის შემთხვევაში შეფარდებულ უნდა იქნეს საერთო-საკავშირო კანონი.

იგივე უნდა ითქვას სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა და მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების მიერ გამოქვეყნებული სამართლებრივი ნორმების შესახებ. სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ამ ორგანოთა მიერ დადგენილი ნორმატული აქტის გამოქვეყნება ნიშნავს არა მარტო მათ გამოცემას, არამედ იგი ადგენს მათ იურიდიულ ძალასაც. საჭიროების შემთხვევაში სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების მიერ გამოცემული სამართლებრივი ნორმების გამოცემის სისწორის შემოწმება შეუძლიათ მხოლოდ სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლეს საბჭოებს. სა-

მართლის ნორმის შემფარდებელი. რომელიც იყენებს მოკავშირე რესპუბლიკათა უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმის ბრძანებულებებს. ვალდებულია შეამოწმოს ხომ არ ეწინააღმდეგება იგი სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს კანონებსა და სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებებს. წინააღმდეგობის აღმოჩენის შემთხვევაში მან უნდა გამოიყენოს საერთო-საკავშირო სამართლებრივი ნორმა.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში შესაფარდებლად შერჩეული ნორმის იურიდიული ძალა საგანგებოდ უნდა შემოწმდეს იმ შემთხვევაში. თუ ეს ნორმა დადგენილია სსრ კავშირის მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი. სახელმწიფო ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების. აგრეთვე მათი აღმასრულებელი და განმკარგულებელი ორგანოების მიერ. შემოწმებისას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს არა მარტო იმას. გამოცემულია თუ არა შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმა ზემოჩამოთვლილი ორგანოების მიერ. არამედ უნდა შემოწმდეს ამ ნორმის იურიდიული ძალაც და მისი მართლზომიერებაც.

ქვეკანონიერი აქტების მართლზომიერების შემოწმება ნ. შნაეს იმის დადგენას, რომ შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმა გამოცემულია უფლებამოსილი ორგანოს მიერ და. ამასთანავე. მოცემული ორგანო ამა თუ იმ ნორმას გამოსცემს იმ საკითხთან დაკავშირებით. რომელზეც ვრცელდება მისი კომპეტენცია. ამის გარდა. უნდა დადგინდეს აგრეთვე ქვეკანონიერი აქტების შინაარსობრივი შესაბამისობა კანონთან და ზემდგომი ორგანოების აქტებთან. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმის გარკვევასაც. დატულია თუ არა ნორმატული აქტის გამოცემის წესი. განსაკუთრებით ეს ითქმის ისეთი კოლეგიალური ორგანოების მიერ გამოცემულ ნორმატულ აქტებზე. რომლებიც უფლებამოსილი არიან მიიღონ სამართლებრივი ნორმები მხოლოდ განსაზღვრული ქვორუმის არსებობის შემთხვევაში.

სამართლის ნორმის შეფარდების დროს გამოყენებულ უნდა იქნეს მხოლოდ მოქმედი ნორმა. არ შეიძლება იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტებისადმი ისეთი სამართლებრივი ნორმის შეფარდება. რომელიც ჯერ კიდევ არ შესულა ძალაში. ანდა ძალადაკარგული და გაუქმებულია. მაგრამ სამართლის სისტემაში ხშირად ერთი და იმავე საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგებას სხვადასხვა დროს გამოცემული სამართლებრივი ნორმა ითვალისწინებს: კერძოდ, ზოგჯერ ისეც ხდება. რომ კომპეტენტური ორგანო გამოსცემს ახალ სამართლებრივ ნორმას. მაგრამ ძველი სამართლებრივი ნორმები.

რომლებიც ამავე საკითხის სამართლებრივ მოწესრიგებას ისახავდნენ მიზნად. არ უქმდება. ასეთ შემთხვევაში სამართლებრივი ნორმის შემფარდებელი რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდება ხოლმე, რადგანაც იგი ვალდებულია საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტების შესაფარდებლად შეარჩიოს მხოლოდ შესაბამისი სამართლებრივი ნორმა.

სამართლის სისტემაში შინაარსით განსხვავებული ისეთი ნორმების არსებობას, რომლებიც აწესრიგებენ ერთსა და იმავე საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. იურიდიული ნორმების კოლიზია ეწოდება. სამართლის ნორმების კოლიზიის შემთხვევაში სამართლის ნორმის შემფარდებელმა უნდა იხელმძღვანელოს შემდეგი ორი წესით: თუ კოლიზიური ნორმები დადგენილია სხვადასხვა საკანონმდებლო ორგანოს მიერ, ამ შემთხვევაში შესაფარდებლად უნდა შეირჩეს მხოლოდ ის ნორმა, რომელიც დადგენილია ზემდგომი ორგანოს მიერ: შეიძლება ადგილი ჰქონდეს წინააღმდეგობას სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს მიერ მიღებულ კანონსა და სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მიერ დადგენილ ბრძანებულებას შორის. ამ შემთხვევაში უნდა შეეფარდოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება. თუ ის უმაღლესი საბჭოს მიერ დადგენილი კანონის შემდეგაა მიღებული. როდესაც კოლიზიური ნორმები დადგენილია ერთი და იმავე საკანონმდებლო ორგანოს მიერ, ამ შემთხვევაში უნდა შეეფარდოს უკანასკნელ პერიოდში დადგენილი სამართლებრივი ნორმა.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში შესაფარდებლად შერჩეული ნორმა შეიძლება მიუთითებდეს ადათზე, რომელშიც მოცემული ქცევის წესი გამოყენებული უნდა იქნეს სამართლებრივი ნორმით განსაზღვრული ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. საბჭოთა სამართალში ადათის როლი და მისი გამოყენების სფერო მეტისმეტად შეზღუდულია, მაგრამ ადათს პრაქტიკული მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ იმ ურთიერთობათა მიმართ, რომელთა მოწესრიგებას კანონმდებელი უკავშირებს ადათით დადგენილ წესებს. მაგალითად, სსრ 1924 წლის მიწის კოდექსის 51-ე მუხლი კომლის საერთო სარგებლობაში არსებული ქონების გაყოფისას დასაშვებად მიიჩნევდა ადათის გამოყენებას: „გაყოფა მხოლოდ ის ქონება, რაც საერთო სარგებლობაშია. კომლის ცალკე წევრების მოთხოვნით, გასაყოფი ქონებიდან გამოირიცხება ამა თუ იმ წევრის პირადი სარგებლობის ქონება. კომლის შესახებაც მოსარგებლე დამატკიცებს, რომ ქონება შეძენილია მისი პირადი ხარჯით და აგრეთვე ისეთი ქონება. რომელიც, თანახმად ადგილობრივი ადათ-ჩვეუ-

ლებისა, ითვლება ცალკე პირთა კუთვნილებად“. ადათის გამოყენებაზე მიუთითებს აგრეთვე სსრ კავშირის 1968 წლის სავაჭრო ზღვაოსნობის კოდექსის 251-ე მუხლით დადგენილი ნორმაც: „ავარიის საკითხის განსაზღვრისას ავარიის საერთო ხარისხის გამოანგარიშებისას და დისპაშას შედგენისას, თუ კანონი არ არის სრული. დისპაშერი ხელმძღვანელობს სავაჭრო ზღვაოსნობის საერთაშორისო ჩვეულებით“.

ნორმის შემფარდებელს სამართლის ნორმით მითითებული ადათის შინაარსი შეუძლია დაადგინოს სხვადასხვა საშუალებით. საპროცესო სამართლის ნორმების საფუძველზე სამართლის ნორმის შემფარდებელს შეუძლია დაჰკითხოს ექსპერტებს. ისარგებლოს ოფიციალურად გამოცემული ადათების კრებულით და ა. შ. მაგალითად, საზღვაო ნავსადგურების ადათები იმ საკითხებთან დაკავშირებით; რომელსაც ითვალისწინებს სსრ კავშირის სავაჭრო ზღვაოსნობის 251-ე მუხლი, გამოცემულია სრულიად საკავშირო სავაჭრო პალატის მიერ. ამ ადათთა კრებულის გამოყენებისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ ადათთა კრებულების ტექსტს სავალდებულო ძალა არა აქვს საერთოდ. სავალდებულო ძალა მხოლოდ ისეთ ადათებს გააჩნია, რომლებიც კანონითაა გათვალისწინებული.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში უნდა განისაზღვროს აგრეთვე სამართლის ნორმის მოქმედება დროში, სივრცეში და პირთა მიმართ.

სამართლის ნორმის დროში მოქმედების გასარკვევად მნიშვნელოვანია ის საერთო წესი, რომლის მიხედვითაც ნორმატული აქტები ძალაში შედის თვით ამ აქტებში მითითებული დროიდან. როდესაც ნორმატულ აქტში სამართლის ნორმის ძალაში შესვლის დრო მითითებული არ არის, მაშინ იგი ძალაში შედის კანონის მიერ დადგენილი წესის მიხედვით.

სსრ კავშირის კანონები, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს დადგენილებანი და სხვა აქტები, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებანი და დადგენილებანი სსრ კავშირის ტერიტორიაზე ძალაში შედის ერთდროულად გამოქვეყნებიდან ათი დღის შემდეგ.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის არანორმატული ხასიათის კერძო დადგენილებანი და ბრძანებულებანი, რომლებიც სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით არ გამოქვეყნებულა, არამედ პირდაპირ გაეგზავნა შესაბამის უწყებებსა და დაწესებულებებს, ძალაში შედის ამ დაწესებულებებისა და

უწყებების მიერ მათი მიღების დღიდან, უკეთუ მათში სპეციალურად არაა მითითებული ძალაში შესვლის სხვა დრო.

ყველა სხვა აქტი. რომელსაც ზოგადნორმატიული ხასიათი არა აქვს, ძალაში შედის მათი მიღების მომენტიდან. თუკი აქტებში მათი ძალაში შესვლის სხვა დრო მითითებული არ არის.

სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილებებში. როგორც წესი, მითითებულია მათი ძალაში შესვლის დრო. მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთ მითითებას ეს დადგენილებები არ შეიცავს, მაშინ ისინი ძალაში შედიან მათი მიღების დღიდანვე. სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს განკარგულებანი ძალაში შედის მათი მიღებისთანავე და ეს განკარგულებები „სსრ კავშირის მთავრობის დადგენილებათა კრებულში“ არ ქვეყნდება.

მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების მიერ მიღებული კანონების, დადგენილებებისა და სხვა აქტების. აგრეთვე მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოების დადგენილებებისა და განკარგულებების ძალაში შესვლის დრო იმავე წესით განისაზღვრება, რომელიც არსებობს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოსა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს მიერ გამოცემული ნორმატიული აქტების ძალაში შესვლის შესახებ.

რაც შეეხება მშრომელთა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოების დადგენილებებს. რომელთაც ადმინისტრაციული სანქცია გააჩნიათ, ისინი ძალაში შედიან მათი გამოქვეყნებიდან თხუთმეტი დღის შემდეგ.

სსრ კავშირისათვის ახალშემოერთებულ რესპუბლიკებსა და ოლქებში საბჭოთა კანონმდებლობა ძალაში შედის ამ რესპუბლიკებისა და ოლქების ტერიტორიებზე საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე.

სსრ კავშირში ადრე არსებული წესის თანახმად სსრ კავშირის კანონები, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებანი, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილებანი და განკარგულებანი ძალაში შედიოდა მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ამ ნორმატიული აქტების ოფიციალურ გამოცემას ადგილებზე მიიღებდა საოლქო და რაიონული საბჭოების აღმასკომები. ამჟამად კანონები და სხვა ნორმატიული აქტები ძალაში შედის სსრ კავშირის ტერიტორიაზე ერთდროულად იმ მომენტიდან. რომელიც აღნიშნულია ამ აქტებში, ანდა ოფიციალურ გამოცემებში მათი გამოქვეყნებიდან განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგ. ნორმატიული აქტების ძალაში შესვლის ახალი წესი უზრუნველყოფს მთელ ჩვენს ქვეყანაში ერთიანი სამართლებრივი რეჟიმის დამყარებას.

სამართლის ნორმის შეფარდებისას უნდა ამოვიღეთ იმ საერთო წესიდან. რომლის მიხედვითაც სამართლებრივი ნორმა. რადგანაც იგი უკვე ძალაშია შესული. ყველასათვის ცნობილია. სამართლის ნორმის არცოდნა. როგორც წესი. არ ათავისუფლებს პირს პასუხისმგებლობისაგან. შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს ისეთ შემთხვევას, როდესაც ცალკეულმა პირებმა სხვადასხვა მიზეზების გამო არ იცოდნენ. რომ წინათ ნებადართული მოქმედება ამჟამად. მათთვის უცნობი. მაგრამ უკვე ძალაში შესული სამართლებრივი ნორმით აკრძალულია. ნორმის შემფარდებელმა ასეთ შემთხვევაში გულდასმით უნდა შეისწავლოს და დაადგინოს ის გარემოებანი. რის გამოც კონკრეტულ პირს არ შეეძლო სცოდნოდა. რომ წინათ ნებადართული მოქმედება ახლად დადგენილი სამართლებრივი ნორმით არამართლზომიერად არის მიჩნეული. ყველა ამ გარემოების დადგენის შემდეგ პირი. რომელიც არ იცნობდა ახალი სამართლებრივი ნორმის მოთხოვნებს. ადრე ნებადართული მოქმედების ჩადენისათვის შეიძლება მთლიანად განთავისუფლდეს სანქციის შეფარდებისაგან. ანდა შეუძლებუქდეს პასუხისმგებლობა.

ნორმატული აქტების ძალაში შესვლასთან დაკავშირებულია სამართლის ნორმის უკუქცევითი ძალის საკითხი. საერთო წესის თანახმად. კანონს უკუქცევითი ძალა არა აქვს. ე. ი. იგი არ ვრცელდება იმ მოქმედებებსა და მოვლენებზე. რომლებსაც ადგილი ჰქონდა მის გამოცემადღე. მაგრამ ამ საერთო წესიდან გამონაკლისის დაშვება მხოლოდ კანონმდებელს შეუძლია, რის შესახებაც სპეციალურად უნდა იყოს მითითებული იმ ნორმატულ აქტში. რომელსაც კანონმდებელი ანიჭებს უკუქცევით ძალას. გარდა ამისა, „სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების“ მეექვსე მუხლის თანახმად სისხლის სამართალში კანონს უკუქცევითი ძალა აქვს მხოლოდ ორ შემთხვევაში: უკუქცევითი ძალა ენიჭება იმ კანონს. რომელიც საერთოდ აუქმებს დასჯადობას და ავრთვე იმას. რომელიც ამსუბუქებს პასუხისმგებლობას. სამართლებრივ ფორმულას — „კანონს არა აქვს უკუქცევითი ძალა“ განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს სისხლის სამართალში. უმთავრესად მისი განსაკუთრებული ნაწილის ნორმების შეფარდებისას. აგრეთვე აღმინისტრაციული სამართლის ზოგიერთი განყოფილების ნორმათა რეალიზაციისათვის. სამართლის ამ დარგებში ფორმულა — „კანონს არა აქვს უკუქცევითი ძალა“ ემყარება პროგრესულ და ჰუმანურ პრინციპს — „nullum crimen sine lege“.

ზოგიერთ შემთხვევაში კანონს უკუქცევითი ძალა გააჩნია. ე. ი. იგი ვრცელდება იმ ურთიერთობებზე. რომლებიც ამ კანონის ძალაში

შესვლამდე არსებობდა. მაგალითად. უკუქცევითი ძალა გააჩნია ნორმებს. რომლებიც ადგენენ სასჯელის შეფარდების წესებს (შრომაგასწორებითი სამართალი). გარდა ამისა, სამოქალაქო სამართლის ბევრ ნორმას უკუქცევითი ძალა აქვს.

სამართლის ნორმის სწორი შეფარდებისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმის ცოდნა. თუ როდის კარგავს ძალას სამართლის ნორმა. რომლის შემდეგაც მისი გამოყენება აღარ შეიძლება. როდესაც სამართლის ნორმა მოცემულია გარკვეული ვადით და ამის შესახებ მითითებულია თვით ნორმატულ აქტში. იგი ძალას კარგავს ამ ვადის გასვლის შემდეგ. მაგრამ. რადგანაც ხშირად სამართლის ნორმის გამოცემა ხდება ასეთი ვადის მითითების გარეშე, ამ შემთხვევაში ნორმა მოქმედებს მის გაუქმებამდე ან შეცვლამდე ახალი სამართლებრივი ნორმით.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში გასარკვევია აგრეთვე მისი სივრცეში მოქმედების საზღვრები. სამართლის ნორმის სივრცეში მოქმედების გარკვევა პასუხს გვაძლევს ნორმის გავრცელებაზე მოცემული სახელმწიფოს ტერიტორიის ფარგლების მიხედვით.

არსებობს საბჭოთა სამართლის სივრცეში მოქმედების შემდეგი წესი: საერთო-საკავშირო ორგანოს ნორმატული აქტები ვრცელდება სსრ კავშირის ტერიტორიაზე; თუკი მათი მოქმედება შეზღუდული არ არის თვით კანონმდებლის მიერ; მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების ნორმატული აქტები ვრცელდება მოცემული რესპუბლიკების ტერიტორიაზე; მშრომელთა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოებისა და მათი აღმასკომების ნორმატულ აქტებს ძალა აქვს მხოლოდ მათ საუწყებო ტერიტორიაზე.

სახელმწიფო ტერიტორიას. რომელზეც ვრცელდება ამ სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. შეადგენს: ხმელეთი, ე. ი. მოცემული სახელმწიფოს საზღვრებში მდებარე დედამიწის სახმელეთო ზედაპირი. მდინარეები, ტბები, ზღვების ფსკერი, მისი წიაღისეული სიმდიდრეები; საწყალოსნო ტერიტორია. ე. ი. სახელმწიფოს საზღვრებში მოქცეული მდინარეების. ტბებისა და სხვათა გარდა, ის წყლებიც. რომლებიც სახელმწიფოს საზღვრებს აკრავს და გარკვეული მანძილით მათზე ვრცელდება მოცემული სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. საჰაერო ტერიტორია. ე. ი. სახელმწიფოს საწყალოსნო და სახმელეთო ტერიტორიის თავზე მდებარე საჰაერო სივრცე; „მფრინავი“ და „მცურავი“ ტერიტორიები, ე. ი. მოცემული სახელმწიფოს მფრინავი აპარატები და გემები. რომლებიც ამ სახელმწიფოს აღმას ან ნიშანს ატარებენ: წყალქვეშა კაბელები. რომლებიც ღია ზღვაშია გაყვანი-

ლი და ერთი სახელმწიფოს რამდენიმე ნაწილას აკავშირებენ ერთმანეთთან: პოლარული სექტორები, რომლებიც გარკვეულ სახელმწიფოთა ტერიტორიებს მიეკუთვნებიან.

საბჭოთა სამართლის ნორმების მოქმედება სივრცეში ნიშნავს ამ ნორმების გავრცელებას ყველა იმ პირსა და ორგანოზე, რომლებიც მოქმედებენ სსრ კავშირის სახელმწიფო ტერიტორიის ფარგლებში. ამ საერთო პრინციპიდან არაერთი გამონაკლისი არ არსებობს. სსრ კავშირის ტერიტორიაზე მოქმედებს მხოლოდ სსრ კავშირის კანონები. უცხო ქვეყნების კანონმდებლობა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საზოგადოებრივი ცხოვრების ზოგიერთ დარგში, მხოლოდ იმ პირობით, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება სსრ კავშირის ეკონომიურ და პოლიტიკურ წყობილებას. რაც შეეხება უცხო ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის გამოყენებას სსრ კავშირის ტერიტორიაზე, იგი ყოველმხრივ გამორიცხულია.

საბჭოთა სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში ხშირად ისმის საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოხდეს ცალკეული მოკავშირე რესპუბლიკების შინაარსით განსხვავებული კანონების გამოყენება. ეს საკითხი უმთავრესად თავს იჩენს სამართლის ნორმის შემფარდებლის მიერ ქონებრივი დავისა და სისხლის სამართლის ურთიერთობების განხილვისას. ცალკეულ შემთხვევებში შესაძლებელია ერთი მოკავშირე რესპუბლიკის კანონმდებლობის გავრცელება იმ მოქმედებებსა და მოვლენებზე, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების ტერიტორიაზე. მოკავშირე რესპუბლიკების შინაარსით განსხვავებული სისხლის სამართლის კანონმდებლობის შეფარდების საკითხის გადაწყვეტას ისახავს მიზნად სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების მეოთხე მუხლი, რომელიც ადგენს: „სსრ კავშირის ტერიტორიაზე ჩადენილი დანაშაულისათვის პირი პასუხს აგებს იმ სისხლის სამართლის კანონის მიხედვით, რომელიც მოქმედებს დანაშაულის ჩადენის ადგილზე. თუ მოქალაქემ ჩაიდინა დანაშაული ერთი მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, ხოლო სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემული იქნა სხვა მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, მან პასუხი უნდა აგოს იმ მოკავშირე რესპუბლიკის კანონების მიხედვით, რომლის ტერიტორიაზეც ჩადენილი იქნა დანაშაული“.

მოკავშირე რესპუბლიკების შინაარსით განსხვავებული სამართლებრივი ნორმების შეფარდების წესი ქონებრივი ხასიათის ურთიერთობებისადმი დადგენილია სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1931 წლის 10 თებერვლის განმარტებაში. ამ განმარტე-

ბის მიხედვით იურიდიული გარიგებებისა და აქტების სინამდვილე უნდა დადგინდეს იმ კანონების მიხედვით, რომელთა ტერიტორიაზეც მოხდა ეს იურიდიული ფაქტები; რაც შეეხება ქონებრივ დავას, რომელიც წარმოიშობა სანიეთო სამართლის მიხედვით, იგი წყდება ნივთის ადგილსამყოფელის კანონის საფუძველზე. გარდა ამისა, დავა, რომელიც წარმოიშობა ვალდებულებითი სამართლის, აგრეთვე საქორწინო-საალიმენტო ურთიერთობებისა და ზარალის მიყენების საფუძველზე, მათი გადაწყვეტა ხდება დავის განხილვის ადგილზე არსებული კანონების მიხედვით.

სახელმწიფოს ტერიტორიასთან დაკავშირებულია სამართლის ნორმის მოქმედება პირთა მიმართ.

სსრ კავშირის ტერიტორიაზე საბჭოთა სამართლის ნორმები ვრცელდება საბჭოთა მოქალაქეებზე, მოქალაქეობის არმქონე პირებსა და უცხოელებზე. ამ საერთო წესიდან გამონაკლისს შეადგენენ უცხოელები, რომლებიც სარგებლობენ ექსტერიტორიული უფლებით. ეს უფლება, გააჩნიათ: უცხო სახელმწიფოთა მეთაურებს, რომლებიც მოცემულ სახელმწიფოში მოწვეული არიან ოფიციალური ვიზიტით (მონარქი, პრეზიდენტი და ა. შ.); უცხო სახელმწიფოს დიპლომატიურ წარმომადგენლებს (ელჩები, სრულუფლებიანი წარმომადგენლები და ა. შ.); უცხოეთის ჯარებს, რომლებიც მოცემულ სახელმწიფოში იმყოფებიან შეთანხმების საფუძველზე ან სპეციალური მიწვევით. ექსტერიტორიული უფლებით შეიძლება სარგებლობდნენ აგრეთვე სხვა კატეგორიის პირებიც.

თანამედროვე სამართალი ემყარება იმ პრინციპს, რომ პირზე, რომელიც სარგებლობს ექსტერიტორიული უფლებით, ვრცელდება იმ სახელმწიფოს სამართლებრივი ნორმები, რომელშიც მას უხდება ყოფნა. მაგრამ იგი არ ექვემდებარება მის იურისდიქციას და მის მიმართ არ შეიძლება იძულებითი ღონისძიებების გამოყენება. ექსტერიტორიულობის მქონე პირების მიცემა სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის პასუხისგებაში არ შეიძლება. დაუშვებელია აგრეთვე მათი იძულებით მიყვანა სასამართლოში მოწმედ. ექსტერიტორიული უფლების მქონე პირთა მიმართ არ შეიძლება დისციპლინური და ადმინისტრაციული ზომების გამოყენება.

რაც შეეხება უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს, რომლებიც არ სარგებლობენ ექსტერიტორიული უფლებით, აგრეთვე იმ პირებს, რომელთაც მოქალაქეობა არ გააჩნიათ. მათზე საბჭოთა სამართლის ნორმები ვრცელდება ისევე, როგორც სსრ კავშირის მოქალაქეებზე.

სსრ კავშირის მოქალაქენი, აგრეთვე მოქალაქეობის არმქონე პირები საზღვარგარეთ ჩადენილი დანაშაულისათვის პასუხისგებაში

უნდა მიეცეს იმ მოკავშირე რესპუბლიკის კანონთა მიხედვით, რომლის ტერიტორიაზეც ისინი იქნებიან მიცემული სისხლის სამართლის პასუხისგებაში. საბჭოთა სამართლის ნორმები ვრცელდება სსრ კავშირის მოქალაქეებზე იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ისინი ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ იმყოფებიან. მაგალითად, სსრ კავშირის მოქალაქენი, რომლებიც საზღვარგარეთ ცხოვრობენ, სამხედრო აღრიცხვაზე იმყოფებიან საერთო წესის მიხედვით, ე. ი. ნამდვილ სამხედრო სამსახურში გაწვევის ვადის დადგომისას, ისინი ვალდებული არიან დაბრუნდნენ სსრ კავშირში და გამოცხადდნენ სამხედრო გაწერის ადგილზე. გარდა ამისა, იმ ქვეყნების კანონების მიხედვით პასუხისმგებლობა, სადაც ცხოვრობენ საბჭოთა მოქალაქეები. მათ არ ათავისუფლებს საბჭოთა კანონების მიხედვით პასუხისმგებლობისაგან. უკეთეს საბჭოთა კანონები ამ პირთა მიერ საზღვარგარეთ ჩადენილ მოქმედებას იურიდიულ მნიშვნელობას ანიჭებს. უცხო ქვეყნების სასამართლოს მიერ შეფარდებული სასჯელის მოხდის შემდეგ, საბჭოთა სასამართლო, სასჯელის ზომის განსაზღვრისას, მხედველობაში იღებს ამ გარემოებას და მას შეუძლია პირი ან მთლიანად გაათავისუფლოს პასუხისმგებლობისაგან, ანდა შეუმსუბუქოს სასჯელი.

საბჭოთა სამართლის ნორმების მოქმედება შეიძლება შეიზღუდოს ამა თუ იმ პირის პროფესიული ან საუწყებო კუთვნილების მიხედვით. მაგალითად, კანონები სამხედრო დანაშაულთა შესახებ მოქმედებს მხოლოდ სამხედრო მოსამსახურეთა მიმართ; ტრანსპორტის, კავშირ-გაბმულობისა და სხვა უწყებათა წესდებები მოქმედებს მხოლოდ ამავე უწყებათა მუშაკების მიმართ და ა. შ.

საბჭოთა სამართლის ნორმის შეფარდების მეორე სტადიის, კერძოდ, ნორმის შერჩევისა და ანალიზის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტება. მას შემდეგ, რაც ცნობილია საზოგადოებრივი ცხოვრების იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტები, მოქმედი სამართლის სისტემაში შერჩეულია შესაფარდებლად საჭირო ნორმა, შემოწმებულია ამ ნორმის ნამდვილობა და მისი მოქმედების საზღვრები. სამართლის ნორმის შემფარდებელმა ნორმის ახსნა-განმარტების გზით უნდა დაადგინოს შესაფარდებლად შერჩეული ნორმის შინაარსი.

ზოგიერთი ავტორის აზრით, სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში ნორმის ახსნა-განმარტებამდე აუცილებელია სამართლის ნორმის ტექსტის დადგენა<sup>1</sup>. ამრიგად, სამართლის ნორმის ტექსტის

<sup>1</sup> Общая теория государства и права, Издательство Ленинградского университета, 1961, стр. 414.

დადგენა არ შედის შესაფარდებლად შერჩეული ნორმის ახსნა-განმარტების ცნებაში და ეს საქმიანობა უნდა ჩატარდეს სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებამდე. სამართლის ნორმის ტექსტის დადგენა ნიშნავს ნორმის შემფარდებლის განკარგულებაში არსებული სამართლის ნორმის რედაქციის შედარებას ოფიციალურ გამოცემასთან ყველა იმ ცვლილებისა და შესწორების გათვალისწინებით. რაც მოცემულმა ნორმატულმა აქტმა განიცადა მიღების დღიდან შესაფარდებლად მის შერჩევამდე. გარდა ამისა, შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმის ტექსტის დადგენა გულისხმობს მის ოფიციალურ გამოცემაში ბეჭდვითი შეცდომების გასწორებას. აგრეთვე იმ წინააღმდეგობათა აღმოფხვრას, რომელიც შეიძლება შეგვხვდეს არა მარტო ერთ ნორმატულ აქტში. არამედ სხვადასხვა დროს გამოცემულ კანონებშიც.

სამართლის ნორმის ტექსტის დადგენის შემდეგ იწყება სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება. ნორმატული აქტების ახსნა-განმარტება ეწოდება მათში მოცემული სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენას. საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამართლის ნორმის რეალიზაციის დროს აუცილებელია გაირკვეს სამართლის ნორმაში მოცემული კანონმდებლის აზრი. რომელსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ადამიანთა ურთიერთობების მოწესრიგებისას. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება არ ცვლის ნორმის აზრს, ამიტომაც იგი სრულებითაც არ ნიშნავს კანონიერებინ შელახვას. ამის შესახებ ჩ. ბეკარია მიუთითებდა, რომ „თუ კანონების ახსნა-განმარტება ბოროტებაა. მაშინ. რა თქმა უნდა. ბოროტებას წარმოადგენს აგრეთვე კანონთა ბუნდოვანებაც. რაც გვაიძულებს მოვახდინოთ მისი ახსნა-განმარტება“<sup>1</sup>. კანონთა ბუნდოვანება ისე არ უნდა გავიგოთ. თითქოს სამართლის ნორმის დადგენისას კანონმდებელმა დაუშვა შეცდომა. საკანონმდებლო ტექნიკის გამოყენების საფუძველზე კანონმდებელი ცდილობს სამართლის შინაარსი გადმოსცეს ყველასათვის გასაგებად. რასაც იგი ახერხებს კიდევ. მაგრამ სამართალი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ბაზისის გამოხატულებაა და მისი მოქმედება გამიზნულია ხანგრძლივი დროისათვის. შეიძლება კანონი ბუნდოვანი გახადოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში მომხდარმა უმნიშვნელო ცვლილებამაც, ამიტომაც სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება აუცილებელია სამართლის ნორმის შეფარდებისას და იგი სრულებითაც არ ამცირებს კანონმდებელს. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება. რა თქმა უნდა. არ ნიშნავს იმას, რომ კანონმდებელმა ვერ

<sup>1</sup> Ч. Б е к а р и я, О преступлениях и наказаниях, М., 1939, стр. 213.

შეძლო თავისი აზრის გადმოცემა ნორმაში ისე ნათლად და გარკვევით, რომ საჭირო აღარ იყოს ნორმის ახსნა-განმარტება. ამ საკითხზე ჯერ კიდევ რომის სამართალს ჰქონდა შემუშავებული პასუხი: *Vilanda est interpretatio quae legistatores infames faciat* (ისე ნუ გავიგებთ კანონს, რომ ამით კანონმდებელი დაეამციროთ, მას შეცდომა ან უცოდინარობა მივაწეროთ).

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება, რომელსაც ადგილი აქვს სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში და სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება, რომელსაც აქვს მეცნიერული მიზანი. სამართლის ნორმის საერთო ახსნა-განმარტებას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სამართლის ნორმის რეალიზაციისაგან დამოუკიდებლად: მაგალითად, მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდის დროს ახსნა-განმარტება სსრ კავშირის კონსტიტუციის 124-ე მუხლისა. რომლითაც საბჭოთა მოქალაქეებს მინიჭებული აქვთ სინიდლის თავისუფლება, სამართლის ნორმის მეცნიერული დამუშავების გზით მისი ახსნა-განმარტება უფრო ფართო მოცულობისაა, ვიდრე ნორმის ახსნა-განმარტება სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში. სამართლის ნორმის მეცნიერული ახსნა-განმარტება მიზნად ისახავს მოქმედი სამართლის ძირითადი პრობლემების დამუშავებას. რაც შეეხება სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას მისი შეფარდების პროცესში, მისი მიზანია შესაფარდებლად შერჩეული კონკრეტული სამართლებრივი ნორმის შინაარსის დადგენა იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტისადმი შეფარდებისათვის.

იურიდიულ მეცნიერებაში სხვადასხვა აზრი არსებობს იმის შესახებ, თუ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების დროს რის დადგენას ვცდილობთ. საერთოდ კანონმდებლის ნებისას, თუ იმ ნებისას, რომელიც კანონმდებელს აქვს გადმოცემული მოცემულ სამართლებრივ ნორმაში.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების საკითხების სისტემატური დამუშავება ბურჟუაზიული მეცნიერებიდან იწყება. იურიდიული ჰერმენევტიკის აქტუალური საკითხები პირველად სავინმა დააყენა. მან საგანგებოდ დაამუშავა სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების თეორიული პრობლემები, რაზეც მეცნიერული დავა დღესაც გრძელდება.

სავინის მტკიცებით. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება მიზნად უნდა ისახავდეს მხოლოდ კანონმდებლის ნების დადგენას; სამართლის შეფარდების პროცესში ნორმის შინაარსის დადგენისას ახსნა-განმარტების გზით უნდა მოხდეს მხოლოდ კანონმდებლის აზრის რეკონსტრუქცია, მისი აღდგენა. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტე-

ბის შესახებ სავინის მოსაზრება ემყარებოდა ისტორიულ ჰერმენევტიკას. ძირითადი აზრით, კანონის ახსნა-განმარტებისას სწორედ ისე უნდა მოვიქცეთ, როგორც იქცევიან ყველა ისტორიული დოკუმენტის ახსნა-განმარტებისას დ შინაარსის დადგენისას, კერძოდ, ისტორიული ჰერმენევტიკა მიზნად ისახავს ცალკეულ დოკუმენტთა შინაარსის გარკვევას ისტორიული გზით<sup>1</sup>. სავინის ეს მოსაზრება შემდეგში გაიზიარეს ვინდშიიდმა და ბირლინგმა.

სავინის ამ მოსაზრების წინააღმდეგ პირველმა გაილაშქრა ტიბომ, რომელმაც თავის შრომაში „ლოგიკური ახსნა-განმარტების თეორია“ მოუთითა: „ქვეშევრდომები მხოლოდ იმასთან არიან დაკავშირებული, რაც გამოქვეყნებულია როგორც კანონი. მაგრამ თუ მათთვის აუცილებელი გახდა კანონების გაცნობა ისტორიის გზით, ეს უნდა მოხდეს განსაკუთრებული კანონების საშუალებით“<sup>2</sup>. შემდგომში ისტორიული და იურიდიული ჰერმენევტიკის წინააღმდეგ გაილაშქრეს აგრეთვე ბინდინგმა, კოლერმა, ჰიოლდერმა, რადბრუხმა და სხვ.<sup>3</sup> მათი აზრით, ამ საკითხს გარკვევისას განსაკუთრებული ყუ რადლება უნდა მიექცეს იმას, რომ იურისტთა წინაშე მდგარი ამოცანები არსებითად განსხვავდება ისტორიკოსთა წინაშე დასასული ამოცანებისაგან. იურისტს საქმე აქვს საკანონმდებლო მასალასთან, სამართლებრივ ნორმებთან. რომლითაც უნდა მოწესრიგდეს განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობანი. იურისტი, უპირველეს ყოვლისა, დაინტერესებულია არა ისტორიული ფაქტების ცოდნით და ამ ფაქტების სხვა ფაქტებთან ურთიერთკავშირით, არამედ სამართლის რეალიზაციითა და ნორმების მიხედვით საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებით. იურისტთა საქმიანობის ეს ამოცანები, ისტორიკოსთა ამოცანებისაგან განსხვავებით, განსაზღვრავს იურისპრუდენციის უმაღლეს პრინციპს. აქედან გამომდინარე, ზემოაღნიშნულ მეცნიერთა აზრით, ისტორიული და იურიდიული ჰერმენევტიკის ამოცანები ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავდება და, ამდენად, სავინის არგუმენტი იმის შესახებ, რომ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებისას უნდა დადგინდეს კანონმდებლის ნება,

<sup>1</sup> Friedrich—C. II von Savigny, System des heutigen römischen Rechts, Bd. I, Berlin, 1840, გვ. 215.

<sup>2</sup> H. Thibaut, Theorie der logischen Auslegung, Berlin, 1846, გვ. 74.

<sup>3</sup> K. Binding, Handbuch des Strafrechts, Leipzig, 1835, გვ. 254; H. Kohler, Über die Interpretation von Gesetzen (Privat und öffentliches Recht), Bd. III, 1886, გვ. 1—15; K. Hölder, Pandekten, Berlin 1959, გვ. 41—f 0.

მეცნიერულ დამაჯერებლობას მოკლებულია. კოლერი ავითარებს ამ მოსაზრებას და მიუთითებს, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტებისას უნდა მიენიჭოს არა კანონმდებლის, არამედ კანონის ნებას (*Voluntas legis*). კანონის ახსნა-განმარტებისას, მისი აზრით, უურადლება იმას კი არ უნდა მიექცეს, თუ რა იურიდიულ შედეგებს ისახავდა კანონმდებელი სამართლის ნორმის დადგენისას, არამედ კანონის მიზანს. კოლერის აზრით, კანონმდებელს შეეძლო დაედგინა სამართლებრივი ნორმა და არც დაედგინა: კანონის შექმნაში, რა თქმა უნდა, გამოიხატა კანონმდებლის ნება, მაგრამ მას შემდეგ, რაც კანონმდებლის ნება განხორციელდა და კანონი გამოქვეყნდა, ეს უკანასკნელი უკვე აღარ ეკუთვნის კანონმდებელს და კანონი დამოუკიდებელი ხდება კანონმდებლისაგან. კანონმდებლის მიერ დადგენილ ახალ კანონსა და სხვა წინათ მოქმედ კანონებს შორის მყარდება განსაკუთრებული კავშირითიერთობა, რასაც შეიძლება ისეთი იურიდიული შედეგები მოჰყვეს, რომელსაც საერთოდ არ ითვალისწინებდა კანონმდებელი. კოლერის აზრით, იმის ფიქრი, რომ კანონმდებელს შეუძლია გაითვალისწინოს მის მიერ დადგენილი კანონის ყველა იურიდიული შედეგი, ნიშნავს მოზრდილი ადამიანის ცხოვრება და იდეები დავუქვემდებაროთ მისი დაბადების ფიზიოლოგიურ აქტს: ისევე როგორც ვშობლებმა არ იციან ვინ გახდება მის მიერ შობილი შვილი, კანონმდებელსაც არ შეუძლია ბოლომდე გაითვალისწინოს მის მიერ დადგენილი კანონის იურიდიული შედეგები. კანონმდებლის მიერ დადგენილმა სამართლებრივმა ნორმამ სამართლის შეფარდებისას შესაძლოა მოგვეცეს იმისაგან სრულიად განსხვავებული სურათი, რასაც კანონმდებელი ითვალისწინებდა. საქმე ის არის, რომ მას შემდეგ, რაც კანონმდებელმა კანონი გამოსცა, იგი განცალკევებული ხდება ამ კანონისაგან და მისთვის ეს კანონი უცხოა. სწორედ ამიტომ კანონმდებლის მიერ დადგენილი კანონის იურიდიული შედეგების წინასწარ განსაზღვრა ისეთივე რთული და ახალი ამოცანაა, როგორც, მაგალითად, კომპოზიტორისათვის მის მიერ დაწერილი ნაწარმოების შესრულება.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ზემოაღნიშნული თეორიები სამრეწველო კაპიტალიზმის ეპოქის იურიდიული აზროვნების დამახასიათებელ თავისებურად უნდა მივიჩნიოთ. ამ ეპოქაში ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება ჯერ კიდევ საგრძნობ ზეგავლენას განიცდიდა ადრინდელი ბურჟუაზიული სამართლებრივი იდეოლოგიისა, რომელიც ანტიფეოდალური, პროგრესული შეხედულებების საფუძველზე ჩამოყალიბდა. ამ სამართლებრივი იდეოლოგიის

გამოხატულებას წარმოადგენდა სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების შესახებ შემუშავებული „კანონის ნორმატული აზრის“ თეორია, რომელიც კანონიერების საერთო ინტერესებიდან გამომდინარეობდა. მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება იმის დავიწყება, რომ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების მიზნების შესახებ სუბიექტური თეორიის გაჩენა ნაწილობრივ იმის მაჩვენებელიც იყო, რომ სამრეწველო კაპიტალიზმის ეპოქაში მომხდარი სოციალ-ეკონომიური ცვლილებების გამო იმპერიალისტური ტენდენციები თანდათან ძლიერდებოდა და ამ გარემოებას არ შეეძლო გამოხატულება არ ეპონეიურიდიულ მეცნიერებაში.

კაპიტალიზმის განვითარების შემდგომმა პერიოდმა საესებით დაადასტურა ეს მოსაზრება. მართალია, მე-19 საუკუნის იურიდიულ მეცნიერებაში დაწყებული დავა სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების შესახებ თანამედროვე იურიდიულ მეცნიერებაში ჯერ კიდევ გრძელდება<sup>1</sup>, მაგრამ სსსმართლო პრაქტიკა უმეტესწილად მხოლოდ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების სუბიექტურ თეორიებს ემყარება<sup>2</sup>.

საბჭოთა იურიდიული მეცნიერება კანონის ახსნა-განმარტების არსის საკითხთან დაკავშირებით ბურჟუაზიული მეცნიერებისაგან სრულიად განსხვავებულ თვალსაზრისზე დგას. საბჭოთა მეცნიერების აზრით, კანონთა ახსნა-განმარტების დროს „კანონმდებლის ნებას“ ან „კანონის ნების“ დადგენა როდი ხდება: საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდებისას სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების გზით დგინდება მხოლოდ კანონში გამოხატული კანონმდებლის ნება. ის, რაც, შესაძლოა, კანონმდებლის ნება-სურვილს შეადგენდა, მაგრამ კანონმდებელს არ გამოუხატავს კანონში, რა თქმა უნდა, კანონის ფარგ-

<sup>1</sup> B. Reinach, *Zur Phänomenologie des Rechts. Die apriorischen Grundlagen bürgerlichen Rechts*, 2. Aufl., München, 1955; K. Droysen, *Vorlesungen über Enzyklopädie, Methodologie*, 4. Aufl., München, 1960; K. Engisch, *Die Idee der Konkretisierung in Recht und Rechtswissenschaft unserer Zeit*, Heidelberg, 1948; H. Betti, *Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften*, Tübingen, 1962; H. Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen, 1960; J. Hruschka, *Rechtsanwendung als methodologisches Problem* (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Herausgegeben im Auftrage der internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie, München, vol. 1946, L/4).

<sup>2</sup> K. Larenz, *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, Berlin, Heidelberg, New York, 1969

ლებს გარეთ რჩება და მას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს კანონის ახსნა-განმარტებისას<sup>1</sup>.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება ნორმის შეფარდების აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. რა ნათელიც არ უნდა იყოს სამართლის ნორმის შემფარდებლისათვის შესაფარდებლად შერჩეული სამართლის ნორმის შინაარსი, იგი ვალდებულია ყველა შემთხვევაში ახსნა-განმარტების სხვადასხვა მეთოდისა და ხერხის გამოყენებით დაადგინოს სამართლის ნორმაში მოცემული კანონმდებლის ნება და ამის საფუძველზე გადაწყვიტოს იურიდიული მნიშვნელობის საზოგადოებრივი ფაქტები. კ. მარქსი აღნიშნავდა, რომ „მოსამართლე ვალდებულია მოახდინოს კანონის ახსნა-განმარტება ცალკეულ შემთხვევებისათვის“<sup>2</sup>.

ყველა საზოგადოებაში კლასობრივ ძალთა განლაგების შესაბამისად სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების პრობლემა კლასობრივი პოზიციებიდან წყდება. ჯერ კიდევ იმპერატორმა იუსტინიანემ აკრძალა სამართლის ნორმის შემფარდებლის მიერ კანონთა ახსნა-განმარტება და ეს უფლება იმპერატორის პრივილეგიად გამოაცხადა. ფეოდალიზმის ეპოქაში აბსოლუტიზმის ჩასახვასა და განვითარებასთან ერთად დაუშვებლად იყო მიჩნეული კანონთა ახსნა-განმარტება. მხოლოდ იმპერატორის შეეძლო თავისი შეხედულებებისამებრ მოეხდინა მის მიერ დადგენილი კანონების ახსნა-განმარტება კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებისას. პრუსიის მეფემ ფრიდრიხ მეორემ 1780 წლის 14 აპრილის ბრძანებულებით დააარსა სპეციალური კომისია, რომლისთვისაც უნდა მიემართა ნორმის შემფარდებელს კანონთა ახსნა-განმარტების მიზნით. სასამართლოს არ ჰქონდა უფლება სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში თვითონ მოეხდინა კანონის ახსნა-განმარტება. 1756 წლის ბავარიის კოდექსიც შეიცავდა მითითებას კანონთა ახსნა-განმარტების აკრძალვის შესახებ; 1813 წლის 19 ოქტომბრის ბრძანებულებით აკრძალა ბავარიის სისხლის სამართლის დებულების შესახებ ყოველგვარი კომენტარების შედგენა-გაშორება. კანონთა ახსნა-განმარტება აკრძალული იყო აგრეთვე რეფორმადელ მეფის რუსეთში. რუსეთის იმპერიის ძირითადი კანონების 65-ე მუხლი კანონის სიტყვების შეცვლასა და განმარტებას დაუშვებლად მიიჩნევდა.

აბსოლუტიზმის ეპოქაში კანონთა ახსნა-განმარტების უფლება

<sup>1</sup> С. Н. Вильянский, Толкование и применение гражданско-правовых норм (сборник «Методологические материалы», ВЮЗИ, № 2, 1948, стр. 125).

<sup>2</sup> К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. I, стр. 67.

მხოლოდ კანონმდებელს ჰქონდა და, ამდენად, დასაშვებად იყო მიჩნეული მხოლოდ ავთენტური ახსნა-განმარტება. მაგრამ სინამდვილეში ამგვარი ავთენტური ახსნა-განმარტება შინაარსობრივად ძალიან შორდებოდა იმ ნორმას, რომლის ახსნა-განმარტებაც ხდებოდა. უფრო სწორი იქნება თუ ვიტყვით, რომ იგი როგორც სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საშუალება, ახალი სამართლებრივი ნორმა იყო და კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწყობად შეუზღუდველი მონარქის თვითნებობის გამოხატულებას წარმოადგენდა<sup>1</sup>.

XVIII საუკუნის პემანიზმის წარმომადგენლებიც ფეოდალური თვითნებობის აღმოფხვრის მიზნით დაუშვებლად მიიჩნევდნენ კანონთა ახსნა-განმარტებას. ფრანგი განმანათლებელი მონტესკიე, რომელიც ფეოდალური თვითნებობისა და ძალიანობის ლიკვიდაციის მიზნით გადაამუშავა სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილების თეორია, აღნიშნავდა, რომ მოსამართლეებს და სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების სხვა ორგანოების წარმომადგენლებს არ უნდა მისცემოდათ კანონთა ახსნა-განმარტების უფლება. XVIII საუკუნის ფრანგი განმანათლებლების აზრით, მოსამართლეებისათვის კანონის ახსნა-განმარტების უფლების მინიჭება საფრთხეს შეუქმნის საკანონმდებლო ხელისუფლებას, კერძოდ, მონტესკიეს მტკიცებით, სასამართლო ხელისუფლებას, რომელიც მის მიერ შემუშავებული ხელისუფლების დანაწილების თეორიის მიხედვით დამოუკიდებელ ხელისუფლებას წარმოადგენს, კანონთა ახსნა-განმარტების უფლება თუ მიეცემა. იგი მიითვისებს საკანონმდებლო ხელისუფლებას და, აზრივად, დარღვევა სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დანაწილების თეორიის პრინციპული მოთხოვნები, რაც ფეოდალური თვითნებობის ალაგმვისაკენ იყო მიმართული. მონტესკიე წერდა: „რესპუბლიკური მთავრობის დროს კონსტიტუციის ბუნებიდან უნდა გამომდინარეობდეს მოსამართლის მიერ კანონის სიტყვა-სიტყვით შესრულება, რადგან ხომ არ შეიძლება კანონის ახსნა-განმარტება მოქალაქეთა წინააღმდეგ. რომელთა ქონება, ღირსება და სიცოცხლე კანონით დაცულია“<sup>2</sup>. კანონის ახსნა-განმარტების შესახებ ასეთივე აზრს ავითარებდა პროგრესულად მოაზროვნე ბეკარიაც, რომელიც მიუთითებდა: „სისხლის სამართლის კანონთა ახსნა-განმარტების უფლე-

<sup>1</sup> Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften, Heft 84. Köln und Opladen, 1959, გვ. 24—27.

<sup>2</sup> III. Монтескье. О духе законов, СПб, 1900, стр. 81.

ბა არ შეიძლება ჰქონდეს მოსამართლეებს თუნდაც იმიტომ, რომ ისინი კანონმდებლები არ არიან“<sup>1</sup>.

XVIII საუკუნის დასავლეთ ევროპის ჰუმანიზმის წარმომადგენელთა ეს პროგრესული დებულებანი გადმოტანილ იქნა რუსეთის იმპერატორის ეკატერინე მეორის მიერ 1766 წელს შედგენილ „განაწესში“, რომელშიც ნათქვამია: „მოსამართლეებს, რომლებიც არჩევენ დანაშაულის საქმეებს, რადგანაც ისინი კანონმდებლები არ არიან, არ შეიძლება ჰქონდეთ სასჯელის შესახებ კანონთა ახსნა-განმარტების უფლება. მაშ ვის უნდა ჰქონდეს ამის უფლება? ამაზე პასუხი ასეთია: თვითმპყრობელს და არა მოსამართლეებს“<sup>2</sup>. ამრიგად, ფეოდალური თვითნებობისა და ძალადობის აღმოფხვრის მიზნით, XVIII საუკუნის ჰუმანიზმის წარმომადგენლების მიერ შემუშავებული პროგრესული დებულებანი რუსეთის იმპერატორმა გამოიყენა რეაქციული მიზნით. კერძოდ, თვითმპყრობელობისა და ფეოდალიზმის დასაცავად.

ბურჟუაზიის მიერ ფეოდალური წყობილების დამხობისა და სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დაპყრობის შემდეგ ზემოაღნიშნული შეხედულებანი კანონის ახსნა-განმარტების შესახებ თანდათანობით იცვლება. ხელისუფლების დაპატრონების შემდეგ ბურჟუაზია ცდილობს თავისი ნება-სურვილის მიხედვით მოაწესრიგოს საზოგადოებრივი ურთიერთობანი. ბურჟუაზიული სახელმწიფოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიური ჩარევის შედეგად გაფართოვდა მოსამართლეთა უფლებამოსილება. ახლა ბურჟუაზიული კანონმდებლობა მოსამართლეებისაგან მოითხოვს სამართლის ნორმით გათვალისწინებული ყველა შემთხვევის განხილვასა და გადაწყვეტას. ამიტომაც საფრანგეთის სამოქალაქო სამართლის კოდექსი მოსამართლეს ანიჭებდა კანონის ახსნა-განმარტების უფლებას და კანონის ბუნდოვანების გამო მართლმსაჯულების განხორციელებაზე უარის თქმისათვის მოსამართლეთა პასუხისმგებლობას აწესებდა.

იმპერიალიზმის ეპოქაში კლასობრივ წინააღმდეგობათა გამწვავებათან დაკავშირებით, საზოგადოებრივ ურთიერთობაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის აუცილებლობის გამო, ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება კანონის ახსნა-განმარტებას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს. იმპერიალიზმის ეპოქაში ბურჟუაზია კანონის ახსნა-განმარტებას უკავშირებს თავისი კლასობრივი ბატონობის უზ-

<sup>1</sup> Ч. Б е к а р н я, О преступлениях и наказаниях, М., 1939, стр. 145.

<sup>2</sup> Б. Ч е ч у л и н, Наказ императрицы Екатерины II. Издательство Академии Наук, 1907, стр. 17.

რუნველყოფას. საქმე ის არის, რომ მშრომელი მასების რევოლუციური მოძრაობის გამო ბურჟუაზიულ ქვეყნებში შეიძლება ძილებულ იქნეს კანონი, რომელიც მშრომელთა მიმართ ერთგვარ დათმობას ისახავს მიზნად, მაგრამ, სამაგიეროდ, ბურჟუაზიული სასამართლო სამართლის ნორმის შეფარდებისას ამ კანონის ახსნა-განმარტების გზით არარაობად აქცევს ნორმის შინაარსს და ბურჟუაზიის ინტერესთა შესაბამისად ახდენს მის შეფარდებას. კანონის ახსნა-განმარტების შესახებ ფ. ენგელსი თავის შრომაში „მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში“ წერდა: „პროლეტარიატისადმი მტრობა ისე ღრმად უდევს საფუძვლად კანონს, რომ მოსამართლენი, განსაკუთრებით მომრიგებელი მოსამართლენი, რომლებიც თვითონვე არიან ბურჟუები და რომლებთანაც უხდება პროლეტარიატს მეტწილად ურთიერთობის დაქერა. სულ ადვილად პოულობენ ამ აზრს კანონში“<sup>1</sup>.

ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, რომ ბურჟუაზიული იურისტების მიერ შედგენილი კანონები, აგრეთვე ბურჟუაზიული სასამართლოების მიერ წარმოებული კანონის ახსნა-განმარტება მხოლოდ ერთ მიზანს ისახავს, — შეავწროოს მშრომელები და განამტაცოს ბურჟუაზიის ზატონობა: „... კაპიტალისტური ქვეყნების მთლად ბურჟუაზიული და მეტწილად რეაქციული იურისტები საუკუნეების ან ათეული წლების განმავლობაში ამუშაებდნენ ფრიად დეტალურ წესებს, წერდნენ ისეთი კანონებისა და კანონთა განმარტებების ათეულ და ასეულ ტომებს, რომლებიც ავიწროებენ მუშას, ხელ-ფეხს უბორკავენ ღარიბს, ათას ხრიკსა და დაბრკოლებას უქმნიან ხალხის წრის ყოველ უბრალო კაცს... აქ ყველაფერი მოფიქრებული და აწონილ-დაწონილია თუ როგორ „მოაშთონ“ ღარიბი. აქ ათასობით არიან ბურჟუაზიული ადვოკატები და მოხელეები..., რომლებსაც შეუძლიათ ისე განმარტონ კანონები, რომ მუშამ და საშუალო გლეხმა ვერასოდეს ვერ გაარღვიოს ამ კანონების მავთულიანი ხლართები“<sup>2</sup>.

თანამედროვე ბურჟუაზიულ სამართალში კანონის ახსნა-განმარტება რეაქციულ მიზნებს ემსახურება. გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის უმაღლესმა სასამართლომ გფრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის მეთოთხმეტე პარაგრაფის პირველი ნაწილის პირველი პუნქტის ახსნა-განმარტების საფუძველზე 1955 წლის 4 ივნისს მიიღო დადგენილება, რომლის მიხედვითაც მასობრივი და საყოველ-

<sup>1</sup> ფ. ენგელსი, მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში, ტფ., 1935, გვ. 256.

<sup>2</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 28, გვ. 334.

თაო გაფიცვა შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ძალადობა, მიმართული კონსტიტუციური წყობილების შეცვლისაკენ. რასაც ითვალისწინებს გერ-ის სისხლის სამართლის კანონმდებლობა<sup>1</sup>.

საბჭოთა სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტებაც კლასობრივ ხასიათს ატარებს, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში კანონთა ახსნა-განმარტებას არა აქვს სხვა მიზანი, გარდა მშრომელთა ფართო მასების ინტერესების დაცვისა, რადგანაც საბჭოთა საერთო-სახალხო სამართალი გამოხატავს მთელი საბჭოთა ხალხის ნებას.

საბჭოთა სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება ნიშნავს ნორმის შინაარსის როგორც გარკვევას (Уяснение), ასევე განმარტებასაც (Разъяснение). გარკვევა ეწოდება ნორმის შინაარსის გაგებას თვით ინტერპრეტატორის, ე. ი. იმ პირის მიერ, რომელიც ახდენს ნორმის შინაარსის დადგენას. ნორმის გარკვევა წარმოადგენს სამართლის ნორმის შეცნობას „თავისთვის“. მაგალითად, ნოტარიუსი, რომელიც ამოწმებს ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებას, თავისთვის ახდენს სათანადო სამართლებრივი ნორმის ახსნა-განმარტებას, მაგრამ ამ ახსნა-განმარტებას არა აქვს განსაკუთრებული გარეგნული ფორმა.

განმარტება ნიშნავს ინტერპრეტატორის მიერ სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენას მისი სწორი შეფარდებისათვის როგორც იმ პირის მიერ. ვინც ახდენს მის ახსნა-განმარტებას, ასევე სხვა პირების მიერაც. გარკვევისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმის განმარტების გადმოცემა ხდება განსაკუთრებული გარეგნული ფორმით. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო თავის განმარტებას გვაძლევს სპეციალურად მიღებული დადგენილების ფორმით.

სამართლის ნორმის გარკვევასა და განმარტებას შორის ის განსხვავებაა, რომ ახსნა-განმარტების დროს, უპირველეს ყოვლისა, ხდება ნორმის გარკვევა, ხოლო შემდეგ განმარტება. ამასთან მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ ნორმის ახსნა-განმარტების ფარგლები ხანდახან იზღუდება მხოლოდ ნორმის შინაარსის გარკვევით. მაგალითად, თანამდებობის პირი სამართლის ნორმის გარკვევის შემდეგ იცავს და იყენებს ნორმით დადგენილ წესებს, რის შემდეგაც აღარ არის საჭირო მოცემული ნორმის ახსნა-განმარტება.

სამართლებრივი ნორმის ახსნა-განმარტების პროცესში დიდი მნიშვნელობა აქვს სამართლებრივ შეცნობას, რომლის მაღალი დონე უზრუნველყოფს სამართლის ნორმის სწორ ახსნა-განმარტებას. ამასთან თავის მხრივ, სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება მოსახლეო-

<sup>1</sup> Neue juristische Wochenschrift. Heft 10. გვ. 231.

ბაში მართლშეგნებისა და იურიდიული კულტურის ამაღლების საშუალებაა. საქმე ის არის, რომ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების დროს სდება ნორმის ნამდვილი შინაარსის დადგენა, რომელიც ხელს უწყობს მართლშეგნების განმტკიცებას მოსახლეობის ფართო წრეებში.

მეცნიერულ ლიტერატურაში გვხვდება სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების სხვადასხვა კლასიფიკაცია. ჩვენი აზრით, ყველაზე მიზანშეწონილია სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტების შემდეგი კლასიფიკაცია: სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტება იმ სუბიექტების მიხედვით, რომლებიც ახდენენ ახსნა-განმარტებას. ანუ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება მისი სავალდებულო ძალის მიხედვით; სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტება სხვადასხვა ჩერხისა და მეთოდის გამოყენებით; სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება შედეგების, ანუ მოცულობის მიხედვით.

სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტების უფლება აქვს ყველა სუბიექტს. ვინც კი დაინტერესდება ნორმის შინაარსის დადგენით. მაგრამ ყველა ამ ახსნა-განმარტებას ერთნაირი ძალა არა აქვს. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება იმ სუბიექტების მიხედვით, რომლებიც ახდენენ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას, აგრეთვე ამ ახსნა-განმარტებათა სავალდებულო ძალის მიხედვით შეიძლება იყოს ოფიციალური და არაოფიციალური.

კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოს ან მისი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციის მიერ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას, რომელსაც სავალდებულო ძალა აქვს, ეწოდება ოფიციალური ახსნა-განმარტება. სამართლის ნორმის ოფიციალურ ახსნა-განმარტებას გამოხატევენ შეაბამისი ორგანოები სხვადასხვა აქტის სახით (ბრძანებულება, დადგენილება და ა. შ.). ოფიციალური ახსნა-განმარტება ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით: იგი უნდა ემყარებოდეს კანონს; გამოცემული უნდა იყოს კომპეტენტური ორგანოს მიერ; ამას გარდა, მისი გამოცემა უნდა მოხდეს განსაზღვრული ფორმისა და წესის დაცვით.

სამართლის ნორმის ოფიციალური ახსნა-განმარტების სახეებია: ნორმატული, ანუ ლეგალური (ზოგადი), კაზუალური (ინდივიდუალური) და სასამართლო.

ნორმატული, ანუ ლეგალურია ახსნა-განმარტება, რომელსაც, ისევე როგორც სამართლის ნორმას, გააჩნია ზოგადი ხასიათი და იგი სავალდებულოა ყველა იმ შემთხვევისათვის, რომელიც დაკავშირებულია ახსნა-განმარტებისათვის შერჩეული ნორმის შინაარსთან. სრულყოფილი კონსტიტუციის 49-ე მუხლის „ვ“ პუნქტის მიხედვით კა-

ნონთა ახსნა-განმარტების უფლება აქვს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმს. ნორმატული ახსნა-განმარტების უფლება აქვს აგრეთვე სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსაც. მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების კანონთა ახსნა-განმარტების უფლება აქვთ ამ რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმებსა და მინისტრთა საბჭოებს. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს შესახებ არსებული დებულების მე-9 მუხლის „ვ“ პუნქტის მიხედვით, სასამართლო საქმეების განსილვისას კანონმდებლობის შეფარდების საკითხებზე სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების უფლება გააჩნია სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს. ზოგჯერ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას ახდენს აგრეთვე სსრ კავშირის შრომისა და ხელფასის სახელმწიფო კომიტეტი და საკავშირო პროფსაბჭოს სამდივნო.

ნორმატული (ლეგალური) ახსნა-განმარტების სახეა სამართლის ნორმის ავთენტური ახსნა-განმარტება. იგი საქიროა მაშინ, როდესაც აუცილებელია ამა თუ იმ სამართლის ნორმის შეფარდების ახალ მიმართულებათა განსაზღვრა ან მოცემული ნორმის შეფარდების პრაქტიკის შეცვლა. ამიტომ სამართლის ნორმის ავთენტურ ახსნა-განმარტებას ახდენს ის ორგანო, რომელმაც დაადგინა მოცემული ნორმა. რადგანაც ავთენტური ახსნა-განმარტება არის მოცემული ნორმის დამდგენი ორგანოს ახსნა-განმარტება. ამის გამო ძალიან ხშირად მიუთითებდნენ, რომ ავთენტური ახსნა-განმარტება საერთოდ არ წარმოადგენს ახსნა-განმარტებას; ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს ახალი სამართლებრივი ნორმის დადგენას. სამართლის ისტორიული სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი სავინი აღნიშნავდა, რომ თვით კანონმდებელი ახდენს ავთენტურ ახსნა-განმარტებას, რომელიც ნორმის ახსნა-განმარტებაზე უფრო მეტად ნიშნავს ახალი სამართლებრივი ნორმის დადგენას. ამიტომაც ავთენტური ახსნა-განმარტება არ შეიძლება ჩაითვალოს ახსნა-განმარტებად<sup>1</sup>. სავინის ეს მოსაზრება შემდეგში გაიზიარეს რევოლუციამდელი რუსეთის ბურჟუაზიულმა მეცნიერებმა ნ. კორკუნოვმა, გ. შერშელევიჩმა, ვ. ხვოსტოვმა და სხვ.<sup>2</sup>

თანამედროვე ბურჟუაზიული მეცნიერება ცნობს ავთენტურ ახსნა-განმარტებას, რადგანაც იგი საშუალებას აძლევს გაბატონებულ

<sup>1</sup> Friedrich — Carl von Savigny, System des heutigen römischen Rechts, Bd. I, Berlin, 1840, გვ. 120.

<sup>2</sup> Н. М. Коркунов, Лекции по общей теории права, изд. 8, 1908, стр. 347; Г. Ф. Шершелевич, Общая теория права, вып. IV, М., 1912, стр. 726; В. М. Хвостов, Общая теория права, элементарный очерк, М., 1911, стр. 107.

კლასებს იმპერიალიზმის ეპოქაში კლასობრივ ძალთა განლაგების შესაბამისად განსაზღვრონ სამართლებრივ ნორმათა შეფარდების ახალ-ახალი მიმართულებანი და გადაუხვიონ კონსტიტუციურ მოთხოვნებს.

საბჭოთა საზოგადოებაში სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება უფლებამოსილია მოახდინოს ნორმატული ახსნა-განმარტება სოციალისტური კანონიერების განმტკიცების მიზნით. სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოების მიერ გამოცემული ოფიციალური ახსნა-განმარტების აქტები არ შეიცავს სამართლის ახალ ნორმებს. რითაც ოფიციალური ახსნა-განმარტების აქტები განსხვავდება სამართლის შემქმნელი აქტებისაგან. ავთენტური ახსნა-განმარტება მიზნად ისახავს სამართლის ნამდვილი აზრის დადგენას. ავთენტური ახსნა-განმარტება არ ადგენს სამართლის ახალ ნორმას. იგი ემყარება მხოლოდ არსებულ კანონს, ამიტომაც ავთენტური ახსნა-განმარტების აქტსა და იმ სამართლებრივი ნორმის მოქმედების საზღვრები, რომლის ახსნა-განმარტებასაც ვახდენთ, ერთმანეთს ემთხვევა. ავთენტური ახსნა-განმარტება ვრცელდება იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე, რომლის მოწესრიგებასაც ისახავს ახსნა-განმარტებისათვის შერჩეული სამართლებრივი ნორმა. ამრიგად, ავთენტურ ახსნა-განმარტებას უუქცევითი ძალა აქვს, რაც, როგორც წესი, არ არის დამახასიათებელი ახალი სამართლებრივი ნორმისათვის.

ავთენტური ახსნა-განმარტება მიზნად ისახავს სამართლის ნორმაში მოცემული კანონმდებლის ნების დადგენას ცხოვრების კონკრეტულ შემთხვევასთან დაკავშირებით. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1944 წლის 8 ივლისის ბრძანებულებით დადგენილია, რომ ქორწინება იწარჩუნებს კანონიერ ძალას, უკეთუ ამ ბრძანებულების გამოცემამდე ფაქტურ ქორწინებაში მყოფი პირები თავიანთ ურთიერთობას გააფორმებენ ქორწინების რეგისტრაციის გზით. მაგრამ სასამართლო პრაქტიკაში წამოიჭრა საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ მოიქცნენ მეუღლეები იმ შემთხვევაში, როდესაც ერთ-ერთის გარდაცვალების ან ფრონტზე უგზო-უკვლოდ დაკარგვის გამო არ არსებობს საქორწინო რეგისტრაციის შესაძლებლობა. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1944 წლის 10 ნოემბერს განმარტა, რომ 1944 წლის 8 ივლისის ბრძანებულება არ ვრცელდება ამგვარ შემთხვევაზე. ზემოაღნიშნულ გარემოებათა არსებობისას პირებს უფლება აქვთ სასამართლოს მიმართონ განცხადებით ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვლილად ან უგზო-უკვლოდ დაკარგულად აღიარების შესახებ ადრე მოქმედი კანონმდებლობის საფუძველზე.

საბჭოთა სამართლის ისტორიაში ავთენტური ახსნა-განმარტების მაგალითია აგრეთვე სსრ კავშირის სახკომსაბჭოს, სკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და საკავშირო პროფკავშირების ცენტრალური საბჭოს 1939 წლის 9 იანვრის განმარტება, რომელიც ეხება მათ მიერ 1938 წლის 28 დეკემბერს გამოცემულ დადგენილებას „შრომის დისციპლინის მოწესრიგების, სახელმწიფო სოციალური დაზღვევის პრაქტიკის გაუმჯობესებისა და ამ საქმეში ბოროტმოქმედებებთან ბრძოლის ღონისძიებათა შესახებ. „სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ, სკპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა და საკავშირო პროფკავშირების ცენტრალურმა საბჭომ 1939 წლის 9 იანვრის აქტში მოგვცა ავთენტური ახსნა-განმარტება „მოცდენის“ ცნებისა, რომელიც გვხვდება 1938 წლის 28 დეკემბერს მიღებულ დადგენილებაში.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1965 წლის 4 მარტის ბრძანებულების „მშვიდობისა და კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულობათა და აგრეთვე დანაშაულის ჩადენის დროისაგან დამოუკიდებლად სამხედრო დანაშაულობათა ჩამდენ პირთა დასჯის შესახებ“ — ავთენტურ ახსნა-განმარტებას წარმოადგენს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1965 წლის 3 სექტემბრის დადგენილება, რომელშიც განმარტებულია, რომ ზემოაღნიშნული ბრძანებულება ვრცელდება იმ საბჭოთა ადამიანებზეც, რომლებიც დიდი სამამულო ომის პერიოდში (1941-1945 წწ.) ეწეოდნენ აქტიურ დამსჯელობით საქმიანობას, პირადად მონაწილეობდნენ მკვლელობასა და საბჭოთა ადამიანების დასახიჩრებაში.

ოფიციალური ახსნა-განმარტების სახესხვაობაა აგრეთვე კაზუალური ახსნა-განმარტება. იგი სამართლის ნორმის ისეთი ახსნა-განმარტებაა, რომელიც წარმოებს კონკრეტული შემთხვევის (კაზუსის) მიმართ და ამიტომაც მას არა აქვს ზოგადი ხასიათი. კაზუალური ახსნა-განმარტება სავალდებულოა მხოლოდ იმ კონკრეტული პირებისათვის, რომელთა საქმიანობასთანაც დაკავშირებულია მოცემული ახსნა-განმარტება. ამგვარ ახსნა-განმარტებას ადგილი აქვს უმთავრესად უშუალოდ სამართლის ნორმის შეფარდებისას და იგი მოცემულია სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებში (სასამართლოს გადაწყვეტილებებში, განაჩენებში, განსაზღვრებებში). აგრეთვე სხვა კომპეტენტური ორგანოების გადაწყვეტილებებში.

ოფიციალური ახსნა-განმარტების განსაკუთრებულ და გავრცელებულ სახეს წარმოადგენს სასამართლო ახსნა-განმარტება. სასამართლოს ყველა საქმიანობა დაკავშირებულია სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებასთან. ჩამდენადაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის კონკრეტული ფაქტების სამართლებრივი გზით მოწესრიგებისას სა-

სამართლო ახდენს შესაფარდებლად შერჩეული სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას. ამვე საქმიანობას აწარმოებენ სახელმწიფო ზელისუფლების სხვა ორგანოები და თანამდებობის პირებიც. რომლებიც სამართლის ნორმებს უფარდებენ მათი კომპეტენციის ფარგლებში.

კაპიტალისტურ ქვეყნებში სასამართლო ახსნა-განმარტების შესახებ ფ. ენგელსი შრომაში „ბეკდვითი სიტყვის შესახებ პრუსიული კანონების კრიტიკისათვის“ მიუთითებდა, რომ ბურჟუაზიული „კანონები იმდენად განუსაზღვრელი სახით არის ჩამოყალიბებული და ეს კანონები იმდენად ფართო და თვითნებური ახსნა-განმარტებების შესაძლებლობას ქმნიან, რომ მათ შესახებ მსჯელობისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს სასამართლო პრაქტიკას. საერთოდ, საექვო და გაუგებარი შემთხვევებს დროს სასამართლო პრაქტიკას უღიღესი ზეგავლენა ჰქონდა კანონმდებლობის ახსნა-განმარტებაზე“<sup>1</sup>.

სამრეწველო კაპიტალიზმის ეპოქაში, როდესაც ბურჟუაზია თავისი მდგომარეობის განმტკიცებას ცდილობდა და მისი სამართლებრივი იდეოლოგია ჯერ კიდევ ბურჟუაზიული დემოკრატიის პრინციპებს ემყარებოდა, იურიდიული მეცნიერება სამართლის ნორმის შეფარდებას განიხილავდა როგორც ფორმალურ-ლოგიკურ ოპერაციას, რომელიც ემყარება სასამართლო სილოგიზმის წესებს. სამართლის ისტორიული სკოლის თვალსაზრისით, სამართალი ლოგიკურად დასარულებული სოციალური მოვლენაა, რომელშიც სამართლის ნორმის შემფარდებელს ყოველთვის შეუძლია იპოვნოს შესაფარდებლად საჭირო ნორმა დიდი წანამძღვრის სახით. ამ სკოლის წარმომადგენელთა აზრით, სამართლის შეფარდება სასამართლო სილოგიზმითა, სადაც დიდი წანამძღვარი არის სამართლის ნორმა, მცირე წანამძღვარი — სამართლით მოსაწესრიგებელი იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტი. დასკვნა კი — სასამართლოს მიერ გამოტანილი დადგენილება. სასამართლო სილოგიზმის თეორია, რომელიც სამრეწველო კაპიტალიზმის ეპოქაში სამართლის ნორმის შეფარდების საფუძველს წარმოადგენდა, იმ მოსაზრებას ემყარება, რომ მოსამართლის პიროვნებას და მის მართლშეგნებას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს საქმის გადაწყვეტისას, მოქმედი სამართლის სისტემა, სრულია, მასში მოიძებნება ყველა ნორმა, რომელიც, საჭიროა იურიდიული მნიშვნელობის ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად და მოსამართლეს ისლა დარჩენია, კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობას მექანიკურად შეუფარდოს სამართლის სისტემიდან შერჩეული ნორმა.

<sup>1</sup> К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. II, стр. 238—239.

იმპერიალიზმის ეპოქაში ბურჟუაზიული კანონიერების კრაზისის გამო, იწყება სამართლის ლოგიკური დასრულებულობის თეორიის კრიტიკა. ბურჟუაზიულ იურიდიულ მეცნიერებაში ჩნდება თავისუფალი სამართლის სკოლა, რომელიც უკვე მოითხოვს საქმეების თავისუფალ სასამართლო განხილვას. ამ სკოლის მოძღვრების მიხედვით, სამართლის ნორმის შემფარდებელი აქტიური ფიგურაა, რომელსაც უნდა გააჩნდეს განსაკუთრებული ინტუიცია და სამართლებრივი შეგნება. ბურჟუაზიულ ქვეყნებში სამართლის ნორმის შემფარდებლის მიერ კანონის შინაარსის გაგება და მისი შეფარდება მსხვილი მონოპოლისტების ინტერესთა დაცვას ემსახურება.

საბჭოთა იურიდიული მეცნიერების თვალსაზრისით, სასამართლო საქმიანობის თავისებურებათა გამო ყველა სასამართლო უნდა ახდენდეს ნორმის ახსნა-განმარტებას. საბჭოთა სამართლის ნორმები ჩვენი ქვეყნის ყველა მშრომელის ნებას გამოხატავს და ისინი ზოგადი ხასიათის ნორმატული აქტებია. ამ ზოგადი ხასიათის ნორმების შეფარდება კონკრეტული შემთხვევებისათვის მხოლოდ იმის შემდგაა შესაძლებელი, როდესაც ნორმით გათვალისწინებული შემთხვევის ყველა მხარეთა და იურიდიული მნიშვნელობის კონკრეტულ ფაქტს შორის კავშირები დადგინდება შესაფარდებლად შერჩეული ნორმის ახსნა-განმარტების გზით. მოსამართლე, ტრადიციული ბურჟუაზიული შეხედულებისაგან განსხვავებით, საქმეს წყვეტს იმის მიხედვით, თუ როგორ აქვს მას გაგებული აბსტრაქტული სამართლებრივი ნორმის მოთხოვნები კონკრეტული ფაქტების მიმართ. სსრ კავშირის კონსტიტუციის 112-ე მუხლის, აგრეთვე სსრ კავშირის, მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების სასამართლო წყობილების შესახებ კანონმდებლობის მე-9 მუხლის თანახმად, მართლმსაჯულების განხორციელებისას მოსამართლენი და სახალხო მსაჯულნი დამოუკიდებელი არიან და მხოლოდ კანონს ექვემდებარებიან. მაგრამ ეს მითითება სრულიადაც არ გამორიცხავს კანონის ახსნა-განმარტების აუცილებლობას სასამართლოს მიერ საქმეების განხილვის დროს. საქმე ის არის, რომ მოსამართლეს შეუძლია დაემორჩილოს კანონს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან სწორად შეძლო კანონის შინაარსის გაგება. სამართლის ნორმის შინაარსი კი შეუძლებელია სწორად იქნეს გაგებული მისი ახსნა-განმარტების გარეშე. სასამართლო ახსნა-განმარტებას სავალდებულო ძალა აქვს მხოლოდ იმ კონკრეტულ საქმეზე, რომლის განხილვა ხდება მოცემულ შემთხვევაში ამით იგი განსხვავდება ოფიციალური ახსნა-განმარტების სხვა სახეებისაგან. კერძოდ, ნორმატული (ლეგალური) და ავთენტური ახსნა-

განმარტებისაგან, რომელსაც სავალდებულო ძალა აქვს ყველა შემთხვევისათვის.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებაზე, რომელიც გამოტანილია არა კონკრეტულ საქმეებთან დაკავშირებით, არამედ საერთო წესით. უკანასკნელ პერიოდში საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებათა იურიდიული ბუნების განსაზღვრასთან დაკავშირებით ადგილი ჰქონდა დისკუსიას. მეცნიერთა ერთი ჯგუფი დისკუსიის პროცესში იმ აზრს ავითარებდა, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებანი, რომლებშიც მოცემულია სახელმძღვანელო მითითებანი, წარმოადგენს კანონის ჩვეულებრივ ახსნა-განმარტებას. ზოგიერთები კი იმ თვალსაზრისზე იდგნენ, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს დადგენილებას, რადგანაც იგი შეიცავს სახელმძღვანელო მითითებას, სავალდებულო ძალა აქვს. დისკუსიის დროს გამოითქვა ისეთი მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით სსრ კავშირის უმაღლეს სასამართლოს სახელმძღვანელო მითითებას სამართლის წყაროს მნიშვნელობა აქვს.

ამ საკითხში განსაკუთრებული სიცხადე და გარკვეულობა შეიტანა სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს 1957 წლის 12 თებერვლის დებულებამ, რომელშიც ნათქვამია, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი სასამართლოებს აძლევს სახელმძღვანელო ახსნა-განმარტებებს სასამართლო საქმეების განხილვისას კანონმდებლობის შეფარდების საკითხებთან დაკავშირებით. ამრიგად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის სახელმძღვანელო მითითებანი წარმოადგენს კანონის ახსნა-განმარტებას.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის სახელმძღვანელო მითითებებს, როგორც სასამართლო ახსნა-განმარტებას, გააჩნია სპეციფიკური თავისებურებანი. უპირველეს ყოვლისა, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის ახსნა-განმარტებას აქვს სახელმძღვანელო მნიშვნელობა და იგი სავალდებულოა საბჭოთა სასამართლო ორგანოების მთელი სისტემისათვის. გარდა ამისა, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი უფლებამოსილია მოახდინოს არა ყველა კანონის ახსნა-განმარტება. არამედ მხოლოდ ისეთებისა. რომლებიც სასამართლოებმა უნდა შეუფარდოს იურიდიული მნიშვნელობის კონკრეტულ ფაქტებს. დამახასიათებელია ისიც, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი უფლებამოსილია მოახდინოს მხოლოდ მოქმედი კანონების ახსნა-განმარტება. მას არა აქვს უფლება მოგვეცეს ახსნა-განმარტება ისეთი წესების შე-

საქმენლად, რაც კანონით არ არის გათვალისწინებული და კანონის აზრისაგან არ გამომდინარეობს. მაგრამ თუკი ცხადი გახდება, რომ ასეთი წესების შექმნის გარეშე მოქმედი კანონის ახსნა-განმარტება შეუძლებელია, ამ შემთხვევაში სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს უფლება აქვს წარდგინებით შევადეს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმში ამა თუ იმ კანონის ახსნა-განმარტების თაობაზე.

იმ სუბიექტთა მიხედვით, რომლებიც ახდენენ სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას, ოფიციალური ახსნა-განმარტების გარდა არსებობს არაოფიციალური ახსნა-განმარტებაც.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება დაკავშირებულია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამართლის რეალიზაციასთან, ამიტომაც სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენით დაინტერესებულია ყველა, ვინც კი იყენებს სამართლის ნორმას. შეუძლებელია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამართლის ნორმის განხორციელება. თუ მის შესახებ წარმოდგენა არა აქვთ არა მარტო მოსამართლეებსა და სხვა თანამდებობის პირებს, არამედ სამართლის დანარჩენ სუბიექტებსაც. ამიტომაც ყველა პირი, რომელიც თავის საქმიანობას ეკავშირებს სამართლის ნორმის მოთხოვნებს, დაინტერესებულია სამართლის ნორმის შინაარსის შეცნობით. აქედან წარმოდგება სამართლის ნორმის არაოფიციალური ახსნა-განმარტების აუცილებლობა.

სამართლის ნორმის ოფიციალური ახსნა-განმარტებისაგან განსხვავებით, არაოფიციალურ ახსნა-განმარტებას სავალდებულო ძალა არა აქვს, რადგანაც ამ ახსნა-განმარტებას იძლევა არაკომპეტენტური ორგანოები და პირები. იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ნორმის ახსნა-განმარტებას ახდენს არაკომპეტენტური სახელმწიფო დაწესებულებები და თანამდებობის პირები, მას სავალდებულო ძალა არა აქვს ნორმის შემფარდებლისათვის. მაგალითად, სასამართლო პროცესზე პროკურორის მიერ წარმოთქმული სიტყვა, რომელიც შეიცავს შესაფარდებლად შერჩეული ნორმის ახსნა-განმარტებას, სავალდებულო არ არის სასამართლოსათვის. არაოფიციალურია აგრეთვე იმ ნორმის ახსნა-განმარტება, რომელსაც ხშირად ვხვდებით ლექციებში, სახელმძღვანელოებში, სამეცნიერო ლიტერატურასა და ა. შ.

არაოფიციალური ახსნა-განმარტების ძალა გამოიხატება მის დასბუთებულობასა და დამაჯერებლობაში, ამიტომ, მართალია, მას სავალდებულო ძალა არა აქვს, მაგრამ სამართლის ნორმის არაოფიციალური ახსნა-განმარტება მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს არა მარტო სამართლის ნორმის შემფარდებაზე, არამედ საკანონმდებლო საქმიანობაზეც. ამ გარემოებით უნდა აიხსნას ის, რომ რომის სამარ-

თალში არაოფიციალურ ახსნა-განმარტებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და იგი სავალდებულო იყო სასამართლოებისათვის. რომელი იურისტების (გაიუსი, ულპიანე, პაპინიანე და სხვ.) შეხედულებებს მოქმედი სამართლის შესახებ სასამართლოები სავალდებულოდ მიიჩნევდნენ. ამის გამო რომელ იურისტებს, რომლებიც კერძო პირები იყვნენ, ხშირად იმპერატორებიც კი მიმართავდნენ კონსულტაციებისათვის სამართლის ნორმის შეფარდების საკითხებზე.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება იმ მეთოდებისა და ხერხების მიხედვით, რომლებსაც იყენებენ სამართლის ნორმის შინაარსის დასადგენად, შემდეგ სახეებად იყოფა: გრამატიკული, ლოგიკური, სისტემატური და ისტორიულ-პოლიტიკური. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ამ ხერხებზე და სამართლის ნორმის შეფარდების დროს მათი გამოყენების შესაძლებლობაზე პირველად მიუთითა სავინმა<sup>1</sup>. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ზემოაღნიშნული ხერხების გამოყენების თაობაზე სავინის მითითებებს დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა<sup>2</sup>. ზოგჯერ იურიდიულ ლიტერატურაში გვხვდება მითითება ე. წ. ტელეოლოგიური ახსნა-განმარტების შესახებაც. იგი ნიშნავს სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას ნორმის მიზნის დადგენისათვის, მაგრამ როგორც იურიდიულ ლიტერატურაში ხშირად აღუნიშნავთ, ნორმის ყოველგვარი ახსნა-განმარტება მისი შეფარდების პროცესში ყოველთვის ტელეოლოგიურია და ამიტომაც ტელეოლოგიური ახსნა-განმარტება, როგორც ახსნა-განმარტების დამოუკიდებელი ხერხი, არ შეიძლება არსებობდეს<sup>3</sup>.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში აუცილებელია ნორმის გრამატიკული ახსნა-განმარტება, რომელსაც მეცნიერულ ლიტე-

---

<sup>1</sup> სავინი აღნიშნავდა: „Soweit... ist die Auslegung jedes anderen ausgedrückten nicht verschieden. Das Eigentümliche derselben sich aber, wenn wir sie in ihre Bestandteile zerlegen. So müssen wir in ihr vier Elemente unterscheiden: ein grammatisches, logisches, historisches und systematisches (Savigny, System... გვ. 213).

<sup>2</sup> F. Müller, Normstruktur und Normativität, Berlin, 1966, გვ. 44; K. Larenz, Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Berlin, Heidelberg, New York, 1969, გვ. 300 — 301.

<sup>3</sup> კ. კონგი წერს: „Juristische Interpretation ist als angewandete immer teleologisch. Juristische Sätze müssen immer ausgelegt werden im Hinblick auf die praktische, ethische Ausgabe; sie können nicht völlig unter Außerachtlassung dieser Ausgabe ausgelegt werden, und bei der Abwägung möglicher Auslegungsergebnisse und Auslegungsgesichtspunkte kann der Jurist dieses Ziel nicht außer acht lassen“ (Coing, Die juristischen Auslegungsmethoden... გვ. 24).

რატურაში ხშირად სიტყვიერ (ფილოლოგიურ) ახსნა-განმარტებასაც უწოდებენ. სამართლის ნორმის გრამატიკული ახსნა-განმარტება მიზნად ისახავს იმ სიტყვების შინაარსის დადგენას, რომლითაც გადმოცემულია სამართლებრივი ნორმა კანონმდებლის მიერ. მეცნიერების არც ერთ დარგს ისე არ ახასიათებს დებულება „თავიდანვე იყო სიტყვა“, როგორც იურიდიულ მეცნიერებას. კანონმდებელი სამართლებრივი ნორმის შინაარსის გადმოცემის დროს ეხება საგნებს, მოვლენებს, მოქმედებებს და ა. შ. კანონმდებელი მათ ახასიათებს ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში გავრცელებული სიტყვების საშუალებით. ამასთან მის მიერ გამოყენებული სიტყვების მეშვეობით ნორმის შინაარსის გადმოცემისას იგი ემყარება გრამატიკის წესებს. ამიტომაც, კანონმდებლის მიერ დადგენილი სამართლებრივი ნორმის შინაარსის გასაგებად, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა დადგინდეს იმ სიტყვების მნიშვნელობა, რომლითაც გადმოცემულია სამართლის ნორმა. ყურადღება მიექცეს სამართლის ნორმის ტექსტში ცალკეულ სიტყვათა გრამატიკულ ურთიერთკავშირსა და დამოკიდებულებას.

იმ სიტყვების მნიშვნელობისა და გრამატიკული ურთიერთკავშირის თავისებურებათა გაგებას, რომლითაც სამართლებრივ ნორმაში კანონმდებლის ნება და აზრია გადმოცემული, ნორმის გრამატიკული ახსნა-განმარტება ეწოდება.

უპირველეს ყოვლისა, გრამატიკული ახსნა-განმარტების დროს შეუძლებელია სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენა ნორმაში მოცემული სიტყვების გრამატიკული ფორმების გაუთვალისწინებლად. მაგალითად, სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 485-ე მუხლი ადგენს, რომ ზიანი, რომელიც მოქალაქემ საფრთხეში მყოფი სოციალისტური ქონების გადარჩენის დროს განიცადა, უნდა აანაზღაუროს ორგანიზაციამ, რომლის ქონების გადარჩენასაც დაზარალებულმა ცდილობდა. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მიერ დადგენილი ამ ნორმის ახსნა-განმარტებისას განსაკუთრებულად მნიშვნელობა აქვს სიტყვა „გადარჩენის“ გრამატიკულ ფორმასა და დანიშნულებას. კანონმდებელი ამ სიტყვას იყენებს ორი გრამატიკული ფორმით: უპირველეს ყოვლისა, სამართლის ნორმაში ნათქვამია, რომ ზიანი, რომელიც მოქალაქემ საფრთხეში მყოფი სოციალისტური ქონების გადარჩენის დროს განიცადა, უნდა ანაზღაურდეს. გარდა ამისა, ნორმა ადგენს, რომ ზიანი უნდა აანაზღაუროს იმ ორგანიზაციამ, რომლის ქონების გადარჩენასაც ცდილობდა დაზარალებული. სიტყვა „გადარჩენის“ სხვადასხვა გრამატიკული ფორმის შესწავლას იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ ამ ნორმის მიხედვით მნიშვნელობა არა აქვს. შეძლო თუ ვერა მოქალაქემ სოციალისტური ქო-

ნების გადარჩენა. სამართლის ნორმის მთავარი აზრი ის არის, რომ სოციალისტური ქონების გადარჩენით გამოწვეული ზიანი, რომელიც მოქალაქემ განიცადა, უნდა ანაზღაურდეს.

გრამატიკული ახსნა-განმარტების დროს შედევლობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, თუ კანონმდებელი რა აზრით იყენებს მოცემულ სიტყვას. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 134-ე მუხლით დადგენილი სამართლებრივი ნორმა ეხება მთავარ და საკუთვნებელ ნივთს. კანონმდებელი ამ ნორმაში თვითონ განმარტავს საკუთვნებელ ნივთის ცნებას და მიუთითებს იმის შესახებ, თუ რა აზრით იყენებს იგი ამ ცნებას. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ზემოაღნიშნულ მუხლში ნათქვამია: „საკუთვნებელი. ესე იგი ნივთი, რომელიც მთავარი ნივთის სამსახურისთვისაა განკუთვნილი და რომელსაც მასთან საერთო სამეურნეო დანიშნულება აკავშირებს“. მაგრამ როდესაც კანონმდებელი სამართლის ნორმაში გამოყენებულ ცნებებსა და სიტყვებს თვითონ არ აძლევს რაიმე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას შინაარსის მიხედვით და ამის გამო ნორმა არ შეიცავს კანონმდებლის განმარტებას, მაშინ სამართლის ნორმის სიტყვებს აუცილებელია მივცეთ ის მნიშვნელობა, რომელიც მას გააჩნია ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 297-ე მუხლით დადგენილია სამართლებრივი ნორმა, რომელიც ეხება დამქირავებლის უფლებას ჩაისახლოს სხვა მოქალაქე თავის დაქირავებულ სადგომში. ამ ნორმის მიხედვით, დამქირავებელს უფლება აქვს დადგენილი წესით ჩაისახლოს თავის საცხოვრებელ სადგომში მეუღლე. შვილები, მშობლები, სხვა ნათესავები და მისი სარჩენი შრომისუუნარო პირები, თუ აქვს წერილობითი თანხმობა იმავე სადგომში მცხოვრები თავისი ოჯახის ყველა სრულწლოვანი წევრისა. ამავე ნორმით დადგენილია, რომ მშობლებთან მათი არასრულწლოვანი შვილების ჩასახლებისათვის ოჯახის დანარჩენი წევრების თანხმობა საჭირო არ არის. აღნიშნულ სამართლებრივ ნორმაში სიტყვა „მშობლები“ გამოყენებულია ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში გავრცელებული აზრით და გულისხმობს დედასა და მამას.

გრამატიკული ახსნა-განმარტების დროს მნიშვნელობა აქვს სპეციალური იურიდიული და ტექნიკური ტერმინების აზრის დადგენას. იურიდიულ ტერმინებს ის მნიშვნელობა აქვს, რომ მათი გამოყენებით კანონმდებელი ნორმაში გადმოსაცემ აზრს სისრულესა და გარკვეულებას აძლევს. მაგალითად, იურიდიული ტერმინი „პირის ხელშეუხებლობა“ მხოლოდ იმაზე მიუთითებს, რომ სასამართლოს დადგენილების ან პროკურორის სანქციის გარეშე არავის დაპატიმ-

რება არ შეიძლება. სპეციალურ იურიდიულ ტერმინებს წარმოადგენს ცნებები „უკიდურესი აუცილებლობა“, „სასარჩელო ხანდაზმულობა“, „უფლებათუნარიანობა“ და ა. შ.

კანონმდებელი სარგებლობს აგრეთვე მეცნიერების სხვადასხვა დარგში შემუშავებული ტექნიკური ტერმინებით. მაგალითად, საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 161-ე მუხლით ისჯება ცუდი ხარისხის, არასტანდარტული და არაკომპლექტური საქონლის არაერთგზისი ან დიდი რაოდენობით გამოშვება სავაჭრო საწარმოში გასაყიდად. კანონმდებლის მიერ აქ გამოყენებული ტერმინები — „ცუდი ხარისხი“, „არასტანდარტული“ და „არაკომპლექტური“, იმავე აზრით უნდა გავიგოთ, რომლითაც იგი იხმარება სპეციალურ ტექნიკურ ლიტერატურაში.

გრამატიკული ახსნა-განმარტების დროს მხიდველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ სიტყვები, რომლითაც გადმოცემულია სამართლის ნორმა, დროთა განმავლობაში კარგავს პირველად აზრობრივ მნიშვნელობას. ძველი ქართული სამართლის ძეგლებში გვხვდება სიტყვები „პატიჟი“, „მძღავრი“, „მედგარი“, რომელთაც დღეს უკვე სულ სხვა აზრობრივი დანიშნულება აქვთ. სიტყვა „პატიჟი“ ძველ ქართულ სამართალში გამოხატავდა სპეციალურ იურიდიულ ტერმინს, რომელიც სასჯელს ნიშნავდა. ბეჟა-ალბუღას სამართლის

25-ე მუხლში ნათქვამია: „თუ მას საქმესა შიგა სასაფლაოსა და ეკლესიასა შეურაცხებით მიყოს ხელი, ანუ წარმართულად კარისა შელენწითა, ანუ სხვაგნით სითმე შერღვევით, იგი მეცნიერთა და ქრისტეს სისხლის პატივსა მცნებულთა ვითა უყვარს, ეგეთი პატიჟი დაუურეებიონ, — შეკვეთითა არ ითქმოდან“<sup>1</sup>.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში გრამატიკული ახსნა-განმარტება შეიძლება არასაკმარისი აღმოჩნდეს იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ნორმის შემცველი სიტყვები სწორად გადმოსცემს კანონმდებლის აზრს. სამართლის ნორმის შინაარსის დასადგენად ზოგჯერ საჭიროა ახსნა-განმარტების სხვა მეთოდებისა და ხერხების გამოყენებაც. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ერთ-ერთი ასეთი საშუალებაა ლოგიკური ახსნა-განმარტება. სამართლის ლოგიკური ახსნა-განმარტება ეწოდება სამართლის ნორმის აზრის დადგენას ლოგიკური კანონების საფუძველზე სამართლის ნორმის შინაარსსა და კანონმდებლის ზოგად პრინციპებს შორის არსებული ურთიერთკავშირის გათვალისწინებით.

<sup>1</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I, ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებული. ტექსტები გამოსცა. გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ., 1963, გვ. 434.

სამართლის ნორმის ლოგიკური ახსნა-განმარტების დროს გამოიყენება ლოგიკის შემდეგი წესები: განსაზღვრული კონკრეტული შემთხვევის შედარება კერძო შემთხვევასთან. რომელიც უოველმხრივ მისი მსგავსია (*a pari*): ვინც უფლებამოსილი ან ვალდებულია დიდისა იგი უფლებამოსილი. ან ვალდებულია მცირესიც. ვისაც ეკრძალება მცირე, მას ეკრძალება დიდიც (*a fortiori*): კანონმდებელს გათვალისწინებული აქვს შემთხვევები, რომლებიც ყველაზე ხშირად გვხვდება, მაგრამ იგი არ გამოირიცხავს შემთხვევებს, რომლებიც ნაკლებად გვხვდება (*de eo quod presumque fit*): იმის მტკიცება, რომ კანონის განსაზღვრული ახსნა-განმარტება ეწინააღმდეგება კანონმდებლობის მთელ სისტემას ან სხვა საკანონმდებლო აქტებს, ანდა იმის მტკიცება, რომ ამგვარი ახსნა-განმარტება საერთოდ შეუძლებელია ცხოვრებაში განხორციელდეს (*ad absurdum*): კონკრეტული ნორმის მოცემული შემთხვევისათვის შეფარდების შეუძლებლობის შესახებ დასკვნა კეთდება მისი იმ შემთხვევასთან ურთიერთდაპირისპირების გზით, რომელიც ნორმაში პირდაპირაა გათვალისწინებული (*argumentum a contrario*).

ლოგიკური ახსნა-განმარტების დროს ზუსტდება აგრეთვე სხვადასხვა სიტყვით აღნიშნული ცნების შინაარსი სამართლის ნორმის შინაგანი კავშირების დადგენის გზით. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 22-ე მუხლი განსაზღვრავს იურიდიული პირის ცნებას. კოდექსში ნათქვამია: „იურიდიული პირი არის ორგანიზაცია, რომელსაც აქვს განცალკევებული ქონება. შეუძლია თავისი სახელით მოიპოვოს ქონებრივი ან პირადი არაქონებრივი უფლებები და იყოს როს მოვალეობანი, იყოს მოსარჩლე და მოპასუხე სასამართლოში, არბიტრაჟსა ან სამედიატორო სასამართლოში“ ზემოაღნიშნული განსაზღვრებიდან ლოგიკურად ის დასკვნა გამომდინარეობს, რომ იურიდიული პირი უფლებას იძენს ქონებაზე თავისი სახელით: ეს ქონება ეკუთვნის იურიდიულ პირს მთლიანად. განსხვავებით იმ ფიზიკური პირებისაგან. რომლებიც შეადგენენ მოცემულ იურიდიულ პირს: ეს უკანასკნელი სამართლის განსაკუთრებული სუბიექტია: უფლებებსა და მოვალეობებს იძენს მხოლოდ იურიდიული პირი და არა ამ იურიდიული პირის შემქმნელი ცალკეული მოქალაქეები და ა. შ.

თითოეული სამართლებრივი ნორმა შეიცავს გარკვეულ შინაარსს, რომელიც განსაზღვრულ მიზანს ემსახურება და იგი ნორმის საფუძველს, მიზანს (*ratio legis*) შეადგენს. სამართლებრივი ნორმის ლოგიკური ახსნა-განმარტების დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმ მიზნის გარკვევას, რომელსაც ითვალისწინებდა კანონმდებ-

ბელი მოცემული ნორმის დადგენისას. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 52-ე მუხლის თანახმად: „ბათილია გარიგება, დადებული მოქალაქის მიერ, რომელიც არაქმედუნარიანად არის აღიარებული სულით ავადმყოფობის ან კეუასუსტობის გამო“. აღნიშნული სამართლებრივი ნორმა მიზნად ისახავს არაქმედუნარიანი პირის ინტერესების დაცვას. მაგრამ თუ არაქმედუნარიანი პირის მიერ დადებული კონკრეტული გარიგება არ ეწინააღმდეგება მის ინტერესებს, მაშინ კანონის ლოგიკური ახსნა-განმარტების საფუძველზე ის დასკვნა უნდა გაკეთდეს, რომ არ არსებობს გარიგების ბათილად მიჩნევის საფუძველი. მართლაც, სასამართლო პრაქტიკაში იყო შემთხვევა, როდესაც მეურვეობაში მყოფმა პირმა გააქირავა თავისი სახლის ერთი ოთახი, მაგრამ სასამართლომ საცხოვრებელი სადგომის ქირავნობა მეურვეობაში მყოფი სახლმფლობელის სასარგებლოდ ცნო და მეურვეს უარი უთხრა გაქირავებული ოთახიდან მცხოვრებთა გამოსახლებაზე.

სამართლის ნორმის დადგენისას კანონმდებელი ხშირად განსაზღვრავს ზოგად მიზანს, რომლის მისაღწევად იგი მიუთითებს უახლოესი მიზნის განხორციელების აუცილებლობაზე. მაგალითად, 1958 წლის 24 დეკემბრის კანონში ცხოვრებასთან სკოლის კავშირის განმტკიცებისა და სსრ კავშირში სახალხო განათლების შემდგომი განვითარების შესახებ აღნიშნულია ზოგადი მიზანი — საბჭოთა საზოგადოების წევრთა მრავალმხრივი განვითარების აუცილებლობა. ამ ზოგადი მიზნის მისაღწევად კანონში აღნიშნულია უახლოესი მიზანიც, კერძოდ, საშუალო სკოლის რეორგანიზაცია. პროფესიულ-ტექნიკური განათლების გაფართოება და ა. შ.

ამრიგად, სამართლის ნორმის ლოგიკური ახსნა-განმარტება მიზნად ისახავს ნორმის შინაარსის დადგენას სამართლის სისტემაში ცალკეულ ნორმებს შორის არსებული ურთიერთკავშირის საფუძველზე. საბჭოთა სამართალი წარმოადგენს სამართლის ერთიან სისტემას. საბჭოთა კანონმდებლობის ძირითადი პრინციპები განსაზღვრავს ყველა სამართლებრივი ნორმის მუდმივ ურთიერთკავშირსა და მათ დანიშნულებას ცალ-ცალკე. ეს კავშირი იმაში გამოიხატება, რომ სამართლის ერთი ნორმა ავსებს მეორის შინაარსს, ზღუდავს ან აფართოებს მისი მოქმედების ფარგლებს. ლოგიკური ახსნა-განმარტება ემყარება სამართლის სისტემაში არსებულ ლოგიკურ კავშირებს. მაგრამ ლოგიკური კავშირების გარდა სამართლის სისტემა შეიცავს სისტემატურ კავშირებსაც, რომლებიც სამართლის ნორმის სისტემატური ახსნა-განმარტების საფუძველია.

სამართლის ნორმებს შორის არსებული ლოგიკური კავშირები სისტემატური კავშირებისაგან იმით განსხვავდება, რომ ლოგიკური კავშირები უფრო ფართოა და იგი არ განისაზღვრება ცალკეული ნორმატული აქტის ფარგლებით. გარდა ამისა, ლოგიკური კავშირები ნორმებს შორის ნორმათა სისტემატიზაციისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ლოგიკური კავშირების დახასიათებისას მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებასაც, რომ, სისტემატური კავშირებისაგან განსხვავებით, ლოგიკური კავშირები სრულებითაც არ არის დამოკიდებული იმ ადგილზე, რომელიც ნორმას უკავია სამართლის სისტემაში.

სამართლის ნორმის სისტემატური ახსნა-განმარტება ეწოდება სამართლის ნორმის შინაარსის გარკვევას სხვა სამართლებრივ ნორმებთან მისი კავშირების დადგენისა და იმ ადგილის მიხედვით, რომელიც მას უკავია მოცემული ნორმატული აქტის სისტემაში. ამრიგად, სისტემატური ახსნა-განმარტება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც კანონმდებლობა აგებულია განსაზღვრულ, წინასწარ მოფიქრებულ სისტემაზე. ამიტომაც სისტემატურ ახსნა-განმარტებას არ შეიძლება ადგილი ჰქონოდა უძველეს მონათმფლობელურ სახელმწიფოებსა და შუა საუკუნეებში. თანამედროვე სამართალში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ინგლისის სამართალს, სადაც ნორმების სისტემატური ახსნა-განმარტება დიდ სიძნელებებთანაა დაკავშირებული, მისი ცალკეული დებულებანი ერთმანეთთან არის დაკავშირებული და ისინი სამართლის ერთიანი სისტემის ნორმებია. სამართლის სისტემაში გაერთიანებული ამ ცალკეული დებულებების ურთიერთკავშირის დადგენის საფუძველზე შესაძლებელია თითოეული სამართლის ნორმის ჭეშმარიტი შინაარსის გარკვევა, რადგანაც ყველა სამართლის ნორმის აზრი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ადგილი უკავია მას ნორმატულ აქტში.

სისტემატური ახსნა-განმარტების საფუძველი შეიძლება იყოს ერთი სამართლის ნორმის მეორესთან შედარება და ამ გზით შესაფარდებლად შერჩეული ნორმის ნამდვილი აზრის დადგენა. მაგალითად, სსსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 228-ე მუხლის პირველი ნაწილი აწესებს პასუხისმგებლობას ხულიგნობისათვის: „ხულიგნობა, ესე იგი საზოგადოებრივი წესრიგის უზემად დამრღვევი და საზოგადოებისადმი აშკარა უპატივცემლობის გამომხატველი განზრახი მოქმედება, ასევე იმ პირის მიერ ჩადენილი წვრილმანი ხულიგნობა, რომლის წინააღმდეგ წლის განმავლობაში გამოიყენება ადმინისტრაციული ზემოქმედების ღონისძიება წვრილმანი ხულიგნობისათვის, — ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ექვსი თვიდან ერთ წლამდე ვადით

ან იმავე ვადით გამასწორებელი სამუშაოებით ან ჯარიმით ოცდაათიდან ორმოცდაათ მანეთამდე“. სსსრ სისხლის სამართლის კოდექსის ამ მუხლის შედარება სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წლის 26 ივლისის ბრძანებულებასთან „ხულიგნობისათვის პასუხისმგებლობის გაძლიერების შესახებ“. საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ, რა განსხვავება არსებობს ხულიგნობასა და წერილმან ხულიგნობას შორის.

სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენა სისტემატური ახსნა-განმარტების გზით შესაძლებელია აგრეთვე სხვადასხვა ნორმის ურთიერთშეპირისპირების საფუძველზე. მაგალითად. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1956 წლის 5 აპრილის ბრძანებულებით მუშა-მოსამსახურეები წარმოება-დაწესებულებებიდან თავიანთი სურვილით განთავისუფლების შემთხვევაში ვალდებული არიან ორი კვირით ადრე აცნობონ ამის შესახებ ადმინისტრაციას. ამ ბრძანებულებაში არაფერია ნათქვამი იმაზე, ვრცელდება თუ არა ზემოაღნიშნული სამართლის ნორმა იმ ახალგაზრდა სპეციალისტებზე. რომლებიც კანონით ვალდებული არიან იმუშაონ სამი წელი განაწილების მიხედვით. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის აღნიშნული ბრძანებულების მერვე მუხლთან მეხუთე მუხლის შეპირისპირებით ცხადი ხდება. რომ მერვე მუხლი, რომელშიც ჩამოთვლილია ამ ბრძანებულების გამოქვეყნების გამო ძალადაკარგული ნორმატული აქტები, არ აუქმებს იმ წესს. რომლითაც ახალგაზრდა სპეციალისტები ვალდებული არიან იმუშაონ სამი წელი განაწილების მიხედვით.

სამართლის ნორმის სისტემატურ ახსნა-განმარტებას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ახსნა-განმარტების გზით ნორმის შინაარსის დადგენის დამოუკიდებელი ხერხია, განსაზღვრული მსგავსება აქვს ლოგიკურ ახსნა-განმარტებასთან. კერძოდ, სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ორივე შემთხვევაში ადგილი აქვს ნორმათა ურთიერთშედარებას. მაგრამ ნორმის ლოგიკური და სისტემატური ახსნა-განმარტებების ერთმანეთისაგან გამიჯვნისას, ე. ვასკოვსკის აზრით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ ლოგიკური ახსნა-განმარტების დროს ყურადღება ექცევა მის შინაგან წყაროს, კერძოდ. ნორმის შინაარსის გარკვევა ხდება სამართლის სხვადასხვა ნორმას შორის შინაგანი ლოგიკური კავშირების დადგენის გზით. რაც შეეხება სამართლის ნორმის სისტემატურ ახსნა-განმარტებას, ამ ხერხის გამოყენებით ნორმის შინაარსის დადგენისას ყურადღება ექცევა გარეგან წყაროს. კერძოდ, სისტემატური ახსნა-განმარტების

დროს ხდება სისტემატური კავშირების დადგენა მოცემულ სამართლებრივ ნორმასა და სხვა ნორმებს შორის<sup>1</sup>.

სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ნორმის ისტორიულ-პოლიტიკურ ახსნა-განმარტებას. თითოეული სამართლებრივი ნორმის დადგენა ხდება განსაზღვრულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებაში. ამიტომაც შეუძლებელია სამართლებრივი ნორმის შინაარსი სრულად დადგინდეს. თუ ნორმის შემფარდებელმა არ გაითვალისწინა ის ისტორიულ-პოლიტიკური მდგომარეობა, როდესაც გამოქვეყნდა შესაფარდებლად შერჩეული ნორმა.

ისტორიულ-პოლიტიკური ახსნა-განმარტება. უპირველეს ყოვლისა. გულისხმობს ძველ და ახალ კანონთა ტექსტების ურთიერთშედარებას და ამის საფუძველზე სამართლებრივი ნორმის აზრის დადგენას. მაგალითად, მოქმედ კანონმდებლობაში არ არის მითითება იმ მკვლელობის დასჯადობის შესახებ, რომელიც ჩადენილია დაზარალებულის თხოვნით. მაგრამ რსფსრ-ის 1922 წლის სისხლის სამართლის კოდექსის 143-ე მუხლის შენიშვნა შეიცავდა მითითებას დაზარალებულის თხოვნით ჩადენილი მკვლელობის დასჯადობის შესახებ. რაც შემდეგში სრულიად საკავშირო ცაკ-ის IX მოწვევის IV სესიის დადგენილებით ამოღებულ იქნა სისხლის სამართლის კოდექსიდან. სრულიად საკავშირო ცაკის IX მოწვევის IV სესიის მასალების გაცნობა საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ მიზეზები, რის გამოც რსფსრ-ს სისხლის სამართლის კოდექსში მოხდა ზემოაღნიშნული ცვლილება.

სამართლის ნორმის ისტორიულ-პოლიტიკური ახსნა-განმარტების დროს ფართოდ იყენებენ სახელმწიფოებრივ და პარტიულ დოკუმენტებს, ნორმატულ აქტთა პროექტების განხილვის მასალებს და ა. შ. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1962 წლის 15 თებერვლის ბრძანებულების „მილიციის მუშაკების და სახალხო რაზმეულის წევრთა სიცოცხლის, ჯანმრთელობისა და ღირსების ხელყოფისათვის პასუხისმგებლობის გაძლიერების შესახებ“ აზრი და მიზანი შეიძლება დადგინდეს იმ ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით, რომელიც დაკავშირებულია სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების განხორციელებაში საზოგადოების ფართო წრეების როლის გაზრდით.

ისტორიულ-პოლიტიკური ახსნა-განმარტების დროს ნორმის შინაარსი ხშირად ნათელი ხდება იმ საკანონმდებლო მასალის გაცნო-

---

<sup>1</sup> Е. В. Васильковский, Учение о толковании и применении гражданских законов, Одесса, 1911, стр. 231.

ბის საფუძველზე, რომელიც ეხება შესაფარდებლად შერჩეულ სამართლებრივ ნორმას. მაგალითად, სსრ კავშირის კონსტიტუციის ამა თუ იმ მუხლის შინაარსის გარკვევისათვის ზოგჯერ საჭირო ხდება სსრ კავშირის კონსტიტუციის პროექტის შემმუშავებელი კომისიის მასალების შესწავლა. კონსტიტუციის პროექტის შესახებ ი. ბ. სტალინის მოხსენების გაცნობა და ა. შ. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ნორმის ისტორიულ-პოლიტიკური ახსნა-განმარტების დროს კანონმდებლის ნების დადგენას, რომლითაც იგი ხელმძღვანელობდა ძველი სამართლებრივი ნორმის ახალი სამართლებრივი ნორმით შეცვლისას. ამ შემთხვევაში აუცილებელია იმ სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობის შესწავლა. რომელიც არსებობდა როგორც ძველი, ასევე ახალი კანონის მიღების დროს. მაგალითად, 1936 წლის სსრ კავშირის კონსტიტუციით დადგენილი საარჩევნო სისტემის თავისებურებათა გასაგებად აუცილებელია როგორც 1924 წლის კონსტიტუციით დადგენილი საარჩევნო სისტემის ცოდნა. ასევე სსრ კავშირის სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობის შესწავლა-გათვალისწინება საბჭოთა საზოგადოების განვითარების ორივე პერიოდის მიხედვით.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში ზოგჯერ აუცილებელია სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენა შედეგების, ანუ მოცულობის მიხედვით. რაც მიზნად ისახავს ნორმის ნამდვილი შინაარსის შესაბამისობის შემოწმებას მის ტექსტობრივ გამოხატულებასთან. შედეგების, ანუ მოცულობის მიხედვით ცნობილია სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების შემდეგი სახეები: სიტყვაპიტყვითი (აღეკვატური), განვრცობითი (რესტრიქტიული) და შეზღუდვითი (ექსტენსიური).

სიტყვაპიტყვითი (აღეკვატური) ახსნა-განმარტება არის სამართლის ნორმის შინაარსის დადგენა მის სიტყვიერ გამოხატულებასთან ზუსტი შესაბამისობის მიხედვით. სამართლის ნორმის აღნიშნული ახსნა-განმარტება ყველა სახის განმარტებასთან შედარებით ფართოდაა გავრცელებული. რადგანაც სამართლის ნორმის შინაარსი ყოველთვის შეესაბამება მის სიტყვიერ გამოხატულებას. სამართლის ნორმის სიტყვიერი ახსნა-განმარტების დროს სიტყვები, რომლითაც გადმოცემულია თვით ეს ნორმა, სამართლის ნორმის შემფარდებელმა უნდა გაიგოს სწორედ ისე, როგორც გვესმის მათი მნიშვნელობა ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში.

მაგრამ ზოგჯერ ისეც ხდება, რომ იმ სიტყვების შინაარსობრივი მოცულობა, რომლითაც გადმოცემულია შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმა, შეცვლილი საზოგადოებრივ-პოლიტიკუ-

რი გარემოებების გამო იზღუდება ან ფართოვდება. რაც სხვადასხვა სამართლებრივ შედეგს იწვევს. ამიტომ მოცულობის, ანუ სამართლებრივი შედეგების მიხედვით ერთმანეთისაგან განასხვავებენ სამართლის ნორმის შეზღუდვით და განვრცობით ახსნა-განმარტებას.

განვრცობითი ახსნა-განმარტება აუცილებელია მაშინ, როდესაც სამართლის ნორმის სიტყვიერი გამოხატულება ვიწროა კანონმდებლის აზრთან შედარებით. განვრცობითი ახსნა-განმარტების დროს სამართლის ნორმის სიტყვასიტყვითი აზრი მისი განვრცობის შედეგად უახლოვდება მოცემული ნორმის ნამდვილ შინაარსს. მაგალითად, სსრ კავშირის კონსტიტუციის 112-ე მუხლი ადგენს: „მოსამართლენი დამოუკიდებელნი არიან და მხოლოდ კანონს ექვემდებარებიან“. ამ ნორმის სიტყვასიტყვითი აზრი იმაში ქავკმარეობა, რომ მისამართლენი დამოუკიდებელნი არიან და, გარდა კანონისა, არავის ექვემდებარებიან. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს მოსამართლენი ვალდებული არ არიან დაექვემდებარონ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებებს, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილებებს და სხვა ნორმატულ აქტებს. მაგრამ სსრ კავშირის კონსტიტუციით დადგენილი ზემოაღნიშნული ნორმის შინაარსი უფრო ფართოა, ვიდრე იგი მისი სიტყვიერი ფორმულირებიდან გამომდინარეობს. საქმე ის არის, რომ სინამდვილეში მოსამართლენი, კანონის გარდა, ექვემდებარებიან აგრეთვე სხვა ნორმატულ აქტებსაც. სწორედ ამიტომ, სსრ კავშირის კონსტიტუციის 112-ე მუხლით დადგენილი ნორმის ნამდვილი შინაარსის გაგებისათვის აუცილებელია მისი განვრცობითი ახსნა-განმარტება.

სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების 33-ე მუხლში ჩამოთვლილია ის გარემოებანი, რომლებიც ამსუბუქებენ პასუხისმგებლობას ჩადენილი დანაშაულისათვის. მასში ნათქვამია: „სასჯელის დანიშვნის დროს პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებებად ითვლება:

1) ჩადენილი დანაშაულის მავნე შედეგების თავიდან აცილება. მიყენებული ზარალის ნებაყოფლობით ანაზღაურება ან მიყენებული ზიანის გამოსწორება დამნაშავის მიერ;

2) დანაშაულის ჩადენა მძიმე პირად ან ოჯახურ გარემოებათა დამთხვევის გამო;

3) დანაშაულის ჩადენა მუქარის ან ძალადობის გავლენით; ან მატერიალური, თუ სხვა დამოკიდებულების გამო;

4) დანაშაულის ჩადენა ძლიერი სულიერი აღელვების გავლენით. რაც გამოწვეულია დაზარალებულის არამართლზომიერი მოქმედებით;

5) დანაშაულის ჩადენა საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისა-  
გან დაცვის ღრის, თუნდაც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების  
გადამეტებით;

6) დანაშაულის ჩადენა არასრულწლოვანის მიერ;

7) დანაშაულის ჩადენა ორსული ქალის მიერ;

8) გულწრფელი მონანიება ან გამოცხადება ბრალის აღიარე-  
ბით“.

მაგრამ სინამდვილეში კანონმდებლობით დადგენილი შემამსუ-  
ბუქებელი გარემოებების გარდა, სასამართლოს შეუძლია შემამსუ-  
ბუქებლად მიიჩნიოს აგრეთვე სხვა გარემოებანიც. მაგალითად, სა-  
მაშულო ომის პერიოდში ჩადენილ დანაშაულობათა, კერძოდ, დე-  
ზერტირობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ითვლებოდა უახლოესი  
ნათესავების ფრონტზე ყოფნა. მათი წინანდელი დამსახურება ფ.  
ა. შ.

იმ შემთხვევაში, როდესაც კანონმდებლის მიერ გადმოცემული  
სამართლის ნორმის აზრი უფრო ფართოა, ვიდრე ეს ამ ნორმის  
სიტყვასიტყვითი გამოხატულებიდან ჩანს, სამართლის ნორმის შე-  
ფარდების პროცესში იყენებენ შეზღუდვით ახსნა-განმარტებას.  
სამართლის ნორმის შეზღუდვითი ახსნა-განმარტება არის  
ისეთი ახსნა-განმარტება, რომლის ღრისაც სამართლის ნორ-  
მის ნამდვილი აზრის დადგენა ხდება მისი სიტყვიერ გამოხატულე-  
ბასთან შედარებით შეზღუდულად. მაგალითად, შეზღუდვითი ახსნა-  
განმარტების საფუძველზე ხდებოდა გამოყენება საქ. სსრ საქორწი-  
ნო, საოჯახო და სამეურვეო კანონთა 1930 წლის კოდექსის 51-ე  
მუხლისა, რომელიც ადგენდა: „მშობლებს უფლება აქვთ მოსთხო-  
ვონ სასარჩელო წესით შვილის დაბრუნება ყველას, ვინც მას თა-  
ვისთან ამყოფებს კანონის ან სასამართლოს დადგენილების გარე-  
შე; ამასთანავე, სასამართლო ფორმალურად მშობელთა უფლებით  
შეზღუდული არ არის და ყოველ ცალკე შემთხვევაში საკითხს მარ-  
ტოვდენ შვილის ინტერესების მიხედვით გადაწყვეტს“. საქმე ის  
არის, რომ საქ. სსრ საქორწინო, საოჯახო და სამეურვეო კანონთა  
1930 წლის კოდექსის ამ მუხლის სხვა მუხლებთან შეპირისპირების  
გზით ნათელი ხდება, რომ ამ შემთხვევაში კანონმდებელი გულისხ-  
მობს არა შვილებს საერთოდ, არამედ მხოლოდ არასრულწლოვან  
შვილებს და ამიტომაც ამ სამართლებრივი ნორმის შეფარდებას  
ადგილი ჰქონდა მისი შეზღუდვითი ახსნა-განმარტების შემდეგ.

საერთო წესიდან გამონაკლისია სამართლის ნორმის შეზღუდვი-  
თი და განვრცობითი ახსნა-განმარტება. საქმე ის არის, რომ სამართ-  
ლის ნორმის ახსნა-განმარტება, როგორც წესი, უნდა იყოს სიტყვა-

სიტყვითი ადეკვატური. მოუხედავად ამისა, სამართლის ნორმის შეფარდების დროს შეზღუდვითი და განვრცობითი ახსნა-განმარტება არ ეწინააღმდეგება სოციალურ კანონიერებას. ამგვარი ახსნა-განმარტების გამოყენება შესაძლებლობას გვაძლევს აღმოიფხვრას ცალკეულ ნორმატულ აქტთა ნაკლოვანებანი. სამართლის ნორმის შეზღუდვითი და განვრცობითი ახსნა-განმარტებების შედეგად მიღებული დასკვნები აქტურ ზეგავლენას ახდენს კანონმდებლობაზე და იგი შეიძლება გახდეს სამართალშემოქმედების საფუძველი. მაგალითად, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1964 წლის 26 დეკემბრის ბრძანებულებით დამტკიცებული სსსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსამდე მოქმედი კოდექსი აღგენდა საერთო საკუთრების რომელიმე ნაწილის გარეშე პირისათვის მიყიდვის შემთხვევაში გასასხვისებელი ნაწილის უპირატესი შესყიდვის უფლებას საერთო წილადი საკუთრების მონაწილეებისათვის, გარდა წილის საჯარო ვაჭრობით გაყიდვის შემთხვევისა. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მიერ დადგენილ ნორმას სასამართლო პრაქტიკაში, როგორც წესი, იყენებდნენ შეზღუდვითი ახსნა-განმარტების გზით მიღებული დასკვნის მიხედვით, რადგანაც ამ ნორმიდან აშკარად ჩანს, რომ საერთო საკუთრების მონაწილეს ყველა შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, არა აქვს საერთო საკუთრების წილს უპირატესი შესყიდვის უფლება. საერთო საკუთრების სხვა მონაწილეებს წილის უპირატესი შესყიდვის უფლება აქვთ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ამ მონაწილეთაგან რომელიმე თანაბმა იქნება შეისყიდოს გასასხვისებელი წილი იმ ფასად, რა ფასადაც იგი იყიდება საერთოდ, და აგრეთვე სხვა თანაბარი პირობით. სამოქალაქო სამართლის ამ ნორმის შეზღუდვითმა ახსნა-განმარტებამ ზეგავლენა მოახდინა მოქმედ კანონმდებლობაზე და შეზღუდვითი ახსნა-განმარტებით მიღებული დასკვნა მთლიანად შევიდა საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის მოქმედ კოდექსში, რომლის 116-ე მუხლი აღგენს: „საერთო საკუთრების წილის გარეშე პირისათვის მიყიდვის შემთხვევაში საერთო წილადი საკუთრების სხვა მონაწილეებს აქვთ უპირატესი უფლება შეისყიდონ გასასხვისებელი წილი იმ ფასად, რა ფასადაც იგი იყიდება და სხვა თანაბარი პირობებით. გარდა საჯარო ვაჭრობით გაყიდვის შემთხვევისა“.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში ფაქტის იურიდიული ნიშნების დადგენას შემდეგ ხდება მოქმედ სამართალში შესაფარდებლად საჭირო ნორმის შერჩევა. მაგრამ ზოგჯერ ეს არ ხერხდება. ჩანდახან ისეც ხდება, რომ განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, რომლებიც მთლიანად სამართლებრივი მოწესრი-

გების სფეროზეა დაქვემდებარებული. სამართლებრივი ნორმით მოუწესრავებელი აღმოჩნდება და ასეთ შემთხვევაში ლაპარაკობენ მოქმედ სამართალში არსებული ხარვეზის შესახებ.

სამართალში ხარვეზს განაპირობებს ის, რომ კანონმდებელს სამართლებრივი ნორმის დადგენის დროს არ შეუძლია გაითვალისწინოს ყველა ის ახალი ურთიერთობა, რომელიც სისტემატურად წარმოიშობა საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების პროცესში. ზოგჯერ ხარვეზი თვით საკანონმდებლო საქმიანობის დროს დაშვებული შეცდომების მიზეზითაც ხდება, კერძოდ, კანონმდებელს ზოგჯერ მხედველობიდან ჩიება ამა თუ იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი მოწესრავების აუცილებლობა. გარდა ამისა, ხარვეზი სამართალში შეიძლება არსებობდეს აგრეთვე იმის გამოც, რომ სამართლის ნორმის დადგენისას ფორმულირებანი და განსაზღვრებანი ხანდახან იმდენად არაზუსტია, რომ კონკრეტული შემთხვევები, რომლებიც მხედველობაში ჰქონდა კანონმდებელს, სამართლის სფეროსაგან განცალკევებული ხდება. ამრავად, კანონმდებელს სამართლის ნორმის დადგენისას არა აქვს შესაძლებლობა გაითვალისწინოს ყველა შემთხვევა, რომელიც სამართლით უნდა მოწესრავდეს. საკანონმდებლო საქმიანობის ამ მხარის შესახებ ვ. ი. ლენინი წერდა: „რუსეთი რევოლუციის ან ისეთი საერთო წესის შეთხზვა, რომელიც ყველა შემთხვევისათვის გამოვლება, სისულელეა. იმისათვის, რომ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში გაერკვე, საკუთარი თავი უნდა გებას“<sup>1</sup>.

სამართალში ხარვეზის არსებობა ცნობილი გახდა სახელმწიფოსა და სამართლის წარმოშობისათვის. ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში ეძებდნენ სამართლის ნორმის შეფარდებისას სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საშუალებებს. სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საშუალებათა შესახებ ყველაზე სრული მოძღვრება პირველად არისტოტელემ შეიმუშავა. მისი აზრით, სამართლის ნორმის შეფარდებისას, როდესაც ცნობილი გახდება, რომ მოცემული კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი რეგულირებისათვის სამართლის სისტემაში სათანადო ნორმა არ არსებობს, სამართლის ნორმის შემფარდებელმა საკითხი უნდა გადაწყვიტოს სიმართლის (ἐπιμελεια) მიხედვით<sup>2</sup>.

არისტოტელეს ეს შეხედულება სამართალში არსებული ხარვე-

<sup>1</sup> ვ. ი. ლენინი, თხზ. ტ. 31, გვ. 67.

<sup>2</sup> Этика Аристотеля, перевод с греческого с приложением «Очерки истории греческой этики до Аристотеля» Э. Радлова, СПб, 1908, стр. 102.

ზის შევსების საშუალებათა შესახებ მეცნიერებაში განუყოფლად ბატონობდა ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერების ჩამოყალიბებამდე, მაგრამ ბურჟუაზიული იდეოლოგიები სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დაპატრონებისათვის ბურჟუაზიის ბრძოლის პერიოდში სხვა პროგრესულ შეხედულებებთან ერთად გულმოდგინედ ამუშავებენ საკითხს სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საშუალებათა შესახებ. ბურჟუაზულმა იდეოლოგიებმა თეონებობაზე დამყარებული ფეოდალური პოლიტიკური და სამართლებრივი დაწესებულებების მოსპობის მიზნით საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლის გზით მოწესრიგების საკითხი მხოლოდ კანონს დაუკავშირეს.

ბურჟუაზიული სამართლებრივი იდეოლოგია აშკარად დაუპირისპირდა ტრადიციულ იურიდიულ შეხედულებებს. რომლებიც ფეოდალიზმის პოლიტიკური და სამართლებრივი დაწესებულებების განმტკიცებას ისახავდა მიზნად. ბურჟუაზიულ იდეოლოგიებს უკვე აღარ აკმაყოფილებთ სამართლის ხარვეზის შევსების ძველი საშუალებანი, რომლებიც არისტოტელეს *ἔπιειχέαι*-ს (სიმართლის) ცნებაზე იყო დამყარებული. რადგანაც იგი სინამდვილეში ფეოდალურ თეონებობას ამართლებდა. არისტოტელეს *ἔπιειχέαι* (სიმართლე) ზოგადი ცნებაა და იგი სამართლის ფარგლებს სცილდება.<sup>1</sup> მონათმფლობელურ საზოგადოებაში და განსაკუთრებით ფეოდალიზმის ეპოქაში *ἔπιειχέαι* (სიმართლე) სხვა არაფერი იყო. გარდა თეონე-

---

<sup>1</sup> ქართულ მეცნიერულ ლიტერატურაში არისტოტელეს მიერ შემუშავებული სამართლის ხარვეზის შევსების საშუალების — *ἔπιειχέαι*-ს (სიმართლის) შესახებ არაერთი სერიოზული გამოკვლევა არ არსებობს. მისი შესწავლა სცადა მკვლევარმა ე. ხინთიბიძემ (იხ. ე. ხინთიბიძე, „მართალი სამართლის“ გაგებისათვის, შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტი, სამეცნიერო სესიის გეგმა და თეზისები, თბ., 1968, გვ. 15—16; ძი ს. ვე, „მართალი სამართლის“ ცნებისათვის, „მაცნე“, 1969, გვ. 156—161). სამწუხაროდ, ამ შრომებში არისტოტელეს მოძღვრება *ἔπιειχέαι*-ს შესახებ არასწორადაა გაგებული. ამაზე შეჩერება ჩვენ ახლა არ მიგვაჩნია საჭიროდ. რადგანაც არისტოტელეს *ἔπιειχέαι*-ს ცნება იურიდიულ ლიტერატურაში დიდი ხანა დადგენილია და დაინტერესებულ მკითხველს ყოველთვის შეუძლია მისი გაცნობა (იხ. M. Rümelin, Die Billigkeit im Recht, Tübingen, 1921; J. Stroux, Römische Rechtswissenschaft und Rhetorik, Berlin, 1949; Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 42, Weimar, 1921; Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 62, Weimar, 1952 და სხვ.).

ბოზაზე დაყარებული გაბატონებული კლასის ნება-სურვილი. რომლის მიხედვითაც ხორციელდებოდა მართლმსაჯულება.

სამრეწველო კაპიტალიზმის ეპოქაში ბურჟუაზიული იურადიქციული მეცნიერება ავრცელებდა მოსაზრებას სამართლის უზარველობის შესახებ: კერძოდ, ამ პერიოდის ბურჟუაზიულ მეცნიერთა შეხედულებით სამართალში არ არის და არც შეიძლება არსებობდეს ხარვეზი, რადგანაც მოქმედ სამართალში ყოველთვის შეიძლება მოინახოს პასუხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში წამოჭრილ ყოველგვარ იურადიქციულ კითხვაზე. ბურჟუაზიულ მეცნიერთა ეს მტკიცება ემყარებოდა სამრეწველო კაპიტალიზმის პერიოდში გაბატონებულ წარმოდგენას, რომ სამართალი არის მხოლოდ ის, რაც კანონშია მოცემული და სამართლის ნორმის შემფარდებელს არა აქვს უფლება გადაუხვიოს კანონის სიტყვებს. მაგრამ სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში თუ აღმოჩნდება ისეთი შემთხვევა, რომელსაც კანონი სიტყვასიტყვით არ ითვალისწინებს, მაშინ ნორმის შემფარდებელმა უნდა მიმართოს კანონმდებელს. რომელიც ადგენს ახალ სამართლებრივ ნორმას კონკრეტული შემთხვევის მოსაწესრიგებლად.

ბურჟუაზიულმა თეორიამ სამართლის უზარველობის შესახებ მოგვიანებით ცვლილება განიცადა. მართალია, ბურჟუაზიული მეცნიერები კვლავ იცავენ იმ მოსაზრებას, რომ სამართალში არ არსებობს ხარვეზი და სამართალი, როგორც ლოგიკურად დასრულებული სისტემა არის *ratio scripta* (დაწერილი გონება). მაგრამ ისინი აღნიშნავენ, რომ კანონთან ერთად არსებობს აგრეთვე კანონისაგან ლოგიკურად გამომდინარე ნორმები. მოძღვრება სამართლის ლოგიკური დასრულებულობის შესახებ შეიმუშავა სამართლის ისტორიულმა სკოლამ, რომლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი სავინი მიუთითებდა, რომ, მართლაც, ობიექტური სამართალი შეიცავს სამართლის ყველა ნორმას. მაგრამ ზოგიერთი სამართლებრივი ნორმა პირდაპირ არ არის გამოხატული კანონში და სამართლებრივი ნორმების გარკვეული ნაწილი ფორმალური ლოგიკის წესების გამოყენებით შეიძლება მიღებულ იქნეს არსებულ კანონთა ახსნა-განმარტების საფუძველზე. სავინის აზრით, ერთმანეთისაგან უნდა განვსხვავოთ კანონის ნორმალური და პათოლოგიური მდგომარეობა. კანონის ნორმალური მდგომარეობის დროს სამართლის ნორმის შეფარდება ხდება სრულად, კომპლექსური კანონების ახსნა-განმარტების შედეგად. კანონის პათოლოგიური მდგომარეობის დროს კი ნორმას ვუფარდებთ არასრულად კანონების ახსნა-განმარტების საფუძველზე. კომპლექსური, სრული კანონების ახსნა-განმარტება მიზნად ისახავს კანონმდებლის ნებას რეკონსტრუქციას. მისი აზრის აღდგენას. არასრული კანონე-

ბის შეფარდებისას ადგილი აქვს კანონების შეცვლას „შაგნიდან“, „თავისთავიდან“, რადგანაც ამ შემთხვევაში ნორმის ახსნა-განმარტების საფუძველზე ნორმის შემფარდებელი გამოდის სამართლის შინაგანი თანამიმდევრობიდან. ამ შემთხვევაში არსებული ნორმიდან ხდება კანონის შიშის დადგენა აბსტრაქციისა და ინტუიციის ლოგიკური წესების გამოყენებით. ფორმალური ლოგიკის ამ წესის გამოყენებით ახალი სამართლებრივი ნორმის მიღებას საფუძვლიანი ანალოგიის უწოდებს<sup>1</sup>.

სამართლის ისტორიული ჰეგელის მიერ შემუშავებული შეხედულებანი შემდეგში განვითარა ბურჟუაზიულმა იურიტიმ კ. ბერგბომმა. მისი აზრით, სამართალი არასდროს საჭიროებს შეცვლას გარედან. რადგანაც აგი ყოველ წელს სრულა: მისი გაფართოებისა და გაკრცობის ლოგიკური ძალა ყოველთვის იძლევა ნებისმიერი საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი გზით გადაწყვეტის შესაძლებლობას<sup>2</sup>. სამართლის ისტორიული სკოლის მიერ შემუშავებულმა თეორიამ სამართლის ლოგიკური დასრულებულობის შესახებ ფართო გავრცელება პოვა სამრეწველო კაპიტალიზმის ეპოქაში. ამ თეორიის მომხრე ფ. რეგელსბერგი ამტკიცებდა, რომ დადებით-სამართალში ყოველთვის მოპოვება პასუხები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა კითხვაზე. დადებითი სამართლისათვის იქნება თავისთავში ე. წ. „არასამართლებრივი სივრცის“ არსებობა და ამ გაგებით სამართალში არ არსებობს ხარვეზი<sup>3</sup>. ამ მოსაზრებამ გამოხატულება პოვა საფრანგეთში ნაპოლეონის მიერ შედგენილ კოდექსში. ნაპოლეონის კოდექსი გამოხატავდა ფეოდალიზმზე გამარჯვებული ბურჟუაზიის სამართლებრივ იდეოლოგიას. ამ იდეოლოგიის მიხედვით ნაპოლეონის კოდექსი უკვე შეიცავს ისეთ პრინციპებს, რომელთა ლოგიკური განვითარების შედეგად შესაძლებელია გადაწყვეტის იურიდიული მნიშვნელობის ყოველგვარი შემთხვევა. XIX საუკუნის საფრანგეთში გავრცელებული მოძღვრების მიხედვით, ნაპოლეონის კოდექსი შეიცავს ზოგად სამართალს და მასთან შედარებით ყველა კანონი (ადმინისტრაციული, სისხლის სამართლის და ა. შ.) წარმოადგენს სპეციალურ კანონს.

სამართალში ხარვეზის არარსებობას ამტკიცებდა აგრეთვე რევოლუციამდელი რუსი იურიტი ე. ვასკოვსკი, რომლის წარმოდგენით მოქმედი სამართალი ყოველთვის იძლევა შესაძლებლობას კა-

<sup>1</sup> Friedrich — Carl von Savigny, ქაბა. ნაშრომი, გვ. 153.

<sup>2</sup> K. Bergbohm, დასახ. ნაშრომი, გვ. 367.

<sup>3</sup> Ф. Регельсберг, Общее учение о праве. М., 1897, стр. 164.

ნონთა საფუძველზე მივიღოთ ახალი სამართლებრივი ნორმა და ამ გზით შეივსოს სამართალში არსებული ხარვეზი<sup>1</sup>.

XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში კაპიტალიზმის იმპერიალიზმში გადაზრდასთან ერთად იწყება ბურჟუაზიული დემოკრატიიდან რეაქციისაკენ შემობრუნება და ბურჟუაზიული იურიდიული მეცნიერება კლასობრივი წინააღმდეგობების გამწვავებასთან დაკავშირებით ახდენს სამართლის ლოგიკური დასარულებულობისა და სამართლის უხარვეზობის თეორიის გადასინჯვას. ბურჟუაზიული მეცნიერებო ცდილობენ დაამტკიცონ, რომ სამართალში არსებული ხარვეზის შევსება შეუძლებელია თვით მოქმედი სამართლისაგან გამომდინარე ნორმებით. ბურჟუაზიულმა მეცნიერებამ სამართალში არსებული ხარვეზი უკვე გაიგო, როგორც სამართალში ისეთი ნორმების არარსებობა, რომლის შევსება შეუძლებელია მოქმედი სამართლის შინაარსისაგან გამომდინარე დასკვნებით. ეს ხარვეზი უნდა შეივსოს გარეგანი წყაროების საშუალებით, კერძოდ, სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საქმეში გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიენიჭა მოსამართლეს და სამართლის ნორმის სხვა შემფარდებელს.

იმპერიალიზმის ეპოქაში ჩამოყალიბებული მოსაზრებანი სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების ზემოაღნიშნულ საშუალებათა შესახებ ყველაზე სრული სახით დამუშავებული აქვს თავისუფალი სამართლის სკოლას. ამ სკოლის წარმომადგენელი ე. ერლიხი მიუთითებდა, რომ ყველა სამართლისათვის არის დამახასიათებელი ხარვეზი, მაგრამ არ უნდა შეგვეშინდეს მისი შევსებისა მოსამართლეთა საშუალებით<sup>2</sup>. თავისუფალმა სამართლის სკოლამ უკიდურესად განავითარა თავისი მოსაზრება სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების შესახებ და მოგვიანებით მიუთითა, რომ მოსამართლეთა მიერ თავისუფალი შეხედულებისამებრ საქმეების გადაწყვეტა უნდა მოხდეს არა მარტო სამართალში ხარვეზის არსებობისას, არამედ იმ დროსაც, როდესაც სამართლის ნორმის შემფარდებლის აზრით, შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმა არ შეესაბამება სამართლიანობასა და მზანშეწონილობის ცნებებს. სამართლის თავისუფალი სკოლის ამ მოსაზრებამ თავისი გამოხატულება პოვა ამ პერიოდის კანონმდებლობის განვითარებაში, მაგალ-

<sup>1</sup> Е. В. Васильковский, Учение о толковании и применении гражданских законов, Одесса, 1911, стр. 211.

<sup>2</sup> E. Ehrlich, Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft, Leipzig, 1903, გვ. 17.

თად, შეეცაჩის 1907 წლის სამოქალაქო სამართლის დებულების 1 მუხლის თანახმად, კანონი უნდა შეეფარდოს იურიდიული მნიშვნელობის ყველა საზოგადოებრივ ურთიერთობას, მაგრამ როდესაც კანონი ამის შესაძლებლობას არ იძლევა, მაშინ მოსამართლემ საქმე უნდა გადაწყვიტოს ადათობრივი სამართლის საფუძველზე. თუ ადათობრივი სამართალაც არ იძლევა ამის შესაძლებლობას, მაშინ მოსამართლემ უნდა იხელმძღვანელოს იმ წესის მიხედვით, რაც მელსაც იგი დაადგენდა. კანონმდებელი რომ ყოფილიყო. ამასთან მოსამართლე უნდა ემყარებოდეს იმ აზრს. რაც მიღებულია მეცნიერებასა და სასამართლო პრაქტიკაში.

სამართლის თავისუფალი სკოლის წარმომადგენლები მიუთითებენ, რომ საქმის განხილვისას მოსამართლის პიროვნების განსაკუთრებულმა თვისებებმა უნდა უზრუნველყოს სასამართლოს მხრივ მოსალოდნელი თვითნებობის აღმოფხვრა. სამართალში არსებული ხარვეზის ამგვარი შევსების წინააღმდეგ იმათაგანთაგან გამოვიდნენ ბურჟუაზიული კანონიერებისა და დემოკრატიის მომხრე იურისტები. რუსი მეცნიერი ე. ვასკოვსკი მიუთითებდა, რომ თავისუფალი სამართლის სკოლის მოთხოვნები სასამართლო სამართალშემოქმედების შესახებ ეწინააღმდეგება მართლწესრიგის ერთაწილობისა და კანონის წინაშე ყველა მოქალაქის თანასწორობის პროგრესულ პრინციპებს<sup>1</sup>.

თანამედროვე ბურჟუაზიული სამართლის მეცნიერები, რომლებიც გამოხატავენ მსხვილ მონოპოლისტთა მილიტარისტულ მისწრაფებებს, ცდილობენ დაასაბუთონ არა მარტო მოსამართლეთა, არამედ სხვა თანამდებობის პირთა უფლება—თავიანთი შეხედულებებისამებრ მოახდინონ სამართლის ნორმის შეფარდება. ამ მხრივ უკიდურესი პოზიცია უკავიათ ეგზისტენციალიზმის წარმომადგენლებს, რომელთა შეხედულებანი თავისუფალი სამართლის სკოლის მიერ შემუშავებული მოძღვრების შემდგომ განვითარებას წარმოადგენს<sup>2</sup>.

საბჭოთა სამართლის მეცნიერება არ უარყოფს სამართალში ხარვეზის არსებობას, მაგრამ სამართლის ხარვეზად მიჩნეულია მოქმე-

<sup>1</sup> Е. В. Васильковский, Руководство к толкованию и применению законов, М., 1913, стр. 119.

<sup>2</sup> Н. Herrfahrt, Lücken im Recht, Bonn, 1955; K. Engisch, Der Begriff der Rechtslücken. Heidelberg, 1949; C. — W. Canaris, Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Berlin, 1964; A. Kaufmann, Analogie und Natur der Sache, Heidelberg, 1965; E. Zitelmann, Lücken im Recht, Heidelberg, 1968.

დი სამართლის სისტემაში ისეთი ნორმების არარსებობა, რომელიც მთლიანად მიესადაგება სამართლებრივი გზით მოსაწესრიგებელ შემთხვევას. ასეთ პირობებში დღის წესრიგში დგას საკითხი სამართალში არსებული ხარვეზის შევსება შესახებ.

სამართალში არსებული ხარვეზი არ შეიძლება გაიგივებულ იქნეს სამართლის გზით ისეთ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოუწესრიგებლობასთან, რომელიც, კანონმდებლის აზრით, საერთოდ არ უნდა დაექვემდებაროს სამართლებრივ ზემოქმედებას. სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება სამართლებრივი ნორმების საშუალებით არ აწესრიგებს ყველა საზოგადოებრივ ურთიერთობას. კანონმდებელი მიზნად ისახავს სამართლებრივი გზით ისეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას, რომლებსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოსათვის. სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების წინაშე მდგარი ამოცანების შეცვლასთან დაკავშირებით კანონმდებელი ხშირად აფართოებს ან ზღუდავს სამართლებრივი გზით საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას სფეროს. რაც შეეხება სამართლის ნორმის შემფარდებელს, მას არ შეუძლია მიათვინოს კანონმდებლის ეს უფლება. სამართლის ნორმის შემფარდებელი ვალდებულია სამართლის ნორმის შეფარდება მოახდინოს მხოლოდ იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობებისადმი, რომლებიც გათვალისწინებულია მხოლოდ მოქმედი კანონმდებლობით და არა იმ ურთიერთობებისადმი, რომელთა მოწესრიგება გაბატონებული კლასის ინტერესთა შესაბამისად მიზანშეწონილი და საჭიროა, მაგრამ მოქმედი კანონმდებლობით გათვალისწინებული არ არის.

ამრიგად, სამართალი არ შეიძლება არსებობდეს ხარვეზის გარეშე, კანონმდებელს არ ძალუძს გაითვალისწინოს ყველა შემთხვევა. რომელიც უნდა მოწესრიგდეს სამართლებრივი გზით. ამასთანავე, სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ორგანოებს, რომლებიც უფლებამოსილი არიან მოახდინონ სამართლის ნორმების შეფარდება, არ შეუძლიათ უარი თქვან თავიანთი მოვალეობის შესრულებაზე იმ მოთხოვნით, რომ კანონმდებლობაში ხარვეზი არსებობს. ეს გარემოება მთელი სიმწვავეით სვამს საკითხს სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საშუალებათა შესახებ.

სამართალში არსებული ხარვეზის შევსება შესაძლებელია სხვადასხვა გზით, უპირველეს ყოვლისა, ახალი სამართლებრივი ნორმის დადგენით. ამ შემთხვევაში კანონმდებელი იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად, რომელიც მოქმედი კანონმდებლობით არ არის გათვალისწინებული, ადგენს ახალ სამართლებრივ ნორმას და ამ ნორმის დადგენის შემდეგ იგი მოქმედი სამართლის

სისტემის განუყოფელი ნაწილი ხდება. გარდა ამისა, სამართალში არსებული ხარვეზი შეიძლება თვით სასამართლოს მიერ შეივსოს. ამ შემთხვევაში მოსამართლე ითვისებს კანონმდებლის უფლებებს. სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების ეს საშუალება თეორიულად თავისუფალი სამართლის სკოლამ დააშუშავა. საბჭოთა იურიდიული მეცნიერება პრინციპულად უარყოფს სამართალში შემჩნეული ხარვეზის შევსების ამ უკანასკნელ საშუალებას. დაბოლოს, სამართალში არსებული ხარვეზის შევსება შეიძლება ანალოგიის გზით.

ანალოგია არის განსაზღვრული მსგავსება ამ საგნებსა და მოვლენებს შორის, რომლებიც სხვა მხრივ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ანალოგია კონკრეტული საკითხის გადაწყვეტის ლოგიკური მეთოდია კანონმდებლის. იმ ნების შესაბამისად, რომელმაც ვერ პოვა გამომხატულება კონკრეტულ სამართლებრივ ნორმაში.

სამართლის შეფარდება ანალოგიის მიხედვით არ ნიშნავს საქმის თვითნებურად გადაწყვეტას. ანალოგიის მიხედვით სამართლის შეფარდება ხდება საბჭოთა ხალხის სახელმწიფოებრივი ნების შესაბამისად. იგი სრულად არის გამომხატული საბჭოთა სამართლის სისტემაში, აგრეთვე მოქმედი სამართლის კალკულ ნორმებში. რომლებიც აწესრეგებენ მსგავს შემთხვევებს. სწორედ ამიტომ სამართლის ნორმის შეფარდებისას ანალოგიის გამოყენება არ ნიშნავს ახალი სამართლებრივი ნორმის შექმნას.

განსაკუთრებული საკითხია ანალოგია სისხლის სამართალში. სამართლის ამ დარგში ერთმანეთისაგან ასხვავებენ სისხლის სამართალს ზოგადი ნაწილის მუხლების ანალოგიასა და განსაკუთრებული ნაწილის მუხლების ანალოგიას. ანალოგია სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის მუხლების მიხედვით არაფრით განსხვავდება სამართლის სხვა დარგებში არსებული ანალოგიისაგან. რაც შეეხება ანალოგიის გამოყენებას სისხლის სამართლის განსაკუთრებული ნაწილის მუხლებისადმი. მას განსაზღვრული თავისებურებანი ახასიათებს. სისხლის სამართლის განსაკუთრებული ნაწილის მუხლები მიხედვით ანალოგია შეიძლება იყოს ორი სახისა: სასჯელის (სანქციის) ანალოგია და დანაშაულის (დისპოზიციის) ანალოგია. სასჯელის ანალოგია განსაკუთრებით გავრცელებული იყო მაშინ, როდესაც სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში გვხვდებოდა აბსოლუტურად განუსაზღვრელი სანქციები. ასეთ შემთხვევაში მოსამართლე სასჯელის ზომის შეფარდებისას იყენებდა ანალოგიას. საბჭოთა კანონმდებლობა არ შეიცავს აბსოლუტურად განუსაზღვრელ სანქციებს, ამიტომაც საბჭოთა სამართალში მთლიანად გამოირიცხულია

სასჯელის ანალოგია. ამრიგად, სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის (ღიპობრივი) ანალოგია.

საბჭოთა საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ადგილი ჰქონდა კანონის ანალოგიის გამოყენებას სისხლის სამართალში. იგი მიზნად ისახავდა სისხლის სამართლის კანონმდებლობით გათვალისწინებულ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობათა დასჯას. საბჭოთა სახელმწიფოს განვითარების პირველ ეტაპზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, რომ ფორმალური მიზეზების გამო. კერძოდ, მოქმედ კანონმდებლობაში სათანადო ნორმის არარსებობის შემთხვევაშიც, დაუსჯელი არ დარჩენილიყო საზოგადოებრივად საშიში მოქმედებანი. აქედნად, საბჭოთა სისხლის სამართალში კანონის ანალოგია მიზნად ისახავდა სოციალისტური კანონიერებას განმტკიცებას. რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის მე-16 მუხლი და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსთა შესაბამისი მუხლები აებას აძლევდა სასამართლოებს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებულ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობათა ჩადენისათვის პასუხისმგებლობის საკითხი გადაეწყვიტათ იმ მუხლების მიხედვით, რომლებიც ითვალისწინებდა ექვლაზე უფრო მსგავს დანაშაულობებს.

ამჟამად მოქმედი კანონმდებლობით ანალოგიის გამოყენება სისხლის სამართალში დაუშვებლადაა მიჩნეული. სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების 1958 წლის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლებით, აგრეთვე რსფსრ-ის 1960 წლის სისხლის სამართლის კოდექსითა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსებით ანალოგიის ინსტიტუტი გაუქმებულია. საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სისხლის სამართალში ანალოგიის ინსტიტუტის გაუქმებას დადებითი მნიშვნელობა აქვს და იგი მიზნად ისახავს სოციალისტური კანონიერების განმტკიცებას.

მაგრამ სისხლის სამართალში ანალოგიის გაუქმება არ ნიშნავს მის მთლიან უარყოფას. საბჭოთა სამართლის ზოგიერთ დარგში ანალოგიის მიხედვით სამართლის ნორმის შეფარდება დასაშვებლადაა მიჩნეული. ანალოგიის გამოყენება საბჭოთა სამართლის სხვა დარგებში პრაქტიკული თვალსაზრისითაც აუცილებელია. საქმე ის არის, რომ, მართალია, სისხლის სამართლებრივი წესით დასაჯელი მოქმედებისათვის, რომელიც მოქმედი კანონმდებლობით არ არის გათვალისწინებული, პირი არ შეიძლება მიეცეს პასუხისმგებლობა, მაგრამ ქონებრივი, შრომითი და სხვა ხასიათის დავა სამართლებრივი გზით

უნდა გადაწყდეს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც იგი მოქმედი კანონმდებლობით პირდაპირ არ არის გათვალისწინებული. ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში აუცილებელია გადაწყდეს საკითხი. თუ ვის ეკუთვნის სადავო ქონება და ა. შ. ამიტომაც ზოგიერთი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგების მიზნით საბჭოთა კანონმდებლობა ითვალისწინებს ანალოგიის გამოყენებას. სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სასამართლო წარმოების საფუძვლების მეთორმეტე მუხლი ადგენს: „თუ არ არის კანონი, რომელიც აწესრიგებს სადავო ურთიერთობას, სასამართლო იყენებს კანონს, რომელიც აწესრიგებს მსგავს ურთიერთობებს. ხოლო ასეთი კანონის არარსებობის დროს სასამართლო ეყრდნობა საბჭოთა კანონმდებლობის ზოგად საწყისებსა და აზრს.“

ამრიგად, საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდებისას ანალოგიის გამოყენება ხდება შეზღუდული სახით.

ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ანალოგიის ორ მეოთხეს: კანონის ანალოგიას და სამართლის ანალოგიას. კანონის ანალოგია ნიშნავს კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობისაში იმ სამართლებრივი ნორმის შეფარდებას, რომელიც აწესრიგებს მსგავს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. მაგალითად, ასემაღ რსფსრ-ის სამოქალაქო სამართლის კოდექსით მოწესრიგებულ ალკოჰოლ ვალდებულებანი, რომლებიც წარმოიშობა დავალების გარეშე სხვა პირის ინტერესთა სასარგებლოდ. მაგრამ თავისი შინაარსით ამ ვალდებულებებს რამდენადმე ახასიათებს მსგავსება დავალების ხელშეკრულებასთან. სწორედ ამის გამო, სამართლის ნორმის შეფარდებისას იმ ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად, რომლებიც დაკავშირებული არიან სხვა პირის ინტერესთა სასარგებლოდ დავალების გარეშე წარმოშობილ ვალდებულებებთან, შეიძლება ანალოგიით გამოყენებულ იქნეს სამოქალაქო სამართლის ის ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ დავალების ხელშეკრულებას.

კანონის ანალოგიის გამოყენება, როგორც სამართალში არსებული ხარვეზის შევსების საშუალება, სამართლის ნორმის შეფარდებისაგან მოითხოვს მთელი რიგი გარემოებების გათვალისწინებას. უპირველეს ყოვლისა, არ შეიძლება კანონი გამოყენებულ იქნეს ანალოგიის მიხედვით იმ შემთხვევების მიმართ, რომელთაც პირდაპირ ითვალისწინებს კანონი. შეუძლებელია აგრეთვე კანონის გამოყენება ანალოგიის მიხედვით ისეთი ურთიერთობებისაში, რომელთა მოწესრიგებას საერთოდ არ ითვალისწინებს მოქმედი სამართლებრივი ნორმები. გარდა ამისა, შემთხვევას, რომლის მიმართაც ხდება კანონის გამოყენება ანალოგიით, უნდა ახასიათებდეს

არსებითი ნიშნებით მსგავსება იმ შემთხვევასთან. რომელსაც უშუალოდ ითვალისწინებს შესაფარდებელი კანონი. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებასაც, რომ ანალოგიის მიხედვით კანონის გამოყენებას ადგილი უნდა ჰქონდეს მხოლოდ იმ ფაქტების მიმართ, რომლებიც განეკუთვნებიან სამართლებრივი გზით მოსაწესრიგებელ ურთიერთობებს.

საბჭოთა სამართლის ზოგიერთ დარგში ხარვეზის შევსება ხდება არა მარტო კანონის ანალოგიის, არამედ სამართლის ანალოგიის გზითაც. მართალია, კანონის ანალოგიის დროს, არ არსებობს სამართლებრივი ნორმა, რომლითაც უნდა მოწესრიგდეს კონკრეტული შემთხვევა. მაგრამ, სამაგიეროდ, სამართლის სისტემაში შეიძლება ისეთი სამართლებრივი ნორმის მოძებნა, რომელიც ითვალისწინებს მსგავსი შემთხვევების მოწესრიგებას. რაც შეეხება სამართლის ანალოგიას, იგი არ გულისხმობს მსგავსი ნორმების არსებობას. ამიტომ, ზოგიერთი ავტორის აზრით, სამართლის ანალოგიას არაფერი აქვს საერთო ანალოგიასთან. ზაქმე ის არის, რომ სამართლის ანალოგიის დროს არ ხდება კანონის გავრცელება მსგავს (ანალოგიურ) შემთხვევებზე და შესაფარდებლად საჭირო ნორმის დადგენა ხდება კანონმდებლობის საერთო საწყისების საფუძველზე<sup>1</sup>. რა თქმა უნდა, ზემოაღნიშნული მოსაზრება ქვეშარიტებას მოკლებული არ არის. მაგრამ მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ ამგვარი მოქმედების აღნიშვნა სამართლის ანალოგიად იუროდიულ მეცნიერებაში დიდი ხანია დაჰყვარდა და პრაქტიკული თვალსაზრისით იგი არ იწვევს კრთაკას. სამართლის ანალოგიის მაგალითად შეიძლება მოვიტანოთ სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება მოქალაქე მარცინიუკის საქმეზე. ამ მოქალაქემ რკინიგზით მოგზაურობისას ჩაიღინა კეთილშობილური საქციელი. — მონაწილეობა მიიღო მატარებლის შემადგენლობაში გაჩენილი ხანძრის ჩაქრობაში, რომლის დროს მნიშვნელოვნად შეილახა მისი ჯანმრთელობა და დაზიანდა ტანსაცმელი. ამის გამო, მან რკინიგზისადმი აღძრა სარჩელი. მაგრამ სასამართლომ ვერ იპოვა ფორმალური საფუძველი მოქმედ სამართალში სათანადო ნორმის არარსებობის გამო მარცინიუკის სარჩელის დასაყმაცოფარდებლად. წინათ მოქმედი სამოქალაქო სამართლის კოდექსი არ ითვალისწინებდა ასეთ შემთხვევებში ზარალის ანაზღაურებას. მაგრამ მიუხედავად ამისა, სსრ კავშირის უმაღლესმა სასამართლომ რსფსრ-ის სამოქალაქო სამართ-

<sup>1</sup> С. Н. Вильянский, Толкование и применение гражданско-правовых норм (сборник «Методические материалы», ВЮЗИ, № 2, 1948, стр. 58).

ლის კოდექსის მე-4 მუხლის საფუძველზე, იხელმძღვანელა რა სსრ კავშირის კონსტიტუციის 131-ე მუხლით. რომელიც ადგენს, რომ თითოეული საბჭოთა მოქალაქე ვალდებულია დაიცვას და განამტკიცოს სოციალისტური საკუთრება. გადაწყვეტილება გამოითქვან სამართლის ანალოგიის მიხედვით მოქალაქე მარცნიუცისათვის ზარალის ანაზღაურების შესახებ. ამრიგად, სამართალში არსებული ხარვეზი აღმოიფხვრა სამართლის ანალოგიის გზით. ამ გზით მიღებული დასკვნა შეიძლება გახდეს სამართალშემოქმედების წყარო. კერძოდ, იგი შეიძლება შევიდეს მოქმედ კანონმდებლობაში და ამით საერთოდ აღმოიფხვრას ხარვეზი სამართალში. მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება გავიზაროთ პროფ. მ. ისაევის აზრი, რომლის მიხედვითაც ანალოგიის გამოყენების შედეგად იქმნება ახალი სამართლებრივი ნორმები<sup>1</sup>. სასამართლო, რომელიც ანალოგიის გამოყენების გზით ავსებს ხარვეზს სამართალში, არ არის საკანონმდებლო ორგანო და მას არ შეუძლია სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში შექმნას ახალი სამართლებრივი ნორმები. სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში ანალოგიის გამოყენების გზით მიღებული დასკვნები შეიძლება სამართლის ნორმად აქციოს მხოლოდ კანონმდებელმა. რკინიგზისადმი მოქალაქე მარცნიუცის მიერ აღძრული სარჩელის თაობაზე სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს მიერ სამართლის ანალოგიის მიხედვით გაკეთებული დასკვნა უცვლელად შევიდა კანონმდებლობაში. სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სამოქალაქო სამართლის კანონმდებლობის საფუძველების 95-ე მუხლი და მოკავშირე რესპუბლიკების სამოქალაქო სამართლის კოდექსების შესაბამისი მუხლები ადგენს, რომ ზიანი, რაც მოქალაქემ საფრთხეში მყოფი სოციალისტური ქონების გადარჩენის დროს განიცადა, უნდა აანაზღაუროს ორგანიზაციამ. რომლის ქონებას გადარჩენასაც დაზარალებული ცდილობდა.

კანონისა და სამართლის ანალოგია უნდა განვასხვაოთ კანონის ახსნა-განმარტებისაგან. კერძოდ, სამართლის ნორმის განვრცობითი ახსნა-განმარტებისაგან. განვრცობითი ახსნა-განმარტების დროს ხდება კანონმდებლის ამ ნების ნამდვილი შინაარსის დადგენა. რომელიც გამოხატულია სამართლის ნორმაში და ამიტომაც სამართლის ნორმის მოქმედება ვრცელდება იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე, რომელთა მოსაწესრიგებლად დადგინდა მოცემული სამართ-

---

<sup>1</sup> М. И с а в, Судебная практика Пленума Верховного суда СССР как источник советского уголовного права (Ученые записки ВЮИОН, вып. V, 1947, стр. 78).

ლებრივი ნორმა, კანონის ანალოგია კი გულისხმობს კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი შესაფარდებლად საჭირო სამართლებრივი ნორმის არარსებობას, ამიტომაც კანონის ანალოგიის დროს სამართლის ნორმა ვრცელდება არა იმ ურთიერთობებზე, რომელთა მოსაწესრიგებლადაც არის დადგენილი მოცემული სამართლებრივი ნორმა, არამედ სულ სხვა ურთიერთობებზე, რომელთაც მათთან განსაკუთრებული მსგავსება გააჩნიათ.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოითქვა მოსაზრება, რომ ანალოგია წარმოადგენს კანონის ახსნა-განმარტების ერთ-ერთ მეთოდს, საშუალებას<sup>1</sup>. ამიტომაც ზოგჯერ მიუთითებენ „ანალოგიის მიხედვით კანონისა და სამართლის ახსნა-განმარტებაზე“. მაგრამ, ერთი მხრივ, კანონისა და სამართლის ანალოგია, ხოლო მეორე მხრივ, სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება ერთმანეთისაგან განსხვავებული იურიდიული ინსტიტუტებია და თითოეული მათგანის დამახასიათებელი სპეციფიკური თავისებურებანი მათი მკვეთრი ურთიერთგამიჯნის საშუალებას იძლევა. საქმე ის არის, რომ კანონის ახსნა-განმარტების დროს საქმე ეხება კანონმდებლის ნების რაც შეიძლება სრულად დადგენას. ხოლო ანალოგიის გამოყენებისას ლაპარაკია ისეთ შემთხვევებზე, როდესაც ესა თუ ის მოქმედება სხვადასხვა მიზეზის გამო კანონმდებლობის მიერ არ არის გათვალისწინებული და სამართლის ნორმის შეფარდება ხდება ისეთი შემთხვევისადმი, რომელიც კანონმდებელს მხედველობაში არ ჰქონია. ანალოგიის გამოყენების დროს არ ხდება სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება: ანალოგიით შერჩეულ ნორმას უფარდებენ კონკრეტულ შემთხვევას ისე, როგორც იგი კანონმდებელმა დაადგინა, რადგანაც ამ ნორმის შინაარსი არ იწვევს არავითარ ეჭვს<sup>2</sup>.

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესში, მას შემდეგ, რაც დადგენილია ფაქტის იურიდიული ნიშნები და მოქმედი სამართლის სისტემაში შერჩეულია შესაფარდებლად საჭირო ნორმა, აგრეთვე განსაზღვრულია მისი იურიდიული ძალა, ნამდვილობა და კანონის ახსნა-განმარტების სხვადასხვა ზეჩხისა და მეთოდის საშუალებით შემოწმებულია ნორმაში მოცემული კანონმდებლის ნება, ნორმის შემფარდებელი კონკრეტული შემთხვევისადმი ახდენს სამართლის ნორმის შეფარდებას და, ამასთანავე, მიღებულ გადაწყვეტილებას

<sup>1</sup> П. И. Любимский, Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса, Петроград, 1917, стр. 102.

<sup>2</sup> М. Д. Шаргородский, Уголовный закон, М., 1948, стр. 181—182; П. Е. Недбайло, Применение советских правовых норм, М., 1960, стр. 469—470.

აფორიზმებს დოკუმენტურად. სამართლის ნორმის შემფარებლს გადაწყვეტილების მიღება და მისი დოკუმენტური გაფორმება სამართლის ნორმის შეფარდების მესამე სტადიაა.

სამართლის ნორმის შეფარდების ამ სტადიაზე ნორმის შემფარებლის მიერ გადაწყვეტილების მიღება დღეა შემოქმედებითი საქმიანობაა, რადგანაც იგი ნორმის შემფარდებლისაგან პოითხოვს სამართლის ნორმით გათვალისწინებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგებას სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის შესაბამისად. მაგრამ ფორმალურ-ლოგიკური თვალსაზრისით ნორმის შემფარებლის მიერ გადაწყვეტილების მიღება სასამართლო სილოგიზმის კანონს ექვემდებარება. საქმე ის არის, რომ ნორმის შეფარდების პროცესში სასამართლო სილოგიზმის დიდ წანამძღვარს შეადგენს შესაფარდებლად შერჩეული სამართლის ნორმა. მცირე წანამძღვარს—ფაქტური გარემოებანი, დასკვნას კი — საქმის განხილვის შედეგად მიღებული გადაწყვეტილება.

სამართლის ნორმის შემფარებლის გადაწყვეტილება კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის თაობაზე თავის გამოხატულებას პოულობს სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებში, სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები ისეთი იერადილური აქტებია, რომლებიც გამოაქვს კომპეტენტურ ორგანოს სამართლებრივი მნიშვნელობის ფაქტების გადაწყვეტიას და შეიცავს ინდივიდუალურ-კონკრეტული ხასიათის სახელმწიფოებრივ ბრძანებებს. ეს ბრძანებანი სავალდებულოა როგორც იმ კონკრეტულ პირთათვის, რომელთა საქმეზეა ეს აქტები გამოტანილი, ასევე იმ თანამდებობის პირთათვისაც, რომელთა კომპეტენციაშიც შედის ამ საკითხების განკვეთლობა. მაგალითად, სასამართლოს გადაწყვეტილება საკოლმეურნეო კოპლის გაყოფის შესახებ სავალდებულოა არა მარტო საკოლმეურნეო კოპლის წევრთათვის, არამედ სათანადო სახელმწიფო ორგანოსთვისაც, რომელიც პირადი მეთრნეობის აღრიცხვასა და დაბეგრას ახდენს.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები ამავე დროს სამართლის ნორმის რეალიზაციის საშუალებაა. სამართლის ნორმის შეფარდების ინდივიდუალური აქტების შედეგად საზოგადოებრივი ურთიერთობის კონკრეტულ მონაწილეებს ეკისრებათ განსაზღვრული მოვალეობანი და ამავე დროს იძენენ აგრეთვე უფლებებსაც. ამდენად, სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის, შეცვლისა და შეწყვეტის საფუძველია.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები მრავალნაირია: სასამართლოს განაჩენები, დადგენილებანი პენსიის დანიშვნის თაობაზე.

ბრძანებები აბიტურიენტთა სტუდენტად ჩარიცხვის შესახებ უმაღლეს სასწავლებელში და ა. შ. ამ აქტებს გამოჰყენა ერთმანეთისაგან ზღუბა სხვადასხვა ნაშნის მიხედვით.

უპირველეს ყოვლისა, სამართლის ნორმის შეფარდებას აქტებს ერთმანეთისაგან განასხვავებენ იმ სუბიექტთა მიხედვით. რომლებიც უფლებამოსილი არიან შეუფარდონ სამართლის ნორმა და მიიღონ ინდივიდუალური პნიშვნელობის აქტები. სუბიექტების მიხედვით სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები იყოფა სახელმწიფო-ებრივი ხელისუფლების ორგანოთა, სახელმწიფო მმართველობის ორგანოთა, სასამართლო, აგრეთვე კონტროლისა და ზედამხედველობის ორგანოთა აქტებად.

საზოგადოებრივი ურთიერთობებისა და მასზე შეფარდებული სამართლებრივი ნორმების შინაარსის მიხედვით სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები იყოფა ორ ჯგუფად: რეგულაციურ და სამართლისდამცველ აქტებად. სამართლის ნორმის შეფარდების რეგულაციურ აქტებს ზოგჯერ სამართლის ნორმის დისპოზიციის შესრულების აქტებს უწოდებენ. ხოლო სამართლისდამცველ აქტებს — სამართლის ნორმის სანქციის შესრულების აქტებს.

რეგულაციური აქტები აღამიანთა ქართლზომიერ მოქმედების საფუძველზე ადგენს კონკრეტულ იურიდიულ უფლებებსა და მოვალეობებს. ეს აქტები მიზნად ისახავს განსაზღვრული მატერიალური და სულიერი შედეგების მიღწევას. ამიტომაც მათ დიდი პნიშვნელობა აქვთ ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეთურნეობის განვითარების საქმეში. რაც შეეხება სამართლისდამცველ აქტებს, მათი მიღება დაკავშირებულია აღამიანთა არამართლზომიერ მოქმედებებთან და ისინი მიზნად ისახევენ სოციალისტური საზოგადოებისათვის უცხო და მიუღებელ მოქმედებათა აღმოფხვრას. სამართლისდამცველ აქტებს განეკუთვნება სასამართლოს განაჩენები და გადაწყვეტილებანი, ადმინისტრაციული და დისციპლინური ზომების შეფარდებასთან დაკავშირებული აქტები და ა. შ. ამ აქტებში მოთავსებულია სამართლის დამრღვევთა პასუხისგებაში მიცემისა ან იურიდიულ ვალდებულებათა სათანადო შესრულების შესახებ. სამართლისდამცველი აქტები უზრუნველყოფს სოციალისტური კანონიერებისა და მართლწესრიგის განმტკიცებას. დამატებითი თეგლია, რომ სამართლისდამცველი აქტებში შედგენაში პნიშვნელობა არა აქვს იმ პირთა მონაწილეობას, რომლებზეც ვრცელდება ეს აქტები. სამართლისდამცველი აქტები, განსაკუთრებით კი სასამართლო აქტების შედგენა, ზღუბა განსაზღვრული ფორმალურ-პროცესუალური წესების გათვალისწინებით.

სამართლის ნორმის შეფარდების მთელა პროცესი, ღამთავრებულ სამართლის შეფარდების აქტის მიღებით, უნდა ემყარებოდეს სოციალისტურ კანონიერებას და ამავე დროს მის განმტკიცებას უნდა ემსახურებოდეს. სამართლის შეფარდების უფლებამოსილების მქონე სახელმწიფო ორგანოებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების საქმიანობა, სოციალისტური სამართლის რეალიზაციას ემსახურება, მაშინაც ისახავს ჩვენს ქვეყანაში კომუნისტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებას. საბჭოთა სამართლის ნორმებით მოქალაქეებისათვის მინიჭებული უფლება-მოვალეობების რეალიზაცია დიდადაა დამოკიდებული სამართლის ნორმების მართებულ შეფარდებაზე. ამიტომაც სამართლის ნორმის შეფარდება უნდა ემყარებოდეს სოციალისტური კანონიერების პრინციპებს. საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება ყოველთვის უნდა იყოს დასაბუთებული. კანონიერი და მიზანშეწონილი.

სამართლის ნორმის შეფარდების დასაბუთებულობას განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს მის პირველ სტადიაზე, როდესაც ნორმის შემფარდებელი ადგენს ფაქტის იურიდიულ ნიშნებს და წყვეტს საკითხს მოცემული ფაქტის სამართლებრივი გზით მოწესრიგების შესახებ. ამ სტადიაზე სამართლის ნორმის შეფარდების დასაბუთებულობა ნიშნავს, ჯერ ერთი, იმას, რომ სამართლებრივი ნორმები შეფარდებულ იქნეს მხოლოდ იმ შემთხვევების მიმართ, რომელთა მოწესრიგებისათვის არას შექმნილი ეს ნორმები; გარდა ამისა, სამართლებრივი ნორმები შეფარდებულ უნდა იქნეს მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც დადგინდება საქმესთან დაკავშირებით ობიექტური ჭეშმარიტება. შესაძლებელია სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი ფორმალური თვალსაზრისით კანონიერი იყოს, მაგრამ საქმის ფაქტურ გარემოებათა მიმართ სრულად დაუსაბუთებელი. მითითება იმის შესახებ, რომ სამართლის ნორმის შეფარდებისას კანონის ასო-ანბანური გაგება კანონის შინაარსის უბეში დარღვევაა, ჯერ კიდევ რომელი იურისტებთან გვხვდება. ციცერონი აღნიშნავდა: *Summum ius, summa injuria* (უმაღლესი სამართლიანობა უმაღლესი უსამართლობაა<sup>1</sup>). დაუსაბუთებელი სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები მხოლოდ სასიელს უტეხს ნორმის შემფარდებელ ორგანოებს.

სამართლის ნორმის შეფარდების კანონიერება უმთავრესად დაკავშირებულია ნორმის შეფარდების იურიდიულ საფუძვლებთან. სა-

<sup>1</sup> Cicero. De officiis, I, 10,33.

მართლის ნორმის შეფარდებისას კანონიერების დაცვა გულისხმობს იმას, რომ სამართლის შემფარდებელმა ორგანოებმა სწორად შეარჩიონ ნორმა მოქმედი სამართლის სისტემაში, მართებულიად დაადგინონ ამ ნორმის ნამდვილობა და მისი იურიდიული ძალა, ნორმის ახსნა-განმარტების გზით მიიღონ გადაწყვეტილება ამ ნორმაში მოცემული კანონმდებლის ნების მიხედვით.

სამართლის ნორმის შეფარდება უნდა იყოს აგრეთვე მიზანშეწონილი. ეს იმას ნიშნავს, რომ კომპეტენტურმა ორგანომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა მიიღოს ყველაზე მიზანშეწონილი გადაწყვეტილება. მაგრამ მხოლოდ სოციალისტური კანონიერების ფარგლებში.

სოციალისტური კანონიერების ზემოაღნიშნული მოთხოვნები გამოხატულებას პოულობს აგრეთვე სამართლის ნორმის შეფარდების აქტების გაფორმებასა და გამოცემის განსაზღვრულ წესებში. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებს უნდა გააჩნდეს შემდეგი რეკვიზიტა.

უპირველეს ყოვლისა, სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი შედგება შესაძლო ნაწილისაგან, რომელშიც მითითებულია აქტის დასახელება, იმ ორგანოს სახელწოდება, რომელმაც გამოსცა ეს აქტი, გამოცემის დრო და რომელ კონკრეტულ პირს ეხება იგი. სამართლის შეფარდების აქტის მეორე ნაწილი აღწერილობითია, რომელშიც უნდა გადმოიყვას საქმის ფაქტური გაერმოებანი. მესამე ნაწილი მოტივირებულია. რომელშიც მოცემულია მიღებული გადაწყვეტილების ფაქტიური და იურიდიული დასაბუთება. ამ ნაწილში უნდა აღინიშნოს რა სახის მტკიცებებისა და რომელი სამართლებრივი ნორმის საფუძველზეა მიღებული გადაწყვეტილება. დაბოლოს, სამართლის შეფარდების აქტის ბოლო ნაწილი თავისი ხასიათით რეზოლუციურია, რადგანაც იგი ადგენს პოლებული გადაწყვეტილების შინაარსს.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებს სახელმწიფო-მბრძანებლური, სავალდებულო მნიშვნელობა აქვს და ისინი სპეციფიკური იურიდიული ფაქტებია. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის გამოცემას განსაზღვრული იურიდიული შედეგი მოსდევს, კერძოდ, ამ აქტის საფუძველზე ხდება, კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობა, შეცვლა და შეწყვეტა. მაგალითად, ქორწინების რეგისტრაციის აქტი წარმოშობს საქორწინო ურთიერთობას და ამ ურთიერთობის მონაწილეთა უფლება-მოვალეობებს. ბრძანება უმაღლეს სასწავლებელში აბიტურიენტის სტუდენტად ჩარიცხვის

შესახებ წარმოშობის მთელ რიგ უფლებებს. რომლებიც დაკავშირებულია უმაღლეს სასწავლებელში სწავლასთან და ა. შ.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებს, რომლებიც წარმოშობენ, ცვლიან ან წყვეტენ გარკვეულ ურთიერთობებს, როგორც იურიდიულ აქტებს. განსაზღვრული მსგავსება აქვთ ნორმატულ აქტებთან. როგორც ნორმატული. ასევე სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები გამოხატავს ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა ინტერესებს; ამასთან, მათი გამოყენება ხდება კომპეტენტური ორგანოების მიერ. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები და ნორმატული აქტები მიზნად ისახავს სოციალისტური კანონიერების განმტკიცებას. მართალია, უმრავლეს შემთხვევაში მათი შესრულება ხდება ნებაყოფლობით. მშრომელთა შეგნებულობის საფუძველზე. მაგრამ მიუხედავად ამისა, როგორც ნორმატული, ისე საბჭოთა სამართლის შეფარდების აქტების შესრულება უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მიერ იძულებითი ძალით.

მიუხედავად ამ მსგავსებისა, სამართლის შეფარდების აქტებსა და ნორმატულ აქტებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებს გააჩნია კონკრეტული ხასიათი, მაშინ როდესაც ნორმატული აქტები ზოგადი ხასიათისაა და მათი მოთხოვნები ეხება განუსაზღვრელ პირთა წრეს. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები კონკრეტული იურიდიული ფაქტებია, რომელიც სამართლის ნორმებს უკავშირებს სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას. შეცვლასა და მოსაშობას. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები მიზნად ისახავს სხვა ნორმატული აქტების შესრულებას, საბჭოთა სამართლის ნორმების ცხოვრებაში გატარების წესსა და საშუალებებს. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს 1940 წლის 6 ნოემბრის ბრძანებულება „ლიტვის, ლატვიისა და ესტონეთის სსრ ტერიტორიაზე რუსთა სიხლის, სამოქალაქო და შრომის კანონმდებლობის დროებით გამოყენების შესახებ“ ადგენს ამ რესპუბლიკებში საბჭოთა სამართლის გამოყენების საერთო წესებს.

საბჭოთა სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებსა და ნორმატულ აქტებს შორის არსებობს განსხვავება აგრეთვე იმ ორგანოების მიხედვითაც, რომლებიც გამოსცემენ ამ აქტებს. ზოგიერთ საბჭოთა სახელმწიფო ორგანოს, რომელსაც ნორმის შეფარდების უფლებამოსილება გააჩნია, არ შეუძლია გამოსცეს ნორმატული აქტები. მაგალითად, სახამართლოს, რომელსაც აქვს ნორმის შეფარდების უფლებამოსილება, ნორმატული აქტების გამოცემა არ შეუძლია.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებასაც, რომ სა-

მართლის ნორმის შეფარდების აქტები შეიცავს სახელმწიფოებრივ ბრძანებას. რომელიც ეხება პერსონალურად განსაზღვრულ პირთა წრეს. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის გამოცემისთანავე ხდება კონკრეტულ პირთა უფლებებისა და მოვალეობების წარმოშობა. რაც შეეხება ნორმატულ აქტებს. ისინი ეხებიან პერსონალურად განუსაზღვრელ პირებს. ნორმატულ აქტში მოცემული სახელმწიფოებრივი ბრძანება შეფარდებულ უნდა იქნეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც სახეზე იქნება ისეთი ფაქტიური მდგომარეობა. რომელიც სამართლებრივი ნორმის პიპოთეზაშია მოცემული.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები განსხვავებული უნდა იქნეს აგრეთვე კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოების ახსნა-განმარტების იმ აქტებისაგან, რომელთა გამოცემა ხდება სამართლის ნორმის შესაფარდებლად. სამართლის შეფარდების აქტები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ. სპეციფიკური იურიდიული აქტებია, რომლებიც იწვევენ სამართლებრივი ურთიერთობების წარმოშობას შეცვლასა და მოსპობას. სულ ისეა მიზანს. ისახავს სამართლის შეფარდებისათვის საჭირო ახსნა-განმარტების აქტები. ისინი არ წარმოადგენენ იურიდიულ აქტებს, რადგანაც მათ არ შეუძლიათ სამართლებრივი ურთიერთობების არც წარმოშობა, შეცვლა და არც მოსპობა. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების აქტები მიუთითებს მხოლოდ იმაზე. თუ როგორ უნდა მოხდეს შესაფარდებლად შერჩეული სამართლის ნორმის გამოყენება იურიდიული მნიშვნელობის კონკრეტული ფაქტებისადმი.

საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება სამართლის რეალიზაციის ერთ-ერთი უმთავრესი ფორმაა. საბჭოთა სამართლის რეალიზაციის სხვა ფორმებისაგან, კერძოდ, საბჭოთა სამართლის ნორმების დაცვისა და გამოყენებისაგან, როგორც საბჭოთა სამართლის ნორმების რეალიზაციის შედარებით მარტივი ფორმებისაგან განსხვავებით, საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდებას ახდენენ მხოლოდ კომპეტენტური ორგანოები, რომლებიც სამართლის შეფარდების პროცესში ეწევიან რთულ და საპასუხისმგებლო საქმიანობას, რაც გამოხატულებას პოულობს სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებში. ეს აქტები შეიცავს ინდივიდუალური მნიშვნელობის სახელმწიფოებრივ ბრძანებებს, რომელთა შესრულება უზრუნველყოფილია საბჭოთა სახელმწიფოს იძულებითი ძალით. საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე საბჭოთა სამართლის ზემოქმედების აქტიური შემოქმედებითი როლი ნათლად ჩანს საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდებაში.

## დასკვნა

საბჭოთა სამართლის ნორმებს შინაარსს განსაზღვრავს ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა ნება-სურვილი. საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოს საერთო-სახალხო სახელმწიფოდ გადაქცევასთან ერთად, სოციალისტური სამართალი მშრომელთა სახელმწიფოებრივი ნების გამოხატველი გახდა და ამიტომ იგი საერთო-სახალხო სამართალია. საბჭოთა საერთო-სახალხო სამართალი, როგორც ზედნაშენის ერთ-ერთი უმთავრესი შემადგენელი ნაწილი, აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს ქვეყნის ეკონომიურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაზე.

საბჭოთა სახელმწიფო მრავალფეროვან საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად ადგენს ქცევის განსაზღვრულ წესებს. სამართლის ნორმებად, რომლებიც შეიცავენ სახელმწიფოებრივ ბრძანებებს ამა თუ იმ მოქმედების შესრულების ან ამ მოქმედებათა ჩადენისაგან თავის შეკავების შესახებ. სამართლის ნორმები კანონმდებლის არც რჩევა-დარიგებაა და არც თხოვნა მასში მოცემული წესების შესრულების შესახებ; სამართლის ნორმებში გადმოცემული სახელმწიფოს ბრძანებები, რომელთა შეუსრულებლობა იწვევს სამართლის ნორმის დამრღვევისადმი სანქციის შეფარდებას, ანდა ამ სახელმწიფოებრივი ბრძანებების შესაბამისად სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა უფლებებისა და მოვალეობების წარმოშობას. საბჭოთა სამართლის ნორმებს განსაზღვრავს შემდეგი ნიშნები: 1. სოციალისტური სამართლის ნორმები საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე გამოხატავს მთელი საბჭოთა ხალხის სახელმწიფოებრივ ნებას; 2. სამართლის ნორმას ადგენს ანდა ქცევის წინააღმდეგ არსებულ წესს სანქციას ანიჭებს სოციალისტური სახელმწიფო ან მისი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციები; 3. სამართლის ნორმა შედგება ქცევის ზოგადი სავალდებულო წესებისაგან; 4. სამართლის ნორმის

შესრულება უზრუნველყოფილია საბჭოთა სახელმწიფოს იძულებითი ძალით.

საბჭოთა სახელმწიფოს ნორმები ასრულებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულატორის როლს. სამართლის ნორმების საშუალებით ხორციელდება სახელმწიფოებრივი ხელმძღვანელობა სოციალისტური ეკონომიკის განვითარებაზე, მეურნეობის სოციალისტური სისტემის მართვა, ქვეყნის თავდაცვილუნარიანობის განმტკიცება, კულტურულ-აღმშრდელობითი მუშაობა და ა. შ.

სამართლის ნორმებში ქცევის ზოგადი სავალდებულო წესების დადგენისას კანონმდებელი ცდილობს მისი შინაარსი გადმოასკეს რაც შეიძლება სრულად, ნათლად და ყველასათვის გასაგებად. ამ მიზნის მიღწევა ხერხდება სამართლის ნორმის შინაარსის განსაზღვრული სტრუქტურით გადმოცემის გზით. თითოეული სამართლის ნორმა ნათელ პასუხს უნდა შეიცავდეს შემდეგ ორ კითხვაზე: 1. როგორია სამართლის ნორმის მოქმედების პირობები? 2. რა იურიდიული შედეგები მოჰყვება სამართლის ნორმის დარღვევას? ყველა ამ კითხვაზე პასუხს გვაძლევს სამართლის ნორმის შემდეგი ნაწილები: პიპოთეზა, დისპოზიცია და სანქცია.

სამართლის ნორმის პირველი ნაწილი—პიპოთეზა მიუთითებს იმ ფაქტურ გარემოებაზე, რომელთა არსებობისას უნდა გამოვიყენოთ მოცემული ნორმა; დისპოზიცია ნორმის ის ნაწილია, რომელშიც მითითებულია იმის შესახებ, თუ როგორი უნდა იყოს აღმინათა მოქმედება პიპოთეზით გათვალისწინებულ გარემოებათა დროს. სანქცია მიუთითებს იმ ზემოქმედების ღონისძიებებზე, რომლებიც უნდა შეეფარდოს სამართლის ნორმის დარღვევას.

სხვადასხვა საფუძვლის მიხედვით ცნობილია საბჭოთა სამართლის ნორმათა პიპოთეზის შემდეგი კლასიფიკაცია: ერთმხრივი და ორმხრივი; განსაზღვრული, შედარებით განსაზღვრული და განუსაზღვრელი; აბსტრაქტული და კაზუისტური; მარტივი და რთული; ალტერნატიული.

სამართლის ნორმის დისპოზიცია შეიძლება იყოს: კაზუალური და აბსტრაქტული; აღწერილობითი, მითითებითი და ბლანკეტური; პოზიტიური და ნეგატიური; მარტივი და რთული, ალტერნატიული; განსაზღვრული და შედარებით განსაზღვრული.

სამართლის ნორმის სანქცია შეიძლება იყოს: სისჯლის სამართლებრივი, ადმინისტრაციული, დისციპლინური და ქონებრივი; განსაზღვრული და შედარებით განსაზღვრული; ალტერნატიული და კუმულატიური; სრული და არასრული; პირდაპირი და მითითებითი.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ცნობილია სამართლის

ნორმების შემდეგი კლასიფიკაცია: რეგულატორი და დეფინიციური; ზოგადი, სპეციალური და განსაკუთრებული; იმპერატიული და დისპოზიციური; მავალბელი, აღმუქველი და ამკრძალველი.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სამართლის ნორმებს ზემოქმედება ელინდება სამართლის რეალიზაციის პროცესში. სახელმწიფო ორგანოების, თანამდებობის პირებისა და მოქალაქეების საქმიანობისას სამართლის ნორმაში მოცემული ბრძანებების შესრულებასა და განხორციელებას ეწოდება სამართლის ნორმის რეალიზაცია. ცნობილია საბჭოთა სამართლის ნორმების რეალიზაციის სამი ფორმა: 1. სამართლის ნორმის დაცვა; 2. სამართლის ნორმის გამოყენება. 3. სამართლის ნორმის შეფარდება.

სამართლის ნორმის დაცვა ნიშნავს მოქალაქეების, თანამდებობის პირების, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და ორგანოების მიერ ნორმაში მოცემული ბრძანებების, კერძოდ, იურიდიული ვალდებულებების შესრულებას. სამართლის ნორმის გამოყენება ნიშნავს მოქალაქეების, თანამდებობის პირების, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და ორგანოების მიერ ნორმით მინიჭებული უფლებების განხორციელებას. სამართლის ნორმის შეფარდება ეწოდება ცხოვრების კონკრეტული შემთხვევების მიმართ სამართლებრივი ნორმების რეალიზაციის მიზნით კომპეტენტური ორგანოების სახელმწიფოებრივ-მმართველურ, მართგანიზებელ საქმიანობას.

მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრების მიხედვით, სამართლის ნორმის შეფარდებას დააჩნია კლასობრივი ხასიათი. სამართლის ნორმის შეფარდება სამართლის ნორმის რეალიზაციის სხვა ფორმებისაგან (სამართლის ნორმის დაცვა და გამოყენება) განსხვავდება შემდეგი ნიშნებით: 1. სამართლის ნორმის შეფარდება სპეციალური საქმიანობაა, რადგანაც მას ახორციელებენ არა მოქალაქეები, არამედ კომპეტენტური ორგანოები (სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ორგანოები და მათი უფლებამოსილებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი ორგანიზაციები); 2. სამართლის ნორმის შეფარდება სახელმწიფოებრივ-მმართველური ხასიათისაა და იგი ნიშნავს ინდივიდუალურ-კონკრეტულ სამართლებრივ ბრძანებას იურიდიული მნიშვნელობის ცალკეული შემთხვევების მიმართ; 3. სამართლის ნორმის შეფარდება კომპეტენტური ორგანოების შემოქმედებითი მართგანიზებელი საქმიანობაა და იგი ხორციელდება კანონის მიერ სპეციალურად დადგენილი ფორმის მიხედვით.

ცნობილია სამართლის ნორმის შეფარდების სამი სტადია: 1. საქმის ფაქტიურ გარემოებათა დადგენა; 2. სამართლის ნორმის შერ-

ჩევა და ანალოზი. 3. გადაწყვეტილების მიღება და მისი დოკუმენტური გაფორმება.

სამართლის ნორმის შეფარდების პირველ სტადიაზე ხდება ფაქტის იურიდიული ნიშნების დადგენა. რომელიც უნდა იყოს ობიექტური და დასაბუთებული. ფაქტის იურიდიული ნიშნების დადგენას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა სამართლის ნორმის ჰიპოთეზას, რომელშიც მითითებულია იურიდიული მნიშვნელობის მოქმედებათა წარმოშობის პირობები.

სამართლის ნორმის შერჩევა და მისი ანალოზი გელახობს სამართლის ნორმის იურიდიული საფუძვლების დადგენას, კერძოდ. ფაქტობრივ გარემოებების სამართლებრივ კვალიფიკაციას. ამავ სტადიაზე ხდება სამართლის ნორმის ნაშვილობისა და მისი იურიდიული ძალის შემოწმება, სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება და აგრეთვე სამართალში შემჩნეული ხარვეზის შევსება ანალოგიის მიხედვით (სამართლის ზოგიერთ დარგში).

გადაწყვეტილების მიღება და მისი დოკუმენტური გაფორმება სამართლის ნორმის შეფარდების დასკვნითი საფეხურია. ამ სტადიაზე კომპეტენტურ ორგანოს გამოაქვს ინდივიდუალურ-კონკრეტული, სახელმწიფოებრივ-მმართველური დადგენილება და ახდენს მის დოკუმენტურ გაფორმებას. კერძოდ. კომპეტენტური ორგანო გამოსცემს სამართლის ნორმის შეფარდების აქტებს. რომლებიც სპეციფიკური იურიდიული ფაქტებია. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტების საფუძველზე ხდება სამართლებრივ ურთიერთობათა წარმოშობა, შეცვლა და მოსპობა.

სამართლის ნორმის შეფარდების მიერ გადაწყვეტილების მიღება ფორმალურ-ლოგიკური თვალსაზრისით ექვემდებარება სასამართლო სილოგიზმის წესებს: დიდ წანამძღვარს წარმოადგენს იურიდიული მნიშვნელობის კონკრეტული ფაქტი, მცირე წანამძღვარს — შესაფარდებლად შერჩეული სამართლებრივი ნორმა, ხოლო დასკვნას — გადაწყვეტილების მიღება და მისი დოკუმენტური გაფორმება.

სამართლის ნორმის შეფარდება კომპეტენტური ორგანოს შემოქმედებითი მართვანიზებული საქმიანობაა, რომელიც მიზნად ისახავს სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის განხორციელების შედეგად საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას. სოციალისტური კანონიერების შესაბამისად სამართლის ნორმის სწორად შეფარდების ძირითადი მოთხოვნებია დასაბუთებულობა, კანონიერება და მიზანშეწონილობა.

## РЕЗЮМЕ

В общественной жизни реализуются различные нормы, которые по своему содержанию и характеру делятся на технические и социальные.

Одним из видов социальных норм являются правовые нормы, содержание которых определяется условиями экономической жизни общества. Правовые нормы выражают волю господствующего класса общества и осуществление государственно-правовых предписаний обеспечивается принудительной силой государства.

Советское социалистическое право представляет собой высший исторический тип права. На современном этапе развития советского общества, в связи с тем, что государство диктатуры пролетариата превратилось в общенародное государство, советское право, выражая интересы всего советского народа, является общенародным правом. Советское общенародное право как одно из основных частей надстройки активно воздействует на экономическую и политическую жизнь советского общества.

Правовые нормы, регулирующие определенные общественные отношения, имеют абстрактный характер, как общее юридическое установление. Норму права следует рассматривать как меру, масштаб, как регулятор общественных отношений. Целью правовых норм является установление определенного порядка в общественных отношениях, а также укрепление и дальнейшее развитие этих отношений.

Советские правовые нормы характеризуются следующими признаками: советское общенародное право выражает волю всего советского народа; правовые нормы являются общеобязательными правилами поведения; установление или санкционирование правовых норм производится государством или они принимаются общественными организациями по уполномочию государства; нормы права охраняются принудительной силой государства.

Правовые нормы имеют определенную логическую структуру, под которой понимается внутреннее строение нормы — образующие ее составные части (элементы). Различают три основные части (элементы) правовых норм: гипотезу, диспозицию и санкцию. Гипотеза — часть нормы, описывающая

те фактические обстоятельства и условия, при наступлении которых применяется данная норма. Диспозиция указывает содержание нормы, т. е. правило поведения, выраженное в норме права. Санкция — часть правовой нормы, которая указывает на последствия ее несоблюдения. Вышеуказанные элементы правовых норм в статьях закона и других нормативных актах излагаются различными способами.

В научной литературе классификация правовых норм производится по различным признакам: по предмету правового регулирования; по юридической силе; по форме изложения в ней гипотезы, диспозиции и санкции; по времени и месту ее действия.

Из различных социальных норм лишь правовые нормы являются регулятором определенных общественных отношений и они оказывают наиболее активное воздействие на экономическую и политическую жизнь общества. С целью выяснения характера и особенностей воздействия правовых норм на общественную жизнь в буржуазной юридической науке с давних пор стоит проблема о правовых нормах как *Sein* и *Sollen*, но различные буржуазные философско-правовые школы не способны решить данную проблему.

Учение марксистско-ленинской философии о базисе и надстройке даст возможность окончательно разрешить эту проблему. Правовая норма как одна из основных составных частей надстройки, содержание которой в конечном счете определяется условиями экономической жизни общества, не только ставит целью регулирование существующих общественных отношений (правовая норма как *Sein*), но одновременно способствует, путем дальнейшего развития существующих общественных отношений, возникновению желательных (должных) общественных отношений, которые являются идеалом в пределах данной нормы (правовая норма как *Sollen*).

Поскольку правовые нормы способствуют дальнейшему укреплению и развитию общества, вопросы о реализации права и воплощении в жизнь государственно-правовых предписаний являются актуальными на все времена.

Необходимость реализации правовых норм в деятельности людей со всей серьезностью встает перед обществом сразу, как только возникают государство и право. Еще древнегреческие мыслители усердно занимались разработкой различных способов реализации правовых норм. По их утверждению, без реализации государственно-правовых предписаний в деятельности отдельных лиц и их объединений, никакое общество не может существовать.

Вопросами разработки способов реализации права бы-

ли заняты также мыслители средневековья, а в эпоху господства буржуазии, в связи с обострением классовой борьбы в обществе, проблема реализации права приобретает еще более важное значение.

Актуальность реализации советских правовых норм определяется грандиозными задачами строительства коммунистического общества в нашей стране. Поэтому реализация советских правовых норм является важнейшей проблемой теории Советского государства и права. Теоретическим вопросам реализации советского права была посвящена в 1954—1955 гг. научная дискуссия на страницах журнала «Советское государство и право». В ходе дискуссии были установлены основные формы реализации советского права: соблюдение норм социалистического права; использование норм советского права; применение норм советского права. Кроме того, были определены также субъекты как соблюдения и использования советских правовых норм, так и применения права и т. д.

В советской юридической науке не существует единого мнения о стадиях применения права. Большинство ученых процесс применения права разделяет на три основные стадии: установление фактических обстоятельств дела; выбор и анализ нормы права; принятие решения, его документальное оформление и фактическое исполнение акта применения права.

Некоторые ученые полагают, что процесс применения права можно разделить на следующие стадии: анализ фактических обстоятельств дела; выбор (отыскание) нормы для оценки или указания поведения участникам правового отношения, удостоверение в правильности (подлинности) текста правового акта, содержащего нужную юридическую норму и установление его силы; уяснение смысла и содержания юридической нормы; разъяснение юридической нормы компетентным органом; издание соответствующего акта, закрепляющего решение по делу.

Сложившееся в советской юридической науке мнение о расчленении процесса применения права на три основных стадии является господствующим; оно разделяется также зарубежной правовой наукой.

На первой стадии применения права происходит установление юридических признаков факта.

Вторая стадия применения права — выбор и анализ нормы права. На этой стадии применения права отыскивается правовая норма в системе права для регулирования юридически значимого факта; проверяется подлинность текста правовых актов; решаются коллизионные вопросы и т. д.

Одним из важнейших вопросов правильного применения права является установление пробелов в праве и их устранение. Вопрос о пробелах в праве является древнейшим. Еще древнегреческие мыслители указывали на пробелы в праве и разрабатывали способ их восполнения. Древнегреческий мыслитель Аристотель, впервые создавший сравнительно полное учение о пробелах в праве, указывал на то, что, если в процессе применения правовых норм в системе регулирования юридически значимых фактов, то органы, применяющие право, должны восполнить пробелы в праве путем применения права по *ἐπέκειναι* (правда). Под влиянием Аристотеля римские юристы, средневековые мыслители (Ф. Аквинский, М. Падуанский и др.), а также идеологи эпохи раннебуржуазных революций (Г. Гроций) указывали на пробелы в праве и требовали устранения пробелов в праве путем применения права по *Aequitas*.

В эпоху господства буржуазии создаются различные теории о способах восполнения пробелов в праве.

Современная юридическая наука, с целью восполнения пробелов в праве, предлагает применение права по аналогии (аналогия права и аналогия закона). На современном этапе развития советского общества применение права по аналогии происходит ограниченно.

Последняя стадия процесса применения права — принятие решения, его документальное закрепление и фактическое исполнение акта применения права.

Применение советских правовых норм является оперативно-организаторской деятельностью государства и происходит при помощи метода убеждения и принуждения. Основным требованием правильного применения права является обоснованность, законность и целесообразность.

Следует отметить, что в основе настоящей работы лежат лекции по специальному курсу теории государства и права на тему «Применение советских правовых норм», который в течение многих лет мы читаем на высших курсах юридического факультета Тбилисского государственного университета.

Опубликовать работы по этой проблеме мы решили после того, как во время пребывания в научной командировке в ГДР (1970—1971 гг.) ознакомились с современной буржуазной литературой.

Пользуясь случаем, хотим сердечно поблагодарить Йенский университет им. Фр. Шиллера и Немецкую Академию государства и права им. В. Ульбрихта, руководство которых создало благоприятные условия для научной работы.

## R E S Ü M E E

Die Realisierung des Rechts und insbesondere die Anwendung der Rechtsnormen ist ein aktuelles Problem der Rechtswissenschaft. Das Problem der Realisierung des Rechts im gesellschaftlichen Leben ist ebenso alt wie der Staat und das Recht selbst. Und dies ist durchaus verständlich, denn mit der Entstehung des Staates und des Rechts zeigen die herrschenden Klassen, deren Willen sich in den Rechtsnormen widerspiegelt, größtes Interesse am Problem der Anwendung des Rechts. Die herrschenden Klassen in den Ausbeutergesellschaften verbinden mit dem Problem der Realisierung des Rechts die Frage der Verteidigung und Stärkung der bestehenden Ordnung.

Staat und Recht sind der wichtigste Bestandteil des Überbaus, der aktiv auf die Basis einwirkt und ihre weitere Entwicklung fördert. Im Unterschied zu den anderen Bestandteilen des Überbaus weist die Einwirkung des Staates und des Rechts auf den Überbau spezifischen Charakter auf. Vor allem ist die Einwirkung des Staates und des Rechts auf das gesellschaftliche Leben eine politische Erscheinung. Das bedeutet, daß die herrschenden Klassen im Verlauf der Realisierung des Rechts im gesellschaftlichen Leben mittels des Staates in notwendigen Fällen politischen Zwang anwenden. Bei der Verwirklichung der Vorschriften der anderen Bestandteile des Überbaus wird staatlicher Zwang in der Regel nicht angewendet, und gerade darin besteht die Spezifik der Realisierung des Rechts als Erscheinung des Überbaus.

Rechtsnormen werden in verschiedenen gesellschaftlichen Beziehungen realisiert, und die Erfüllung der Vorschriften der Rechtsnormen durch alle Adressaten wird durch staat-

lichen Zwang gewährleistet. Deshalb erfüllen die Rechtssubjekte, unabhängig von ihrer sozialen Stellung, gewöhnlich die Vorschriften der Rechtsnormen.

Mit der Entstehung des Staates und des Rechts wurde die Realisierung der Rechtsnormen zum wichtigsten Problem. Bereits im alten Griechenland, in dem, wie Fr. Engels feststellt, der Staat und das Recht in klassischer Form, durch die unmittelbare Auflösung der Formation der Urgemeinschaft und ohne Einfluß irgendwelcher äußerer Faktoren entstand, verbreiteten die Ideologen der Sklavhalterordnung in verschiedenen Gesellschaftsschichten mit größtem Eifer die Meinung, daß ohne Erfüllung der Rechtsnormen keine Gesellschaft bestehen kann und unbedingt untergehen muß.

Wenn man den Berichten Platons Glauben schenkt, versuchte Kryton, ein Freund Sokrates', ihn zwei Tage vor seinem Tode zur Flucht aus dem Gefängnis zu bewegen. Kryton sagte Sokrates, er habe mit den Gefängnisaufsehern gesprochen, diese seien bestochen, und da er zu Unrecht verurteilt worden sei, ohne ein Verbrechen begangen zu haben, sei es ganz natürlich, wenn er aus dem Gefängnis entfliehen würde. Sokrates erhebt Einwände gegen den Vorschlag Krytons und bestätigt, er sei selbstverständlich unrechtmäßig auf Grund einer ungesetzlichen Beschuldigung verurteilt worden, sich nicht der Entscheidung der Volksversammlung zu beugen, bedeuete aber, gegen die Gesetzlichkeit zu verstoßen. Sokrates erklärte, jeder Bürger müsse um der Existenz der Gesellschaft willen unbedingt die Gesetze befolgen. „Angenommen“, sagt Sokrates, „wir hätten uns entschlossen, zu fliehen. Da kommen plötzlich die Gesetze und, für die allgemeine Sache des Staates eintretend, sprechen sie: sage uns, Sokrates, was hast Du Dir gedacht? Offenbar beabsichtigst Du, uns, die Gesetze und die ganze Gesellschaft ins Verderben zu stürzen. Kann denn eine Gesellschaft noch weiter bestehen, wenn die gerichtlichen Entscheidungen in ihr keine Kraft haben?“

Besonders wichtig in der Rechtswissenschaft ist die Bestimmung des Begriffs der Anwendung der Rechtsnormen. Zu dieser Frage leitete die Zeitschrift „Sowjetstaat und Sowjetrecht“ in den Jahren 1954—1955 eine umfassende wissenschaftliche Diskussion in die Wege, an der sich namhafte Rechts-

wissenschaftler der Sowjetunion beteiligten: Farber, Alexejew, Kerimow, Nedbailo, Denissow u. a. Im Verlauf der Diskussion wurden der Inhalt des Begriffs der Rechtsanwendung, sowie der Unterschied in der Anwendung der Rechtsnormen von den anderen Formen der Realisierung des Rechts festgestellt, sowie die Subjekte der Rechtsanwendung und die wichtigsten Etappen des Prozesses der Rechtsanwendung bestimmt. Es muß vermerkt werden, daß im Verlauf der Diskussion alle Aspekte der Anwendung der Rechtsnormen gründlich untersucht wurden, was dagegen die übrigen Formen der Realisierung des Rechts betrifft, so sind sie bis jetzt fast überhaupt nicht erforscht worden.

Wie wir bereits bemerkten, ist die Festlegung der Rechtsnormen nicht Selbstzweck; die Rechtsnormen müssen in Übereinstimmung mit den Interessen der herrschenden Klassen die gesellschaftlichen Verhältnisse regeln, und im Verlauf der Regelung dieser Verhältnisse werden die Vorschriften der Rechtsnormen in der Tätigkeit der Rechtssubjekte verwirklicht.

Das sozialistische Recht wird folgendermaßen realisiert: 1. durch seine freiwillige Einhaltung durch die Bürger, Staatsfunktionäre, Institutionen und Organisationen; 2. durch seine Erfüllung und 3. durch seine Anwendung durch den Staat in Gestalt seiner Organe und Staatsfunktionäre, sowie durch die gesellschaftlichen Organisationen. Die freiwillige Befolgung des Rechts, die mit der Erhöhung des politischen Bewußtseins und des kulturellen Niveaus aller Mitglieder der sozialistischen Gesellschaft, mit dem Wachstum der allgemeinen Überzeugung von der Begründetheit und Gerechtigkeit der staatlichen Festlegungen verbunden ist, ist ihrer Bedeutung nach die wichtigste Methode der Realisierung des sozialistischen Rechts. Abgesehen davon jedoch, das heißt außer der freiwilligen Einhaltung und Erfüllung des Rechts mit dem Ziel, das Recht wirklich zu einem allgemeinen Regulator zu machen, bedarf es noch einer besonderen Form der Realisierung des Rechts, die wir als Rechtsanwendung bezeichnen. Die Entstehung einer ganzen Reihe von Verhältnissen, die damit zusammenhängen, daß der Staat seine Funktionen ausübt, verlangt eine besondere, zusätzliche staatliche Einwirkung auf konkrete Personen.

Somit unterscheiden wir in der sowjetischen Rechtswissenschaft drei Formen der Realisierung des Rechts: 1. die Einhaltung der Rechtsnormen; 2. die Erfüllung der Rechtsnormen; 3. die Anwendung der Rechtsnormen.

Alle diese Formen der Realisierung des Rechts, das heißt die Einhaltung, die Erfüllung und die Anwendung der Rechtsnormen unterscheiden sich vor allem hinsichtlich der Subjekte voneinander.

Die Subjekte der Einhaltung und Erfüllung der Rechtsnormen sind die verschiedenen staatlichen und gesellschaftlichen Organisationen und Organe, sowie die Staatsfunktionäre und einzelnen Bürger. Was die Anwendung der Rechtsnormen betrifft, so sind hier die Subjekte nur die zuständigen staatlichen Organe und bevollmächtigten gesellschaftlichen Organisationen.

Die obengenannten Formen der Realisierung des Rechts unterscheiden sich auch ihrem Inhalt nach voneinander. Die Einhaltung der Rechtsnormen bedeutet, daß die Menschen ihr Verhalten den Forderungen der Rechtsnormen unterordnen. Im allgemeinen äußert sich die Einhaltung und Erfüllung der Rechtsnormen, als eine der grundlegenden Formen der Realisierung des Rechts, in der Verwirklichung der gesellschaftlichen Beziehungen der Gebots- und Verbotsnormen. Bei der Realisierung der Gebotsnormen üben die Rechtssubjekte eine aktive Handlung aus. Bei der Realisierung der in Artikel 276 des Zivilgesetzbuches der RSFSR enthaltenen Rechtsnorm beispielsweise (über den Abschluß eines Sachmietvertrages in schriftlicher Form zwischen Bürgern) ist eine aktive Handlung der Teilnehmer der Rechtsverhältnisse notwendig, wie die Aufstellung eines Vertrages in schriftlicher Form und seine Bestätigung durch die zuständigen Organe. Was die Verbotsnormen betrifft, so genügt es zur Realisierung dieser Normen, daß die durch die Normen verbotene Handlung nicht ausgeführt wird (Artikel 205 des Gesetzbuches über Arbeit der RSFSR über das Verbot, Jugendliche zur Leistung von Überstundenarbeit heranzuziehen).

Die dritte Form der Realisierung des Rechts ist die Anwendung der Rechtsnormen. Im Unterschied von den anderen Formen der Realisierung des Rechts ist die Anwendung der Rechtsnormen in zwei Fällen notwendig: 1. wenn eine Verletzung

der Rechtsvorschriften vorliegt und dem Rechtsverletzer gegenüber Sanktionen angewendet werden müssen (strafrechtliche, zivilrechtliche usw.); 2. wenn die Rechtsnorm einen besonderen Charakter aufweist, das heißt, wenn die Entstehung, Aufhebung oder Änderung der in den Rechtsnormen vorgesehenen Rechte und Pflichten der Menschen ohne Entscheidung der zuständigen Organe unmöglich ist (beispielsweise die Festsetzung der Renten, die Aufnahme von Studenten in Hochschulen, die Einberufung zur Armee usw.).

Die Anwendung der Rechtsnormen ist somit eine auf staatlichen Machtbefugnissen beruhende, organisierende Tätigkeit der zuständigen Organe bei der Realisierung der Rechtsnormen in konkreten Fällen.

Charakteristisch für die Anwendung der Rechtsnormen sind folgende Merkmale:

1. In allen Gesellschaften besitzt die Anwendung der Rechtsnormen Klassencharakter. Bei der Analyse der englischen Gesetzgebung wies Fr. Engels in seinem Buch „Die Lage der Arbeiterklasse in England“ darauf hin, daß sich die englischen Gesetze gegen die Arbeiterklasse richten, was deutlich genug im Verlauf der Realisierung der Rechtsnormen zutage tritt. W. I. Lenin verwies ebenfalls auf den Klassencharakter der Gesetzgebung im zaristischen Rußland und schrieb dabei, wenn die Gerichte über eine Sache gegen Beamte verhandeln, sind sie zu großer Nachsicht bereit, wenn sie aber wegen Ausschreitungen gegen die Polizei verurteilen, gehen sie mit größter Strenge vor. In der sozialistischen Gesellschaft weist die Anwendung der Rechtsnormen ebenfalls Klassencharakter auf, sie erfolgt jedoch im Interesse des ganzen Volkes.

2. Die Anwendung der Rechtsnormen stellt eine besondere Tätigkeit der zuständigen Organe dar und beruht auf staatlichen Machtbefugnissen. Das bedeutet vor allem, daß wenn die Einhaltung und Erfüllung der Rechtsnormen sich als nicht ausreichend erweist, in solchen Fällen die Notwendigkeit ihrer Anwendung durch die zuständigen Organe entsteht, die über staatliche Machtbefugnisse verfügen. Dies ist in folgenden Fällen notwendig: a) wenn die in den Rechtsnormen vorgesehenen Rechte und Pflichten bei konkreten Personen ohne die auf staatlichen Machtbefugnissen beruhende Tätigkeit der zu-

ständigen Organe nicht entstehen können (die Festsetzung der Renten, der Dienst in der Armee, die Aufnahme von Studenten in Hochschulen usw.); b) wenn die rechtlichen Pflichten nicht ordnungsgemäß erfüllt werden und Hindernisse bei der Realisierung der Rechtsnormen entstehen (beispielsweise bei der Verhandlung einer Streitsache zwischen dem Auftraggeber und dem Auftragnehmer durch das Gericht oder die Arbitrage); c) wenn eine Rechtsverletzung vorliegt (beispielsweise eine gerichtliche Verurteilung).

Die Anwendung der Rechtsnormen hat den Charakter einer auf staatlichen Machtbefugnissen beruhenden Tätigkeit. Das bedeutet, daß der Inhalt der zu fassenden Entscheidung bei Anwendung des Rechts nicht von dem Wunsch der Personen abhängig ist, an den sie gerichtet ist, sondern von den das Recht anwendenden zuständigen Organen.

3. Die Anwendung der Rechtsnormen ist eine Tätigkeit, die auf der Grundlage der erlassenen individuell-konkreten Vorschriften ausgeübt wird, das heißt, die Rechtsnormen werden bei bestimmten Ereignissen angewendet, und die allgemeinen Vorschriften der Rechtsnormen richten sich an konkret bestimmte Personen (beispielsweise die Zuweisung einer Wohnung, die Auszeichnung mit einem Orden usw.).

Darin besteht das Wesen der Rechtsanwendung.

Nun wollen wir auf die Frage eingehen, wie das Modell des Prozesses der Rechtsanwendung beschaffen ist. Hierzu ist zu bemerken, daß die Anwendung des Rechts ein sehr komplizierter Prozeß ist und gleichzeitig einheitlichen Charakter trägt. Abgesehen davon unterscheidet man im Prozeß der Rechtsanwendung drei Hauptstadien, die eng miteinander zusammenhängen. Das allgemeine Modell des Rechtsanwendungsprozesses besteht aus drei Stadien:

Das erste Stadium der Rechtsanwendung ist die Feststellung der Tatumsstände und die Wahl des Normativaktes, der in dem betreffenden Fall angewandt werden muß. Bei der Feststellung der Tatumsstände müssen folgende Erfordernisse in Betracht gezogen werden:

A. Die juristischen Merkmale der Tatsachen können nur in Übereinstimmung mit den Rechtsnormen festgestellt werden. Die Anwendung von Rechtsnormen auf

Verhältnisse, die nicht durch das Recht geregelt werden, wäre eine Verletzung der sozialistischen Gesetzlichkeit.

B. Bei der Feststellung der juristischen Merkmale der Tatsachen muß davon ausgegangen werden, daß die Normen im Rechtssystem nach den Zweigen des Rechts (in strafrechtliche, zivilrechtliche, bürgerrechtliche, arbeitsrechtliche usw.) gegliedert sind. Ohne genaue Bestimmung des Rechtszweiges, der die rechtliche Regelung konkreter gesellschaftlicher Verhältnisse vorsieht, ist die richtige Anwendung des Rechts nicht möglich.

Das zweite Stadium der Rechtsanwendung ist die Wahl der Rechtsnorm und ihre Analyse. In diesem Stadium geht es um folgende Fragen: Erstreckt sich die anzuwendende Rechtsnorm auf den gegebenen Fall; Auslegung der Rechtsnorm, die zur Anwendung ausgewählt wurde; sowie die Entscheidung von Kollisionsfragen, die Feststellung von Lücken im Rechtssystem und die Beseitigung dieser Lücken im Recht im Wege der gesetzlich zugelassenen Anwendung des Rechts nach der Analogie.

Die Auslegung der Rechtsnormen ist in allen Fällen der Rechtsanwendung erforderlich, denn ohne Feststellung des Inhaltes der Rechtsnorm ist es nicht möglich, sie richtig anzuwenden. Die Frage nach der Auslegung der Norm ist zugleich eine sehr alte Frage. Die römischen Juristen des Altertums haben die Methoden der Rechtsanwendung sorgfältig erarbeitet. Sie erachteten die Auslegung des Rechts als notwendige Voraussetzung für die richtige Anwendung der Normen. Es muß bemerkt werden, daß die Auslegung der Rechtsnormen in keiner Weise den Gesetzgeber beeinträchtigt. Die altrömischen Juristen wiesen darauf hin, daß die Notwendigkeit, die Rechtsnormen im Prozeß der Rechtsanwendung auszulegen, nicht darauf zurückzuführen sei, daß der Gesetzgeber den Inhalt der Rechtsnormen nicht richtig ausgelegt hätte. Bei der Auslegung einer Norm muß davon ausgegangen werden, daß der Gesetzgeber zwar den Inhalt der Norm sorgfältig formuliert hat, daß aber der Richter, um diese Normen in Übereinstimmung mit der rechtserheblichen Tatsache richtig anzuwenden, den wahren Inhalt des Rechts feststellen muß.

Die Methodik der Auslegung von Rechtsnormen wurde auch von H. Grotius in seinem Werk „De Jure Belli ac Pacis“ eingehend behandelt. Aber die klassische Periode in der Geschichte der Auslegung der Rechtsnormen begann erst später, als in der bürgerlichen Rechtswissenschaft allen Ernstes die Frage erwogen wurde, was wir bei der Auslegung von Rechtsnormen eigentlich feststellen: den Willen des Gesetzgebers oder den Willen des Normativaktes an sich.

Manche Wissenschaftler bemerkten, daß bei der Auslegung der Rechtsnormen der wahre Inhalt der Rechtsnorm festgestellt wird, aber vor allen Dingen interessiert nur bei der Auslegung von Rechtsnormen der Willen des Gesetzgebers selbst, und nach der Feststellung dieses Willens muß derjenige, der das Recht anwendet, die Frage in Übereinstimmung mit dem Willen des Gesetzgebers entscheiden.

Diese Ansicht über die Aufgaben der Rechtsauslegung wird in der Rechtswissenschaft nicht einmütig vertreten. Andere Wissenschaftler betonen, daß man den Willen des Gesetzgebers vom Willen des Gesetzes selbst unterscheiden müsse. Der Gesetzgeber kann eine ganz andere Meinung haben, aber nachdem eine vom Gesetzgeber festgelegte konkrete Rechtsnorm mit anderen Rechtsnormen in dem einheitlichen Rechtssystem in Verbindung tritt, ist es durchaus möglich, daß diese konkrete Norm zu Ergebnissen führt, die vom Gesetzgeber gar nicht vorgesehen waren. Diese Wissenschaftler weisen nach, daß eine vom Gesetzgeber festgelegte Rechtsnorm mit dem Werk eines Komponisten verglichen werden kann, der bei der Komposition seines Werkes nicht voraussehen kann, welche Ergebnisse die Aufführung dieses Werkes bringen wird.

Demnach bestehen in der bürgerlichen Rechtswissenschaft zwei Ansichten über die Aufgabe der Rechtsauslegung: die einen vertreten die Ansicht, die Aufgabe der Rechtsauslegung sei die Feststellung des Willens des Gesetzgebers, andere wieder behaupten, die Aufgabe der Auslegung des Rechts besteht darin, den Willen des Normativaktes an sich auszulegen.

Die ursprünglichen Autoren dieser Ansichten, wie Savigny, Thibaut und andere haben zwar diese Welt längst verlassen, aber die von ihnen aufgeworfenen Fragen sind bisher in der

heutigen bürgerlichen Wissenschaft noch nicht entschieden. Bis jetzt wird in der Rechtswissenschaft der kapitalistischen Länder darüber polemisiert, welche Aufgabe die Rechtsauslegung hat.

In der sowjetischen Rechtswissenschaft wurde vor 25 Jahren über die Aufgaben der Rechtsauslegung diskutiert, und im Ergebnis dieser Diskussion schloßen sich die Wissenschaftler der Ansicht Prof. Wilnjanskis an, der in seinem interessanten Artikel über die Aufgaben der Rechtsauslegung darauf hinwies, daß bei der Auslegung des Rechts nur der Wille des Gesetzgebers festgestellt werden muß, der sich in der für die Anwendung gewählten Norm widerspiegelt.

Im Prozeß der Rechtsanwendung kommt es mitunter vor, daß derjenige, der das Recht anwendet, im System des Rechts nicht die entsprechende Norm findet. In diesem Fall spricht man von Lücken im Recht, und dann stellt sich die Frage nach den Mitteln zur Ergänzung des Rechts.

Es muß bemerkt werden, daß Lücken im Recht immer vorkommen. Der Gesetzgeber kann nicht immer die gesellschaftlichen Verhältnisse vorsehen, die in Übereinstimmung mit den herrschenden Klassen durch das Recht geregelt werden müssen. Darauf verwiesen sogar schon die Philosophen der Antike. Der altgriechische Philosoph Aristoteles beispielsweise bemerkt in seinem Werk „Die Ethik Nikomachos“, daß es im Prozeß der Realisierung des Rechts mitunter nicht möglich ist, eine entsprechende Rechtsnorm für die Regelung gesellschaftlicher Verhältnisse zu finden. In diesem Fall müssen die Lücken im Recht nach Ansicht des Aristoteles im Wege der sogenannten „Epieikea“, d. h. des Begriffs der Billigkeit beseitigt werden. Derjenige, der eine Rechtsnorm anwendet, muß alle, im Gesetz nicht vorgesehenen Verhältnisse, entsprechend der Billigkeit entscheiden.

Mit den Fragen, die sich auf die Ausfüllung der Lücken im Recht beziehen, befaßte sich auch der Niederländer Hugo Grotius. Nach seiner Ansicht ist es im Prozeß der Realisierung des Rechts mitunter notwendig, das Institut der Aequitas, d. h. der Billigkeit anzuwenden. In seinem Werk „De Jure Belli ac Pacis“ schreibt er: „Da die Gerechtigkeit — allgemein genommen — auf der Beobachtung der Gesetze beruht, mit der die

Billigkeit anscheinend am stärksten in Widerspruch steht, aus diesem Grunde also muß ein tüchtiger und insbesondere rechtskundiger Mann notwendigerweise begreifen, inwieweit sich diese Begriffe decken und unterscheiden“ (Kapitel 1, § 1).

Die heutige Rechtswissenschaft hat die historisch entstandene Ansicht von der Billigkeit bei der Beseitigung von Lücken im Recht längst verworfen. Das erklärt sich offensichtlich dadurch, daß die Billigkeit sich nicht in das Rechtssystem einfügt, da sie mehr als alles andere ein moralischer Begriff ist. Andererseits haben bürgerliche Ideologen, die gegen die feudalistische Willkür ankämpften, ein neues Institut aufgestellt, nämlich das Institut der Gesetzlichkeit und forderten, daß alle gesellschaftlichen Verhältnisse im Geiste des Gesetzes geregelt werden. Die bürgerliche fortschrittliche juristische Formel—*Nul-  
lum crimen, sine lege*, bedeutet vor allem, daß die gesellschaftlichen Verhältnisse nur nach dem Gesetz und nicht nach der Billigkeit beurteilt werden müssen. Gleichzeitig aber stellen sie nicht in Abrede, daß es im System des Rechts immer Lücken gibt, und daß diese Lücken beseitigt werden müssen. Deshalb erarbeiteten sie ein anderes Verfahren zur Ausfüllung der Lücken. Im Unterschied zur Billigkeit begründeten sie das Prinzip der Analogie als Mittel zur Beseitigung der Lücken. Es muß bemerkt werden, daß das Prinzip der Analogie enger mit dem Geist der Gesetzlichkeit verbunden ist, als die Billigkeit, da das Prinzip der Analogie bedeutet, daß auf konkrete gesellschaftliche Verhältnisse Rechtsnormen angewandt werden, die ähnliche Verhältnisse regeln. Im sozialistischen Recht hat die Anwendung des Rechts nach der Analogie beschränkte Bedeutung. Die geltende Strafgesetzgebung der UdSSR und der Unionsrepubliken schließt die Anwendung des Instituts der Analogie aus. Die Strafgesetzgebung der anderen sozialistischen Staaten hat diese Analogie entweder überhaupt nicht gekannt (DDR, CSSR, PVR), oder hat sie jetzt ausgeschlossen (VRB, SRR).

Was die Zivilgesetzgebung der sozialistischen Länder angeht, so erkennt sie das Prinzip der Analogie an. Die Anwendung des Instituts der Analogie in der Zivilgesetzgebung erklärt sich dadurch, daß das Gericht bei der Entscheidung eines Zivilrechtsstreites das Verfahren nicht unter dem Vor-

wand der Unvollständigkeit der Gesetzgebung aussetzen kann. Die Möglichkeit, die Analogie bei der Entscheidung von Vermögenskonflikten anzuwenden, ist dadurch bedingt, daß für das sozialistische Recht jeder Vermögensstreit seinem Wesen nach nicht gleichgültig sein kann.

Im zweiten Stadium der Anwendung des Rechts, d. h. bei der Wahl und der Analyse der entsprechenden anzuwendenden Norm, werden auch andere Rechtshandlungen vollzogen, aber darüber soll hier nicht gesprochen werden, und wir gehen zur nächsten Frage über.

Das letzte Stadium der Rechtsanwendung ist die Entscheidung und ihre schriftliche Ausfertigung. In diesem Stadium der Anwendung des Rechts ergeht durch das kompetente Organ die individuell-konkrete, auf der staatlichen Machtbefugnis bestehende Weisung und ihre schriftliche Ausfertigung. Formallogisch gesehen, ist die Entscheidung ein Syllogismus: die große Voraussetzung ist die Rechtsnorm; die kleine Voraussetzung sind die faktischen Umstände; die Schlußfolgerung ist die Entscheidung zur Sache. Es muß jedoch betont werden, daß die Anwendung des Rechts im Unterschied zur bürgerlichen Lehre nicht allein auf Syllogismus hinauslaufen kann. Sie ist schöpferische, organisatorische Tätigkeit.

In diesem Stadium der Rechtsanwendung wird die Entscheidung des kompetenten Organs in Rechtsakten über die Anwendung der Rechtsnorm fixiert.

Akten über die Rechtsanwendung müssen folgende Bestandteile aufweisen: 1. Einen einleitenden Teil, in dem die Bezeichnung der Akte, der Name des Organs, das die Akte erlassen hat, das Datum der Akte und die Person, auf die sich die Akte bezieht, angegeben ist. 2. Den konstatierenden Teil mit der Darlegung der faktischen Umstände der Sache. 3. Den motivierenden Teil, in dem die faktische und juristische Begründung der getroffenen Entscheidung gegeben wird. Der vierte und letzte Teil ist der resolutive Teil, in dem der Inhalt der getroffenen Entscheidung dargelegt ist.

Akten der Anwendung von Rechtsnormen haben bestimmte Rechtsfolgen, insbesondere führen die Akten der Anwendung des Rechts zur Entstehung, Änderung oder Beendigung konkreter

gesellschaftlicher Verhältnisse. Deshalb sind Akten der Rechtsanwendung spezifische rechtserhebliche Tatsachen.

Es gibt verschiedene Akten der Rechtsanwendung. Akten der Rechtsanwendung sind die Urteile der Gerichte, die Entscheidungen der Gerichte über die Rentenfestsetzung, Anordnungen über die Aufnahme von Studenten in Hochschulen und andere.

Die Klassifizierung der Rechtsanwendungsakten nach verschiedenen Gesichtspunkten:

1. Hinsichtlich der Subjekte der Beschließung von Rechtsanwendungsakten gliedern sich diese Akten: in Akten der staatlichen Machtorgane, in Akten der staatlichen Verwaltungsorgane, in Gerichtsakten und in Akten der Kontroll- und Aufsichtsorgane.

2. In Abhängigkeit vom Inhalt der gesellschaftlichen Verhältnisse und der in bezug auf sie anzuwendenden Rechtsnormen gliedern sich die Rechtsanwendungsakten in: regulativen und rechtsschützenden Akten.

In regulativen Akten werden die konkreten juristischen Rechte und Pflichten in Verbindung mit dem rechtmäßigen Verhalten der Menschen festgelegt. Sie sind darauf gerichtet, bestimmte materielle oder geistige Ergebnisse zu erreichen (Beispielsweise die Leitung der Volkswirtschaft, der Kultur, des Gesundheitswesens usw.).

In den rechtsschützenden Akten wird die Anwendung der rechtsschützenden Normen des Rechts festgelegt. Die Beschließung dieser Akten hängt mit rechtswidrigem Verhalten von Menschen zusammen.

Zu den rechtsschützenden Akten gehören die Urteile und Entscheidungen des Gerichts, Untersuchungsakten, Akten der Anwendung der verwaltungsrechtlichen und disziplinarischen Einwirkung u. a.

Folglich sind Akten der Rechtsanwendung, Akten, die von kompetenten Organen erlassen wurden, sie sind Akten der Staatsmacht und sind verbindlich für Personen, an die ihre Vorschriften gerichtet sind, bzw. für Staatsfunktionäre, auf deren Tätigkeit sich die betreffenden Akten beziehen.

Akten der Anwendung von Rechtsnormen zielen darauf ab, das wirtschaftliche und politische Leben der Gesellschaft zu stärken und zu entwickeln.

\*  
\* \* \*

Schließlich darf ich besonders hervorheben, daß ich bereits seit längerer Zeit in den oberen Studienjahren der juristischen Fakultät Vorlesungen zur Anwendung der Rechtsnormen im Rahmen der Staats- und Rechtstheorie halte. Eine Veröffentlichung dieses Problems jedoch beschloß ich erst dann, als ich mich während einer wissenschaftlichen Dienstreise in die Deutsche Demokratische Republik mit der modernen juristischen Literatur bekannt gemacht hatte. Deshalb spreche ich meinen herzlichen Dank der Friedrich-Schiller-Universität Jena und der Deutschen Akademie für Staats- und Rechtswissenschaften „Walter Ulbricht“ aus, die mir angenehme und günstige Bedingungen für die wissenschaftliche Arbeit geschaffen haben.

## ბამოყენებული ლიტერატურა

კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, კომუნისტური პარტიის მანიფესტი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, 1950.

ფ. ენგელსი. მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში. ტფ., 1935.

ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 25, 26, 27, 29.

ე. ხინთიბიძე, „მართალი სამართლის“ გაგებისათვის, შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტი, სამეცნიერო სესიის გეგმა და თეზისები, თბ., 1968.

ე. ხინთიბიძე, „მართალი სამართლის“ ცნებისათვის, „მაცნე“, № 2, 1969.

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებული, ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1963.

Ч. Бекария, О преступлениях и наказаниях, М., 1939.

А. М. Васильев, Применение норм Советского социалистического права, журн. «Советское государство и право», № 7, 1954.

Вопросы общей теории Советского права, под ред. С. Н. Братуся, М., 1960.

С. Н. Вильнянский, Применение норм Советского социалистического права, Научная конференция Харьковского юридического института (тезисы доклада), 1955.

С. Н. Вильнянский, Применение норм Советского социалистического права. Ученые записки Харьковского юридического института, вып. 7, 1956.

С. Н. Вильнянский, Толкование и применение гражданско-правовых норм, сборник «Методические материалы», ВЮЗИ, № 2, 1948.

Е. В. Васильковский, Учение о толковании и применении гражданских законов, Одесса, 1911.

Е. В. Васильковский, Руководство к толкованию и применению законов, М., 1913.

Б. А. Галкин, Советский уголовно-процессуальный закон, М., 1962.

П. Н. Галанза, О применении норм Советского права, журн. «Советское государство и право», № 6, 1954.

А. С. Галесник, К вопросу применения норм Советского права, журн. «Советское государство и право», № 7, 1954.

А. М. Д а н и е л я н, Формы применения Советского права, журн. «Советское государство и право», № 1, 1955.

М. И с а е в, Судебная практика Пленума Верховного суда СССР как источник Советского уголовного права, Ученые записки ВЮИОН, вып. V, 1947.

Д. А. К а р л о в, О применении норм Советского права, журн. «Советское государство и право», № 5, 1954.

К итогам дискуссии о применении норм Советского права, журн. «Советское государство и право», № 3, 1955.

О. С. И о ф ф е, М. Д. Ш а р г о р о д с к и й, Вопросы теории права, М., 1961.

Н. М. К о р к у н о в, Лекции по общей теории права, изд. 8, 1908.

П. И. Л ю б л и н с к и й, Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса, Петроград. 1917.

Ш. М о н т е с к ъ е, О духе законов, СПб, 1900.

П. Е. П е д б а й л о, Применение Советских правовых норм, М., 1960. Общая теория Советского права, под ред. С. Н. Брагуся и И. С. Самошченко, М., 1966.

Общая теория государства и права, Издательство Ленинградского университета, 1961.

В. С. О с н о в и н, Нормы Советского государственного права, М., 1963.

А. Е. П а ш е р с т н и к, О дискуссии по вопросам применения правовых норм, журн. «Советское государство и право», № 8, 1954.

П. С. Р о м а ш к и н, О роли убеждения и принуждения в Советском государстве, журн. «Советское государство и право», № 2, 1960.

Риторика Аристотеля, с греческого перевела Н. Платонова, СПб, 1894.

Ф. Р е г е л ь с б е р г, Общее учение о праве, М., 1897.

С. С. С т у д е н и к и н, В связи с рассмотрением вопроса о применении советских социалистических правовых норм, журн. «Советское государство и право», № 8, 1954.

Ю. С. С о к о л о в, О специфических признаках актов применения правовых норм, журн. «Советское государство и право», № 8, 1954.

М. С. С т р о г о в и ч, Применение Советского социалистического права. Теория государства и права, М., 1942.

Теоретические вопросы систематизации Советского законодательства, М., 1962.

Н. П. Т о м а ш е в с к и й, О структуре правовой нормы и классификации ее элементов. Вопросы общей теории Советского права, М., 1960.

Г. И. Ф е д ь к и н, Применяют ли граждане и общественные организации нормы права, журн. «Советское государство и право», № 2, 1955.

И. Е. Ф а р б е р, О применении норм Советского социалистического права, журн. «Советское государство и право», № 4, 1954.

М. П. Х а н г а л о в, О применении правовых норм, журн. «Советское государство и право», № 1, 1955.

В. М. Х в о с т о в, Общая теория права, элементарный очерк, М., 1911.

Хрестоматия по истории Древнего Востока, М., 1963

Б. Чечулин, Наказ императрицы Екатерины II, Издательство Академии Наук, 1907.

А. Ф. Шебанов, Нормы Советского социалистического права, М., 1956.

Г. Ф. Шершеневич, Общая теория права, вып. IV, М., 1912.

М. Д. Шаргородский, Уголовный закон, М., 1948.

Этика Аристотеля, перевод с греческого с приложением «Очерки истории греческой этики до Аристотеля» Э. Радлова, СПб., 1908.

Ц. А. Ямпольская, Об убеждении и принуждении в Советском административном праве, сборник «Вопросы Советского административного и финансового права», М., 1959.

F. Achermann, Das Verhältnis von Sein und Sollen als ein Grundproblem des Rechts, Winterthur, 1955.

Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften, Heft 84, Köln und Opladen, 1959.

H. Bartolomeyzyk, Die Kunst Gesetzesauslegung, Berlin, 1951.

K. Bergbohm, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, Bd. 1, Leipzig, 1892.

H. Betti, Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften, Tübingen, 1902.

K. Binding, Die Normen und ihre Übertretung, Bd. 1, Leipzig, 1914.

K. Binding, Handbuch des Strafrechts, Leipzig, 1885.

Cicero, De officiis, I.

C. — W. Canaris, Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Berlin, 1964.

H. Coing, Die juristischen Auslegungsmethoden und ihre Lehren der allgemeinen Hermeneutik (Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften, Heft 84, Köln und Opladen 1959).

K. Droysen, Vorlesungen über Enzyklopädie, Methodologie, 4. Auflage, München, 1960.

K. Engisch, Die Idee der Konkretisierung in Recht und Rechtswissenschaft unserer Zeit, Heidelberg, 1949.

K. Engisch, Der Begriff der Rechtslücken, Heidelberg, 1949.

K. Engisch, Logische Studien Gesetzesanwendung, 2. Auflage Heidelberg, 1960.

E. Ehrlich, Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft, Leipzig, 1903.

W. — D. Eckardt, Die verfassungskonforme Gesetzesauslegung, Berlin, 1961.

E. — W. Fuß, Zur richterlichen Prüfung von Gesetzen und Gesetzesanwendung, Heidelberg, 1966.

M. Heidegger, Einführung in die Metaphysik, Tübingen, 1953.

H. Herrfahrt, Lücken im Recht, Bonn, 1955.

D. Horn, Studien zur Rolle der Logik bei der Anwendung des Gesetzes, Berlin, 1959.

K. Hölder, Pandekten. Berlin, 1959.

I. Hruschka, Rechtsanwendung als methodologisches Problem (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Herausgegeben im Auftrage der internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie. München, vol., 1949, L/ 4).

G. Husserl, Negatives Sollen im bürgerlichen Recht. Breslau, 1931.

H. Gadamer, Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik, Tübingen, 1960.

K. Jaspers, Descartes und die Philosophie, 3. Auflage, Berlin, 1956.

K. Jaspers, Philosophie, 2. Auflage, Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1948.

K. Jaspers, Philosophische Logik, Bd. I. München, 1947.

A. Kanpmann, Analogie und Natur der Sache, Heidelberg, 1965.

H. Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatz, 2. Auflage, Tübingen, 1923.

H. Kelsen, Reine Rechtslehre, Wien, 1960.

H. Kohler, Über die Interpretation von Gesetzen ("Privat und öffentliches Recht", Bd. III, 1886).

H. Kronstein, Rechtsanwendung im wertgebundenen Recht, Berlin, 1957.

K. Larenz, Methodenlehre der Rechtswissenschaft, Berlin, Heidelberg, New York, 1969.

G. Marcel, Sein und Haben, Paderborn, 1954.

A. Menne, Möglichkeit der Anwendung der Logik in der Rechtswissenschaft (Philosophie des Menschenrechts und der Grundrechte des Staatsbürgers, Berlin, 1964).

F. Müller, Normstruktur und Normativität, Berlin, 1966.

E. Michelakis, Platons Lehre von der Anwendung des Gesetzes, München, 1953.

Nicolaus von Cues, Vom Können-Sein. Aufträge der Heidelberger Akademie der Wissenschaften in deutscher Übersetzung, Heft 9, Leipzig, 1947.

Neue juristische Wochenschrift, Heft 10.

B. Reinach, Zur Phänomenologie des Rechts. Die apriorischen Grundlagen bürgerlichen Rechts, 2. Auflage, München, 1953.

Richterliche Rechtsanwendung und gesellschaftliche Auffassungen, Köln, 1968.

K. Riebschläger, Die freie Rechtsbewegung. Zur Entwicklung soziologischer Rechtslehre (Schriftenreihe des Instituts für Rechtssoziologie und Rechtsstaatsachenforschung der Freien Universität Berlin, Bd. II, 1965).

Jean-Paul Sartre, Drei Essays, Berlin, 1960.

Friedrich - Carl von Savigny, System des heutigen römischen Rechts. Bd. I, Berlin, 1840.

**W. Schenkerle**, Rechtsanwendung, Heidelberg, 1952.

**O. Schweizer**, Freie richterliche Rechtsfindung intra legem als Methodenproblem, Berlin, 1959.

**H. Thibaut**, Theorie der logischen Auslegung, Berlin, 1846.

**I. Thyssen**, Zur Rechtsphilosophie des Als-Sein (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Bd. 43, 1957).

**E. Zitelmann**, Lücken im Recht, Heidelberg, 1963.

## შ ი ნ ა ა რ ს ი

|                                                  |     |
|--------------------------------------------------|-----|
| წინასიტყვაობა                                    | 5   |
| თ ა ე ი I. საბჭოთა სამართლის ნორმები             | 11  |
| თ ა ე ი II. საბჭოთა სამართლის ნორმების შეფარდება | 52  |
| დასკვნა                                          | 129 |
| Резюме                                           | 133 |
| Resümee                                          | 137 |
| გამოყენებული ლიტერატურა                          | 150 |

რედაქტორი ი. სურგულაძე  
გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ბახტაძე  
ტექნოლოგიური ი. ხუციშვილი  
კორექტორი ე. კენკიშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28/V-72  
ქალაქის ფორმატი 60×90/16  
ნაბეჭდი თაბახი 9,75  
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8,44

შეკეთა 158                      უე 05062                      ტირაჟი 2000  
ფასი 66 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,  
თბილისი, ი. ჯავახიშვილის პროსპექტი, 14  
Издательство Тбилисского университета,  
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 14

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,  
თბილისი, ი. ჯავახიშვილის პროსპექტი, 1  
Типография Тбилисского университета,  
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 1